

TRANSILVANIA

ANUL 74

IULIE-AUGUST

Nr. 7-8 - 1943

SIBIU

TRANSILVANIA

REVISTĂ LUNARĂ DE CULTURĂ

Organ al Asociațiunii pentru literatura română și cultura
poporului român (ASTRA)

Comitetul de direcție :

Constantin Daicoviciu, Silviu Dragomir, Șt. Manciușea, Ion
Mușlea, Sabin Oprean, Dr. Ionel Pop, Dr. P. Râmneanțu

Redactor :

ION BREAZU

Anul 74
1943

Sibiu, 1943

Tiparul Institutului de arte grafice „Dacia Traiană” s. a.

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

TRANSFORMĂRILE DOCTRINARE ALE CONCEPTULUI DE „NAȚIUNE”*)

Puține noțiuni au cunoscut o mai întinsă și adeseori controversată cutie în jurul lor, ca aceasta de „națiune”. Explicația trebuie căutată în faptul că valorificarea *factorului politic* fiind în numeroase cazuri în funcție de definirea, înțelesul și conținutul atribuit conceptului de „națiune”, interpretarea sa s'a găsit condiționată adeseori, de considerente și interese de natură politică. Și cum divergente au fost aceste considerente și interese, s'a ajuns din această pricină la acele numeroase definiții ale *națiunii*, — aproape tot atât de numeroase ca și autorii reputați, ce au întins preocuparea cercetărilor lor asupra acestui concept, — ca și la cristalizarea unor școli științifice și teorii, principal ireconciliabile. A fost acesta un neajuns de sigur, nu numai de natură teoretică, dar și practică. El s'a evidențiat în ordinea juridică internă, în lipsa de uniformitate a legiurilor privitoare la dobândirea și pierderea naționalității, iar în ordinea juridică internațională într'o imperfectă interpretare a datelor și comandamentelor *principiului naționalităților*, a acestei „una dintre cele mai mari forțe spirituale ale istoriei moderne”,¹⁾ ce se afirmă și astăzi cu aceeași „tulburătoare putere”, ca și în secolul al XIX-lea, secolul „redeșteptării naționale”, ca și acum un sfert de veac în urmă, în vremea instaurării ordinii internaționale, prin Tratatul de pace din anii 1919/20. Astfel fiind, apare de sporit interes, orice inițiativă științifică, orice cercetare obiectivă, care să contribuie la clarificarea conceptului de „națiune”, — adeseori întunecat

*) Idei sistematizate din expunerea dezvoltată în cadrele discuțiilor științifice ale „Astrei”, — prezidate de d-l Prof. Iuliu Moldovan, — asupra problemei: *Națiune, Neam, Popor*.

¹⁾ R. Redslob, *Le Principe des Nationalités*. (In: „Dictionnaire Diplomatique”. T. II, pag. 195.)

în chip voit sau interesat, — la exacta sa înțelegere și interpretare. Și aceasta apare cu deosebire util, dacă luăm în considerare și acest fapt, că o viitoare ordine internațională, — dacă se dorește să fie durabilă, și în concordanță cu comandamentele „dreptului” și ale „dreptății”, — trebuie să pornească deopotrivă dela recunoașterea unui statut juridic progresiv acestor agregate umane, care sunt *națiunile*, realități vii, puternice și durabile. Căci ele nu mai pot fi privite, astfel cum se pretindea odinioară, când Henri Hauser sintetiza principalele opinii emise, ca exprimând „o noțiune vagă, neconturată precis”.¹⁾ Se pune astfel problema, de covârșitoare importanță, a unui raport direct și organic între *frontiera viitorului și națiune*,²⁾ pentru ca Statul să poată fi într'adevăr, reală și deplină „personificare juridică a națiunii” (Esmein), precum îl privește doctrina contemporană a dreptului public. Și dacă, — astfel cum s'a accentuat în doctrină, — „respirația juridică a individului, condiționată prin Stat, depinde de naționalitate”,³⁾ nu rămâne mai puțin întemeiat, că orice legiuire ce consfințește legătura juridică și politică a individului de Stat, care este *naționalitatea*, „trebuie să fie ordonată în așa fel, încât individul să vină în cadrele Statului, în care în *mod natural* îl cheamă sentimentele sale, în care practic se așează viața sa, sau cel puțin începe. Dar nu aparține individului de a alege, într'un moment, prin superficialitatea unei vorbe, care poate nici să nu fie sinceră. Condițiilor înșile ale vieții sale, aparține de a aduce mărturie asupra sentimentelor sale intime.”⁴⁾ Și vom adăuga încă, — din parte-ne, — aceste condiții, de natură *materială* unele, de natură *spirituală* altele, urmează să afirme un caracter de obiectivitate ce depășesc adeseori, prin definiție, voința individuală. Derivă astfel din aceste considerațiuni, odată mai mult, necesitatea științifică și interesul politic — conceput acesta în înțelesul înalt al cuvântului, — al cerce-

¹⁾ H. Hauser, *Le Principe des Nationalités; ses origines historiques*. Paris 1916, pag. 1 și urm.: „Nous avons l'air, lorsque nous prononçons ce mot *nation, nationalité*, d'exprimer tous une seule et même chose. En réalité, nous entendons sous ce même vocable, des choses très différentes.”

²⁾ „La question de la répartition des territoires est une des plus graves de la politique; la question de la répartition des hommes n'est pas moins importante... Le premier problème du droit international, droit entre les Etats, dont l'homme est le principe et la fin, c'est le problème de l'Etat, la formation de cet Etat, sur la base de l'assentiment d'un certain nombre d'individus qui, par l'action concordante de leurs volontés, concourent à la formation de l'Etat, qu'elles maintiennent et renouvellent chaque jour.” (A. De Lapradelle, *Nationalité*. In: „Dictionnaire Diplomatique” T. II, pag. 171—172.) Vezi și studiul nostru: *Contribuțiuni la Teoria și Practica Fronterei*. Sibiu 1942. Pag. 57 și urm.

³⁾ A. De Lapradelle, *Op. cit.*, pag. 177.

⁴⁾ *Ibidem*.

tării consacrată exactei definiri și interpretării a conceptului de *națiune*, ale cărui temeuri îmbracă diferite aspecte.

. . .

Noțiunea de „națiune”, care exprimă în definitiv forma prin care Statul se manifestă, redă denumirea unei realități sociale, vie și organice, și exteriorizează un adevăr fundamental. Dar — astfel cum constată Prof. Mircea Djuvara, — ca toate acele noțiuni ce exprimă adevăruri fundamentale, „ea este de multe ori mai greu de lămurit, decât altele mai simple și de aplicațiune mai vădită. Amintesc des studenților mei cuvintele Sfântului Augustin, care vorbind despre adevăr și fiind întrebat de unul din elevii lui : Ce este adevărul ?, a răspuns : „Până când m'ai întrebat știam, dar acum nu mai știu ce este”. Tot astfel se întâmplă și cu noțiunea pe care o avem despre *națiune*.¹⁾ S'au încercat într'adevăr numeroase lămuriri, prin prezentarea a numeroase definiții, ce sintetizează — pornindu-se adeseori dela opuse puncte de vedere — elementele sale alcătuitoare. Observă cu drept cuvânt Prof. Iuliu Moldovan, „una dintre acele noțiuni căreia i s'a dat o serie întreagă de înțelesuri, este aceea a *națiunii*. Cu toată întrebuintărea ei curentă într'un sens, care la aparență este același, definițiile care s'au dat națiunii sunt foarte deosebite. Ele variază între extremele : comunitate etnică și asociație de cetățeni în cadrul Statului, între națiunea ca unitate etnică și națiunea ca formațiune politică. De obicei națiunea este înțeleasă vag în sens etnic și anume ca o fază de evoluție mai înaintată, majoră, a poporului ; ca un popor conștient de sine. Dar aceasta este mai mult părerea celor neinițiați în tainele analizei savante sau interesate a noțiunilor sociale.”²⁾ În orice caz, este locul să remarcăm, că deosebitele înțelesuri și definiții ce s'au atribuit conceptului de *națiune*, „le putem încadra în câteva grupuri mai mari de definiții asemănătoare, determinate în înrudirea lor, prin aceeași concepție de viață sau politică, pe care o reogândesc.”³⁾ Iar pentru înțelegerea problemei, se impune să constatăm, că este a se distinge între un înțeles mai vechiu și unul mai nou, modern, al ideii de *națiune*, care apare unor cercetători ca fiind — mai presus de orice — „o asociațiune politică în urmărirea scopului său.”⁴⁾ În înțelesul său

¹⁾ Mircea Djuvara, *Națiunea Română ca principiu al Dreptului nostru*. București 1942. Pag. 4.

²⁾ Iuliu Moldovan, *Neamul*. Sibiu 1942. Pag. 4.

³⁾ Ibidem.

⁴⁾ Werner Sombart, *Socialismul german*. (Traducere de M. Cercavachi.) București. Pag. 171.

vechiu, națiunea — obiectiv determinată, — nu este condiționată de descifrarea unei *conștiințe naționale*. Națiunea există atunci, nu pentru că ea ar fi vie în conștiința indivizilor ce o alcătuiesc, ci pentru că există ca idee în domeniul spiritului, ea fiind astfel o „idee spirituală”. Dacă o privim în această lumină, — afirmă Werner Sombart, — „trebuie să stabilim că noțiunea de *națiune* este tot atât de veche cât și Statul, căci națiunea nu este decât o formă prin care Statul se manifestă și nu poate exista fără Stat... Trebuie să ne deprindem să aplicăm noțiunea de *națiune tuturor* Statelor care au jucat, în vreo epocă oarecare, un rol efectiv în istorie.”¹⁾ Următor acestei teze, — în opoziție de altfel cu aceea a clasicilor doctrinari ai conceptului de *națiune*²⁾ — „trebuie să ne ferim de a da națiunii un sens istoric și prin urmare relativ, și să socotim că națiunea se naște numai în ultimele secole ale istoriei europene”,³⁾ pentru că în realitate încă „din aurora istoriei ea joacă un rol considerabil”.⁴⁾ Ar fi a se distinge adică între conceptul de *națiune*, privit în ființa sa, și între o *chestiune a naționalităților*, care sub *aspectul juridic* și de *realizare practică*, aceasta este într-adevăr relativ recentă. Originele sale nu depășesc Reforma, iar după unii autori, Revoluția franceză din 1789.

Dar înțelesul *modern* al conceptului de *națiune*, credem că nu ar putea fi despărțit, de manifestarea unei *conștiințe naționale*. Dacă a fost și dăinuiește controversa asupra momentului când se poate înregistra apariția clară a acestei „conștiințe naționale”,⁵⁾ este întemeiat a se admite că mai ales din „luminile” secolului al XVIII-lea și din „antiluminile” romantismului, ca și din împământenirea în conștiința obștească a „drepturilor omului”, a rezultat conturarea conceptului modern de *națiune*. Acest concept a apărut contemporanilor ca revoluționar, atât prin faptul că el urmărea să ofere o bază reală funcțiunii unificatoare a Statului, cât și prin promovarea tendinței, de a se ajunge

¹⁾ Op. cit., pag. 172.

²⁾ Astfel, după Renan, „L'Antiquité classique eut des Républiques et des Royautés municipales, des confédérations de Républiques locales, elle n'eut guerre la nation au sens où nous la comprenons.” (Qu'est-ce qu'une nation? In: Conférences. Paris 1887, pag. 282.) Iar pentru Henri Hauser, „L'idée de nationalité n'est pas une idée très ancienne. On n'en trouve pas la trace dans le haut Moyen-âge, ou du moins il faut toute l'imagination d'un Thierry, pour l'y découvrir. La distinction des langues dans le serment de Strassbourg, n'a aucunement le caractère d'une opposition nationale.” (Op. cit., pag. 11.)

³⁾ W. Sombart, Op. cit., pag. 172.

⁴⁾ R. Iohannet, Le Principe des Nationalités. Paris 1923, pag. 295.

⁵⁾ Pentru analiza problemei, vezi și studiul nostru: Principiul Naționalităților în Dreptul Internațional Public. (Din „Analele Academiei Române”). București 1929, pag. 65 și urm.

la aceea, ca fruntariile etnice să coincidă cu cele politice. Dar acest concept, revoluționar și inovatoriu a trebuit să învingă grele obstacole, spre a se impune: „A fost nevoie ca veacurile să frământă și să plămădească viața a zeci și sute de generații, au trebuit să răsără și să apună uriașe împărății, biserica creștină să lumineze întunecul năvălirilor cu idealul ei de înfrățire universală, gândirea laică să se desfacă la rândul ei din universalismul credinței, într'o renaștere a cugetării filosofice, Reforma să însușe graiul viu rugăciunii, înțepenite în litera moartă a scripturii, în sfârșit, revoluția să sfarme ordinea tradițională a monarhiilor de drept divin, pentru ca ideea națională să stăpânească în cele din urmă cursul istoriei moderne“.¹⁾

Cercetarea problemei implică dintru început însă, o lămurire și o precizie: Numeroși sunt acei autori, ce privesc ca sinonimi, termenii de *națiune* și *naționalitate*. Și totuși o diferență există, pe tărâmul dreptului public. Pe de o parte, *naționalitatea* definește un raport juridic și o legătură politică ce există între individ și Stat, pe de altă parte, ea poate defini un agregat uman ce tinde să devină o națiune, fără a fi ajuns încă să îmbrace și să afirme această înălțătare. În acest înțeles, *naționalitatea* se diferențiază de alte grupuri umane, prin acele elemente ce-i sunt proprii și care o apropie de națiune. Dar dezvoltarea sa este încă insuficientă, pentru ca să i se poată recunoaște caracterul de *națiune*. S'ar putea astfel spune, că raportul dintre acești doi termeni, este cuprins în formula: „Naționalitatea este o națiune în germen, iar națiunea este o naționalitate desăvârșită“.²⁾

În ceea ce privește originea și derivația acestor termeni, să observăm că într'adevăr cuvântul *naționalitate* derivă din *național*, care la rândul său vine din *națiune*. Iar *națiune* vine din latinescul *natio*, înrudit cu *nasci* (a naște).³⁾ Nu mai puțin însă, — crede Werner Sombart, — „pentru a defini cuvântul „națiune“, nu ne putem referi la originea sa etimologică. El derivă într'adevăr din latinescul *nasci*, care însă este o noțiune cu totul deosebită. Nu ne putem referi nici la uzul zilnic, căci el este variabil“.⁴⁾ Dar care dintre acești doi termeni, este

¹⁾ G. I. Brătianu, Temeiuri istorice ale Ideii naționale. (În „Transilvania“, a. 1943, Nr. 2, pag. 85).

²⁾ R. Iohannet, Op. cit. pag. 405. Vezi și: Th. Ruyssen, Les Minorités nationales d'Europe et la guerre mondiale. Paris 1923, pag. 94; L. Duguît, Souveraineté et Liberté. Paris 1922, pag. 31, etc. S'a mai spus însă, că „alors que la *nationalité* est la qualité qu'a chaque individu en tant que membre d'une nation, la *nation* et l'Etat sous deux formes de la collectivité politique à des degrés différentes de son développement: la nation est un Etat en devenir, l'Etat est une nation parachevée“ (B. Lavergne, Le Principe des Nationalités et les Guerres. Paris 1921, pag. 16).

³⁾ R. Iohannet, Op. cit., pag. 1.

⁴⁾ W. Sombart, Op. cit., pag. 171.

cel mai vechiu, în apariția și întrebuințarea lor? Răspunsul interesează de sigur, nu numai descifrarea unor preocupări doctrinare în materie; el prezintă deopotrivă, un interes practic. Ori, — observă un autor (Th. Ruyssen) în această ordine de idei, — „... dintre cei doi termeni, *națiune* și *naționalitate*, nu este lipsit de interes a constata, că cel de al doilea este cu mult mai recent. *Națiune* (Nation) este un foarte vechiu cuvânt, pe care limba franceză l-a moștenit din latinescul *natio*. Din contra, *naționalitate* (nationalité) nu a apărut pentru prima dată, în dicționarul Academiei franceze, decât în ediția din 1835”.¹⁾

* * *

Dacă punerea în circulație a acestor termeni: *națiune* și *naționalitate* este de obicei atribuită D-nei de Stäel, care cea dintâi — în cartea sa *De l'Allemagne* (a. 1810) — l-ar fi întrebuințat în înțelesul ce este mai curent și mai familiar, secolul al XIX-lea, caracterizat prin procesul irezistibil de afirmare a conștiinței și revendicărilor naționale, a cunoscut acea largă desbatere științifică și polemică, în jurul conceptului de „națiune”. Ea a dus la cristalizarea unor puncte de vedere, privind definirea, interpretarea și analiza elementelor constitutive ale *națiunii*, ce reprezintă pentru cercetătorul contemporan, fundamentul însuși al „transformărilor doctrinare” ale acestui concept.²⁾ Astfel în teza *spiritualismului național*, o națiune este în primul rând, încorporarea unui suflet al poporului, care este în același timp „garantul eternului și al divinului pe pământ”. Și *poporul* — această „noțiune intermediară între neam și națiune”³⁾ — nu este altceva, decât „...cel dintâi produs al spiritului poporului. Spiritul poporului crează reprezentarea și prin aceasta obiectul *popor*, iar prin această reprezentare, poporul are conștiința de sine”, proclamă Lazarus și Steinthal promotori ai tezei spiritualiste. Ca urmare, națiunea nu este altceva, decât „conștiința uni geniu comun, sentiment ce face să nască o voință de convergență politică”.⁴⁾ Imbrățișată de romantism și mai ales de istorismul juridic al lui Savigny, această teză se afirmă deopotrivă în principiile

¹⁾ Op. cit., pag. 93. Nu a lipsit a se susține însă și teza, că „... il convient d'entendre sur le concept de *nationalité* et sur le concept, logiquement postérieur, de *nation*. C'est en effet, la *nationalité* qui fait la *nation*, et non l'inverse” (Jean Dabin, *Doctrines générales de l'Etat*. Bruxelles-Paris 1939, pag. 15). Pentru desvoltarea diferitelor accepțiuni ale termenilor, vezi și: André Bohn. *Essai sur la notion de Nationalité dans le Principe des Nationalités*. Nancy 1923.

²⁾ Pentru analiza lor critică, vezi și studiul nostru: *Principiul Naționalităților în Dreptul Internațional Public*... pag. 24 și urm.

³⁾ I. Moldovan, Op. cit., pag. 9.

⁴⁾ R. Redslob, *Le Principe des Nationalités*. Paris 1930, pag. 43.

școalei de drept, după care *spiritul poporului* crează acea comunitate de convingeri, care este *dreptul*. Departe de a inventa sau a crea ceva, legiuitorul are numai misiunea de a codifica aceste norme juridice, ce apar ca o creațiune a trecutului istoric al unui popor.

Reprezentând o reacțiune doctrinară față de această teză, *materialismul național* vede substratul real al unei *națiuni*, nu în spiritul poporului, element abstract, ci în elementele materiale ce o alcătuiesc. Astfel națiunea nu este altceva în această concepție, decât o *organizare determinată a materiei biologice, o substanță ereditară, ce se propagă din generație în generație*. Dar cum aceste concepții au apărut multor cercetători, ca afirmând o notă prea radicală și fiind construite pe abstracțiuni, criticile nu au lipsit. S'a putut obiecta astfel, că „sufletul poporului” apare ca ceva metafizic, neexplicabil pe baze pozitivistice, întocmai ca și „substanța materială germinatoare”. De aici a rezultat o a treia concepție, — spre a ne mărgini la cele mai des amintite și discutate, — a *empirismului național*. Aceasta pornește, spre deosebire de celelalte, dela datele experienței sociale, accentuând asupra *unui* sau a mai multor factori ai vieții naționale, pentru a-i postula apoi, ca pe adevăratele și realele elemente constitutive ale națiunii.¹⁾

In jurul acestor teze, deosebite prin punctul lor de plecare, ca și prin specifica construcție ce ele urmăresc a da conceptului de *națiune*, — teze denumite prin termeni filosofici, — și-au găsit formulare și dezvoltare acele clasice teorii ale secolului al XIX-lea, cu răstrângere acestea în domeniul dreptului public și privat, în legislația internă a Statelor, dar și în modul de interpretare și aplicare a datelor *principiului naționalităților*, privit din acea vreme ca idee călăuzitoare progresivă, în materia transferurilor de *suveranitate teritorială*. Ele sunt: *teoria erudită* a națiunii și *teoria electivă* a națiunii. Urmărind să pună în lumină elementele constitutive ale națiunii și să formuleze exacta definire a acestui concept, — ce devine tot mai mult o realitate dinamică și pe tărâmul relațiilor internaționale, caracterizând astfel o întreagă epocă a istoriei politice și diplomatice, — aceste teorii, reprezentate de adevărate „școli”, prin valoarea, reputația și numărul autorilor ce li se integrează, realizează mai mult decât simple construcții doctrinare. Ele afirmă un caracter adeseori practic și dinamic, urmărind să scoboare conceptul de *națiune* din înălțimile filosofice în

¹⁾ Pentru dezvoltarea, caracterizarea și critica lor, vezi: D. Gusti, Problema Națiunii. (In: „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială”. A. I. Nr. 2—3. Iulie—Octombrie 1919, pag. 556 și urm.).

realitățile vieții de Stat, să-i modeleze sau să-i revoluționeze legislația și — deopotrivă — să contribuie la clarificarea criteriului obiectiv, în materie de legitimare a remaniierilor teritoriale. De aci, raportul ce există între aceste teorii și știința dreptului, a celui intern pe de o parte, a celui internațional pe de altă parte.

Dar cunoașterea și înțelegerea acestor teorii, nu poate fi despărțită de concepția *manciniană* asupra națiunii, care dacă nu este totdeauna privită ca un punct de plecare, a exercitat de sigur o importantă influență, în conturarea și desăvârșirea lor. Revine într'adevăr italianului Pascal Mancini, meritul de a fi formulat prima definiție — devenită clasică — asupra conceptului *modern* de „națiune”. În celebra sa prelegere de deschidere a Cursului de Drept Internațional la Universitatea din Turin, — la 22 Ianuarie 1851, — Mancini definea *națiunea*, ca fiind „o societate naturală de oameni, de unitate de teritoriu, de origini, de obiceiuri, de limbă adaptată unei comunități de viață și de conștiință socială.¹⁾ A fost această definiție — ce a devenit celebră prin răsunetul produs și discuțiile purtate în jurul ei, — o accentuare asupra factorilor *materiali* alcătuitoari ai națiunii, dar și asupra celui factor *moral*, *il soffio della vita*, care este *la coscienza della nazionalità*, fără care celelalte elemente, oricât de importante ar fi ele, rămân incapabile de a constitui o națiune. Căci numai „conștiința națională” însuflețește și dă o fizionomie proprie, celui agregat uman care este o națiune. Privit mai apoi, ca tipic reprezentant al „empirismului național” Pascal Mancini a pus bazele unei teorii a națiunii, de nuanță italiană și a oferit argumentul hotărâtor școlii italiene de drept al ginților, următor căruia — astfel cum îl interpretează un Mamiani, un Carnaza—Amari, etc., — numai „Statele construite pe baze naționale reprezintă un element de pace, de progres și de promovare a domniei dreptului în relațiile internaționale”. Chiar dacă *națiunea manciniană* a putut fi privită câteodată ca având un caracter mai mult ideal decât real,²⁾ prin caracterul ei generos și universal, ea a devenit un element prețios de sprijin, nu numai pentru revendicările italiene, ci și pentru acele ale altor naționalități, în mers spre forma de „Stat național”. Reacțiunea Austriei, care făcu să fie interzise cursurile lui

¹⁾ „La nazione e una società naturale di uomini, di unita di territorio, di origini, di costumi, di lingua conformata a comunanza di vità e di coscienza sociale” (Prelezioni. Neapole 1851, pag. 37).

²⁾ S'a spus astfel, că „Telle quelle, nous ne la rencontrerons nulle part sur la terre. Plus même qu'un idéal, plus qu'un sujet de droit, c'est une catégorie intellectuelle à la recherche d'une incarnation, — disons-le — une catégorie italienne, une arme politique aux mains de l'*italianità* encore asservie, mais déjà menaçante” (R. Iohannet. Op. cit., pag. 8.)

Mancini și a Regelui Neapolului, care-i confiscă bunurile, nu a putut împiedeca popularizarea ideilor manciniene, a căror influență a devenit preponderentă, în mișcările naționale ale secolului al XIX-lea. Concepția lui Mancini a pătruns în largă măsură în conștiința juridică a națiunilor asuprite și oferind primele baze juridice *principiului naționalităților*, a făcut să se împământenească acest comandament juridico-politic, revoluționar față de trecut: „Acolo unde este o națiune, acolo trebuie să fie un Stat“. Mancini ridică într'adevăr ideea de națiune, la rangul unui principiu alcătuitoare de Stat.

. . .

În timp ce în concepția lui Mancini, *națiunea* apare ca o sinteză a factorilor materiali și morali ce o alcătuiesc, — *conștiința* fiind un element nou, dar esențial, ca unul ce aduce precizare ideii de națiune, — *teoria erudită a națiunii* pune centrul de greutate pe elementele *materiale* ce o alcătuiesc și în așa măsură, încât protagoniștii ei merg până la ignorarea factorilor *morali*, sau la situarea lor pe un plan secundar. Elaborată în Germania secolului XIX-lea, — preocupată mai presus de orice, de rezolvarea „cauzei naționale“, — denumirea ei de „erudită“, ne indică că formularea și dezvoltarea acestei teorii, se datorește învățaților germani, istorici, filologi și juriști, care au devenit conducătorii cugetării politice și purtătorii de cuvânt ai revendicărilor naționale. Precum remarcă Henri Hauser, „îndepărtați din politică în știință, Germanii de după Iena, fac din știință un instrument și un simbol al naționalității. Istoricii pun ca moto la *Monumenta Germaniae historica*, aceste cuvinte care sunt un program: *Sanctus amor patriae dat animum*. Etnografia, filologia, folclorul își impun ca misiune, reînvierea antichităților germanice. Printr'o remarcabilă transformare, patriotismul etnic și linguistic înlocuiește patriotismul liber consimțit al Revoluției franceze“.¹⁾ S'a spus că originile acestei teorii, trebuiesc puse încă la sfârșitul secolului XVIII-lea, în vremea când Lessing căuta să sustragă pe compatrioții săi de sub influența literaturii franceze și când Voos încerca să creeze o epopee națională germană. Un adevăr în parte, dacă ne referim și la existența în acel timp al unui „cult al Statului“ (desvoltat apoi de Hegel și Fichte), element devenit mai apoi esențial, în teoria germanică a națiunii. Dar mai ales după sfârșitul epocii napoleoniene, când se înregistrează puternica redeșteptare națională germană, — când filologii pun bazele unui „cult al vechilor germani“, istoricii pun în lumină teza „rasei superioare“ a strămoșilor, iar juriștii accentuează asupra

¹⁾ Op. cit., pag. 22.

conceptului „atotputerniciei Statului” — se conturează tot mai precis, această *teorie erudită a națiunii*. Pentru ca în preajma anului 1870, — și mai ales după înfrângerea Franței, — ea să afirme caracterele unui sistem științific în materie, de glorificare a germanismului și de evidențiere a rasismului. Construită pe un impresionant aparat de erudiție, această *teorie* — expresiune a *materialismului național*, — nu a lipsit a produce răsunset și a câștiga partizani, în acele medii streine, ce erau puternic influențate de prestigiul și erudiția științei germane. Și în Italia, dacă Mancini și Garibaldi pun în lumină factorii morali ai conceptului de *națiune*,¹⁾ un Mazzini, Leopardi, Gioberti, Balbo, etc., revendică dreptul la unitatea Italiei, invocând în primul rând — dacă nu în mod exclusiv, — argumentele istorice și factorii materiali, alcătuitoari ai națiunii.

Ceea ce constituie o *națiune* în lumina acestei teorii *erudite*, este astfel, nu o conștiință reală a unei comunități de voințe și de năzuințe, ci acel concept — elaborat cu multă trudă de învățați și impus spiritelor printr'o sistematică educație, — următor căruia *națiunile sunt legate de trecutul lor*. Sunt apoi factorii *materiali*, în rândul cărora un loc de frunte îl ocupă *comunitatea de origini*, denumită în această concepție, *rasa*. Oricât a fost mai apoi discutat și adeseori contestat acest concept,²⁾ — deși nu s'a putut nega necesitatea conservării unui *tip anumit* pentru o națiune, — el a fost afirmat cu tărie și cultivat de către marii gânditori germani ai secolului trecut, ca un Fichte, Hegel, Albert Wirth, Treitschke, etc. Astfel Fichte în al IV-lea „Discurs către Națiunea germană”, accentuiază asupra importanței factorului rasial, în termeni ca aceștia: „Un popor este totalitatea oamenilor care trăesc în comun de-a-lungul secolelor, și se perpetuiază între dânșii fără alterare fizică și morală, după legile speciale ale dezvoltării divine... Germanii rămași în patria lor, au conservat toate virtuțile originare ale Țării lor, fidelitatea, cinstea, onoarea, simplitatea.”³⁾ Iar pentru Hegel, — în „Filosofia Istoriei”, — poporul german mai ales, are privilegiul de „a se fi păzit de orice amestec, și de a fi conservat o aceeași tonalitate sufletească intactă”. Și ce întindere și conținut se atribuia ideii de rasă în această *teorie*, ne arată elocvent acel cunoscut pasaj

¹⁾ Să observăm că, *concepția manciniiană* a fost parțial însușită în Germania, de Bluntschli, în Austria de Menger, în Ungaria de Baronul Eötvös, în Franța de Barthélemy, în Rusia de Gradowsky, Soloviev, etc. — (vezi și: Alex. Boldur, *La Bessarabie et les relations russo-roumaines*. Paris 1927, pag. 115 și urm.).

²⁾ L. Le Fur, *Races, Nationalités, Etats*. Paris 1922, pag. 32—60.

³⁾ Vezi: *Déclaration*, *Les Discours à la Nation allemande* de J. Gottlieb-Fichte. (In: „Revue du Droit Public et de la Science politique”. A. 1917, t. XXXIV, pag. 361 și urm.)

din scrierea lui Treitschke „Was fordern wir von Frankreich“, publicată în 1871, prin care se căuta legitimarea anexării Alsaciei și Lorenei: „Țara germană pe care o reclamăm este a noastră, prin natură și istorie. Noi Germanii, care cunoaștem Germania și Franța, știm ceea ce folosește Alsacienilor, mai bine decât acești nenorociți, ei înșiși... Voim, contra voinței lor să le redăm propria-le ființă.“ Aceeași argumentare, construită pe dreptul *rasei germane* de a reuni în cadrele Imperiului federal ramurile sale răspândite, chiar depășind voința lor, se desprinde deopotrivă din teza lui Mommsen, cu ocazia polemicei purtată cu Fustel de Coulanges, în urma aceluiași eveniment, conștințit prin Tratatul dela Frankfurt am Mein, din 10 Mai 1871.¹⁾

Alături de comunitatea de origini, *teritoriul* apare în această teorie ca un alt element necesar, — după unii indispensabil, — pentru ca un agregat uman să poată pretinde la calificativul de *națiune*. „Teritoriul — afirma Herder — modelează pe ocupant după fizionomia sa și îi imprimă voința sa secretă.“ Organica legătură a unei comunități umane cu solul, pe care trăește din îndepărtate generații, promovează evoluția sa spre stadiul de *națiune*. Și aceasta în atât de largă măsură, cât după Ratzel, — precursor al teoriei „spațiului vital“ (Lebensraum), — ale sale „State cu spațiu mic“ și „State cu spațiu mare“, — *națiunea* apare ca o *eflorescență a solului*, ca un *epifenomen economic*.

Deopotrivă important apare rolul *limbii*, în formarea conceptului de *națiune*, și chiar vremea primelor afirmări ale sentimentului național, coincide cu aceea a formării limbilor moderne. Pentru ca însă *limba* să fie într-adevăr un factor component al națiunii, trebuie să fie resimțită ca atare de acei ce o vorbesc. În cazul contrar, ea încetează de a avea importanța ce i se atribue. Rolul ei hotărâtor în materie, a fost pus de altfel în lumină de către precursorii și fondatorii teoriei erudite a națiunii. În același al IV-lea „Discurs către Națiunea germană“, Fichte proclama că „limba este o forță fatală care conduce pe individ“. Mai târziu, jurisconsultul Bluntschli mergea până la a afirma, că „adoptând o limbă nouă, îți pierzi propria naționalitate“. Dacă unii autori, — opuși totuși școalei erudite a națiunii, — au putut spune, ca H. Hauser, de ex., că „în limbă se găsește închis caracterul național“, s'a afirmat deopotrivă, că comunitatea de limbă poate contribui să se creieze la acei ce o vorbesc, voința de a constitui o națiune, dar ea nu ar putea înlocui această voință.²⁾ Astfel, pentru R. Redslob, „limba nu este națiunea... Este o eroare de a o identifica cu dânsa... Limba

¹⁾ Pentru amănunte vezi studiul nostru citat: pag. 44 și urm., pag. 29 și urm.

²⁾ Vezi: J. Barthélemy, *Démocratie et Politique étrangère*. Paris 1917, pag. 431 și urm.

este un fenomen din care națiunea poate deriva, dar nu este mai mult.¹⁾ În orice caz, istoria contemporană a verificat puterea forței de atracție a marilor centre de limbă asupra destinului unei națiuni. Explicația trebuie căutată în faptul, — astfel cum accentuiază Th. Ruysen, — că „o limbă nu mai este ca rasa, chestiune de determinare științifică. Ea este pentru popoare, semnul imediat în virtutea căruia ele se recunosc solidare, față de străinătate. Atât de esențială de altfel, este pentru o națiune unitatea de limbă, încât războiul limbilor este astăzi, în cea mai apropiată istorie, forma cea mai caracteristică, cea mai constantă, a luptei naționalităților.”²⁾

Dacă la acești factori alcătuitoari ai *națiunii*, în concepția germanică a secolului al XIX-lea, adăugăm încă: *comunitatea de interese economice*,³⁾ *destinul*, — această „rezultantă a interacțiunii între ereditate și mediu”,⁴⁾ — *religia* apoi, factor ce are importanța sa în procesul cuceririi independenței politice și a desăvârșirii unității naționale, când în lipsa cadrelor politice, biserica națională oferă cadre, o ierarhie, o organizație administrativă, care pot fi nucleul organizației politice a viitorului, — avem o privire de ansamblu asupra elementelor alcătuitoare și a modului de interpretare a *națiunii*, în *teoria erudită*. În marginea acestei teorii, — să observăm încă, — și ca o tendință de apropiere de teoria electivă, s'a conturat și acea concepție *mixtă*, ce pune centrul de greutate pe ideea de *cultură* (Kulturbegrif). În această concepție, — larg dezvoltată de Neumann, — *națiunea este un aspect al culturii*.⁵⁾

Dar dacă teoria erudită (obiectivă) — ce pornește dela ideea extinderii dreptului bazat pe libertate, (concepție rousseau-istă), dela *individ la Stat*, interpretat chiar de Kant, ca fiind un *imperativ categoric*⁶⁾ — a

¹⁾ R. Redslob, *Le Principe des Nationalités*. Paris 1930, pag. 52.

²⁾ Op. cit., pag. 119—120.

³⁾ Dar s'a obiectat, că „le lien national est d'un autre ordre, qu'un compromis d'affaires. Une nation n'est pas un syndicat d'appétits”. (Th. Ruysen, Op. cit. pag. 106.)

⁴⁾ I. Moldovan, Op. cit., pag. 8.

⁵⁾ Vezi a sa: Volk und Nation. Leipzig 1888, pag. 50 și urm.

⁶⁾ „L'école philosophico-juridique allemande née avec Kant de Rousseau, au témoignage exprès de Hegel, ne varie pas sur ce point. Il n'y a pas besoin de descendre jusqu'à Treitschke, ainsi que l'a fait M. Durkheim, pour saisir sa doctrine de l'Etat national et l'apprécier. Treitschke sort de Hegel, qui sort de Fichte et Fichte qui doit tout à Kant, est célèbre pour sa théorie de l'Etat fermé, de l'Etat qui, pour atteindre sa perfection, doit se suffire à soi même, posséder toutes les ressources nécessaires et suffisantes à son développement infini...” (Ch. Dupuis, *Droit des Gens* [Cours]. Paris 1923, pag. 197.)

fost aproape constant invocată în lumea germanică a secolului al XIX-lea, și a prezidat marea operă politică de *unificare a națiunii germane*, în măsura în care a realizat-o Imperiul federal, proclamat în anul 1871 și organizat prin Constituția din 16 Aprilie a aceluiași an, ea nu a fost lipsită de obiecțiuni și critici. S'a observat astfel, că *teoria erudită a națiunii* acordă o importanță hotăritoare *factorilor materiali*, dând o apreciere secundară acelor elemente morale și psihologice, pe care se întemeiază mișcarea modernă de naționalitate. Accentuând apoi asupra determinismului *solului, rasei și istoriei*, această concepție vede în procesul formațiunii națiunilor rezultatul hotăritor al unor *legi naturale*, și nici decum al *voinței* indivizilor, care joacă un rol cu totul scăzut. Astfel, criteriul naționalității nu rezidă numai decât în *conștiință*, și națiunea poate fi din contra — precum o definea Iacob Grimm — „un tip de fenomen, prin excelență *inconștient*”. O consecință, — pe tărâmul juridic, — a acestei concepții, în care *rasa* are un primat asupra *consimțământului*, o reprezintă de sigur legea germană din 22 Iulie 1913 asupra naturalizării (denumită și „Legea Delbrück”). Următor al. II al art. 25, „nu va pierde naționalitatea sa de Stat, acela care, la cererea sa, va fi primit — înainte de dobândirea naționalității unui Stat străin, — aprobarea scrisă a autorității competente a Statului său de origine, de conservare a naționalității sale de Stat”. S'a spus în sfârșit, că această teorie apare în funcție de interesul politic al unui moment, că ea are adică un pronunțat caracter subiectiv, și că ea poate conveni — în principiu — intereselor unui puternic agregat uman, care-și consideră încă nedesăvârșită naționalitatea, și a cărei desăvârșire ar implica răsturnarea, adeseori violentă, a unor anumite realități și angajamente internaționale. Și în special, criticile ce s'au formulat împotriva teoriei erudite a națiunii, erau izvorite și din faptul că în secolul al XIX-lea factorul *rasă* — într'o vreme de început al studiilor rasiale sistematice, — apărea ca un fenomen neverificat și neverificabil, ca o „erezie științifică”. În timp ce astăzi, — arată Prof. Iuliu Moldovan, — „... a nega existența rasei este o profundă eroare, așa cum o greșală este de a-i da un înțeles determinat sau influențat de considerațiuni politice. Erori cu atât mai grave azi, când limpezirea și precizarea obiectivă a conceptelor : neam, națiune, rasă, este de o însemnătate covârșitoare și hotăritoare pentru concepția de viață pe care o vom adopta, deci și pentru concepția politică, care ne va hotări evoluția în viitor. Rasele somatice ereditare există ; ele sunt încă defectiv delimitate și în mod barbar sistematizate. Dar aceasta nu dă dreptul la negarea existenței lor și va fi datoria științei, în al

cărei domeniu trebuie să rămână încă preocupările rasiale, de a lămuri această problemă.¹⁾

. . .

Ori, din formularea acestor diferite critici și prin sistematizarea unor idei și principii fundamentale opuse, s'a ridicat teoria — de nuanță franceză mai mult, dar dominantă mai apoi și în lumea anglo-saxonă, — *electivă a națiunii* (adeseori denumită *subiectivă*). Sistematizată mai întâiu după jumătatea secolului al XIX-lea (a. 1860) de către Maximin Deloche,²⁾ — dar ilustrată și împământenită mai ales de Ernest Renan, — această teorie derivă în linie directă, din individualismul religios al Reformei și din teoria individualistă a suveranității, a lui Rousseau. Ea concepe *națiunea*, — și prin aceasta indirect *Statul*, al cărei fundament este, — ca o chestiune de *voință individuală* în principal și nu atât o sinteză a unor factori materiali alcătuitori. Afirmând un caracter idealist, generos și altruist, teoria electivă, — denumită și teoria *volitionistă* (voluntaristă) a națiunii, — extinde astfel dela individ la grup, *dreptul de liberă dispoziție*, fundamentând prin aceasta dreptul de *autodeterminare a popoarelor*. Din discuția ce s'a purtat în doctrină, prevalează astăzi opinia dominantă, că ea nu ar putea legitima totuși, un *drept de secesiune*, de despărțire adică din cadrele teritoriale și politice ale unui Stat, a unei fracțiuni din corpul național.³⁾ Dacă fundamentul conceptului de *națiune* îl reprezintă în teoria electivă, factorii *moralii* alcătuitori, — accentuându-se asupra primatului lor, — nu mai puțin, se afirmă că *voința* spre a fi comună se sprijină și ea pe acele variate elemente materiale, care sunt: sângele, teritoriul, limba, religia, etc., a căror sinteză este favorizată de existența unui ideal, conceput și voit în comun.

Lui Ernest Renan revine meritul de a fi dat fundamentala definire și interpretare a *națiunii*, în spiritul teoriei electivă, contribuind prin aceasta în cea mai largă măsură, la prestigiul și răspândirea datelor acestei teorii. Într'adevăr, în celebra sa Conferință dela Sorbona, din 11 Martie 1882, asupra *problemei națiunii* (Qu' est-ce qu' une nation ?), Renan formulează „cea mai completă definiție a conceptului de națiune, până astăzi”.⁴⁾ Astfel după Renan, cele trei idei de bază, ce alcătuiesc o națiune, sunt: a) moștenirea comună pe care ne-o prezintă istoria unui popor, trecutul lui adică, prin paginile de glorie, dar și prin momentele de suferință, dat fiind că suferința apropie

1) Op. cit., pag. 9—10.

2) In: Le Principe des Nationalités. Paris 1860.

3) Pentru discuția problemei: L. Le Fur, Op. cit. pag. 70 și urm.

4) G. I. Brătianu, Op. cit., pag. 86.

atât de mult, pe membrii unei națiuni; b) consimțământul actual al membrilor națiunii, de a trăi în comun; c) voința manifestă a acestorași membri ai națiunii, de a continua și în viitor, viața comună. *Națiunea* pornește ca urmare, dela o *conștiință națională*, fără care ea nici nu poate exista. Aceasta la rândul ei, rezultă dintr'un principiu spiritual. Iar printr'un îndelungat proces istoric, își aduc contribuția lor la opera formațiunii unei națiuni, factorii materiali (pământul, limba, rasa), — dar numai în rațională măsură, — factorii istorici individuali (un rege sau o dinastie), ca și factorii istorici colectivi (influențe ale credinței religioase, ale vieții economice, etc.).¹⁾ Spune într'adevăr Er. Renan, o națiune este „... o mare solidaritate, constituită prin sentimentul sacrificiilor ce au fost făcute și a acestora la care ea este dispusă, să consimtă încă. Ea se rezumă totuși, în prezent, la un fapt tangibil: consimțământul, dorința clar exprimată de a continua viața comună. Existența unei națiuni este un *plebiscit de toate zilele*, după cum existența unui individ este o afirmare continuă de viață. O națiune este un suflet, *un principiu spiritual*... Ceea ce constituie o națiune, nu este de a vorbi aceeași limbă sau de a aparține aceluiași grup etnografic; este de a fi făcut lucruri mari în trecut și de a voi să săvârșească încă, în viitor“. Este *națiunea* deci, mai presus de orice, expresiunea unui consimțământ: „*le vouloir vivre collectif*“ a cărui lipsă ar pune în discuție, însăși ființa sa. Și cum gândirea lui Renan în materie, reprezintă expresiunea însăși a *teoriei elective*, este de înțeles pentru ce această teorie apare cercetătorului, ca afirmând drept principiu axiomatic: raportul dintre *națiune* și *voință*. El a pătruns și interpretările pe care juriștii le aduc conceptului de *națiune*. „Deși *națiunea* depinde mai mult de materie decât de spirit, — accentuează Prof. Jean Dabin, — este locul de a combate pentru o spiritualizare a conceptului, făcând să prevaleze asupra criteriilor etnice propriu zise, argumentul uman al unei *voințe colective* (*vouloir vivre collectif*), fondată pe o considerare obiectivă a realităților geografice, istorice, economice, politice, care — voind sau nevoind — condiționează viața în Stat. Căci în definitiv, naționalitatea pentru mase ca și pentru singularii indivizi, nu este numai chestiune de a fi în înțelesul unei determinări fizice; ea este și chestiune de *voință*“.²⁾ Ori,

¹⁾ Interesante explicațiuni în: G. I. Brătianu, Op. cit., pag. 85 și urm.

²⁾ J. Dabin, *Doctrine générale de l'Etat*. (Eléments de Philosophie politique) Bruxelles—Paris 1939, pag. 16. Opinii asemănătoare, — pe linia școlii elective a națiunii, — la: Duguit. T. II. (2-e éd.) & 2, pag. 4—8; Hauriou, *Précis*. (2-e éd.), pag. 80; J. Delos, *La Société internationale et les principes du Droit public*. Paris 1929, pag. 7—30. De văzut și E. Baudin, *Cours de Philosophie morale*. Paris 1936, pag. 404 și urm.

astfel fiind, este deopotrivă explicabil, pentru ce în concepția a numeroși juriști, *naționalitatea* — ca raport juridico-politic dintre individ și Stat, — se găsea interpretată ca expresiune a unui *acord de voințe*, manifeste sau presupuse și nicidecum ca o *creațiune unilaterală a Statului*. În acest înțeles, *națiunea* apare ca o totalitate de indivizi ce posedă *naționalitatea* respectivă, în conformitate cu dispozițiile dreptului pozitiv și fără deosebire de rasă, limbă sau religie. Ceea ce înseamnă, că națiunea se găsește determinată — în speță, — prin regulile dreptului pozitiv și fără luarea în considerare a factorului biologic. Este astfel evident, că teoria electivă a națiunii deschide calea spre legislații în materie de naționalitate, ce pot ignora orice element material sau chiar moral în fondarea conceptului de națiune, dispoziția legii fiind factorul determinant, ce recunoaște calitatea de *național*. Astfel *națiunea* devine „o totalitate de indivizi investiți cu dreptul de cetățenie, acordat de către Statul din care fac parte. Deci se poate vorbi de o *națiune*, în înțelesul juridic al termenului, numai dacă există o organizație de Stat, organul suveran ce înglobează națiunea”.¹⁾ De aci sub imperiul acestor concepții tradiționale, — precaritatea acelei teze, adeseori afirmată totuși, după care *națiunea* ar putea fi privită, independent de Stat, ca o *instituție* și chiar ca o *persoană morală*.²⁾ S'a răspuns în deobște, că „... spre a atinge gradul de instituție-persoană, se impune reunirea acestor două elemente indispensabile; o idee directrice încorporată într-o organizare. Ori, aceste elemente lipsesc în cazul națiunii, cu toată solidaritatea ce unește pe indivizii naționali, în spațiu și în timp... Ca atare, națiunea ea însăși nu este decât un fapt social, de altfel respectabil, dar nu o instituție-subiect de drept”.³⁾ Și atunci, cu atât mai mult nu s'ar putea atribui calitatea de persoană morală, — în lumina doctrinei tradiționale — fracțiunilor de națiuni, dispersate între diferite regimuri politice streine, fie că ele ar constitui majorități, fie că ar alcătui minorități, în cadrele respectivelor State. Dar — au accentuat unii autori (L. Le Fur de ex.), — deja în cadrele ordinii internaționale construită în anii 1919/20, se puteau desprinde unele elemente juridice, ce afirmau tendința cel puțin, a unei evoluții juridice spre recunoașterea *națiunii*, ca fiind investită cu un minimum de personalitate juridică.

Intocmai ca și concepția lui Mancini în școala italiană, concepția lui Renan în materie de națiune, a devenit fundamentul școalei fran-

¹⁾ O. Ștefăneanu-Ioniță, *La Théorie nationale-socialiste du Droit International Public*. București 1940, pag. 10.

²⁾ Vezi de ex.: G. Renard, *La Théorie de l'Institution*. Paris 1930, pag. 152—155; E. Baudin, *Op. cit.*, pag. 413—416.

³⁾ J. Dabin, *Op. cit.*, pag. 17—18.

ceze. Sub o formă sau alta, o găsim împărtășită de numeroși autori de mai târziu. O găsim la Michelet, când compară națiunea cu o *persoană morală*. O găsim într-o formă mai dezvoltată la Emile Ollivier, când el afirmă că națiunea rezidă într'un *sentiment*, dar și într'un *principiu juridic*, absolut intelectual. Ca urmare, „... în politica naționalităților nu sunt limite naturale. Adevăratele frontiere sunt acele pe care le constituie *voința populațiilor*, celelalte sunt zidurile unei închisori, pe care ai totdeauna dreptul de a le răsturna”.¹⁾ Un Emile Durkheim, Emile Boutroux, Henri Hauser, se încadrează aceleiași concepții. Pentru acest din urmă autor, „naționalitatea rezidă într'un *vouloir vivre collectif*, ea este un fapt de *conștiință colectivă*”.²⁾ Căci — accentuiază un alt exponent al acestei concepții (Israel Zangwill) — națiunea trebuie privită într'adevăr, ca un *fapt psihic*. Ea nu este doar, „nici identitate de rasă, nici de limbă, nici de religie, nici de teritoriu, nici de interese, nici de civilizație... ea este un fenomen psihologic, care are regulile sale proprii de origine, de evoluție și de degenerare”.³⁾ O interpretare ce implică de sigur și anumite exagerări, care însă nu mai puțin, se încadrează în aceeași teorie electivă a națiunii. Ea reactualizează în secolul XX-lea, opinia unui vechiu cercetător (Laurent), după care *națiunea reprezintă o idee*. Această idee este principiul vieții sale, fără ea ar înceta să mai existe. Atâta timp cât îi rămâne credincioasă, *națiunea* joacă un rol glorios în istorie.⁴⁾

Dar dacă în *teoria electivă a națiunii* s'a văzut un potrivit instrument de promovare a democratismului, în ordinea internă statală ca și în relațiile internaționale, dacă ea s'a bucurat de popularitate înainte și în timpul războiului mondial dintre anii 1914—18, nici această concepție nu a izbutit să realizeze un acord deplin, — atât de necesar în practica vieții interne de Stat și a relațiilor teritoriale internaționale, — asupra a ceea ce este *națiunea*, cum trebuie ea privită și interpretată. Astfel, când în timpul războiului mondial, s'a pus problema elaborării unei „Charte a drepturilor și datoriilor națiunilor”, când la inițiativa lui Eugène Baie, s'a ajuns la acea colecționare de opinii asupra acestei probleme, — prin apelul la diferite mari personalități, — din cercetarea lor se desprinde odată mai mult, haosul și

1) E. Ollivier, *L'Empire libéral*. T. I. Paris 1895, pag. 164.

2) H. Hauser, *Op. cit.*, pag. 7. De asemeni — proclamă R. Redslob, — „La nation est un phénomène de volonté. Elle vit parce qu'on veut qu'elle vive, elle est une réunion par le libre choix, de ceux qui la constituent”. (*Histoire des grands principes du Droit des gens*, Paris 1923, pag. 31—32).

3) I. Zangwill, *Le Principe des Nationalités*. Paris 1916, pag. 36.

4) Vezi a sa: *Etudes sur l'histoire de l'humanité*. T. X. Paris 1865, pag. 65.

neînțelegerea ce domnea în ceea ce privește, natura juridică sau interpretarea superiorității uneia sau alteia dintre teoriile explicative ale conceptului de *națiune*.¹⁾ Și această situație nu a fost lipsită de urmări practice, în modul cum în organizarea internațională construită prin Tratatul de pace din 1919/20, s'a găsit concretizat în realitățile vieții popoarelor, conceptul de *națiune* și comandamentele *principiului naționalităților*. Într'adevăr, dacă această *idee-forță* a fost luată atunci în considerare, într'o mai largă măsură ca în oricare alt tratat internațional din trecut, — în opera atunci întreprinsă, a remaniierilor teritoriale și a consfințirii unui nou statut internațional, — numai cu aproximație se poate vorbi de un adevărat „triumf al principiului naționalităților“. S'ar putea spune, din contra, că atunci — în anii 1919/20, — „principiul naționalităților a fost deopotrivă onorat și încălcat“ (Ch. Dupuis). Și a constituit aceasta fără îndoială, una dintre cauzele fundamentale a precarității de dăinuire a ordinii internaționale, atunci făurită. Iar privită problema pe un plan mai înalt și general, se evidențiază interesul sporit pe care-l prezintă astăzi ca și în trecut, acel *acord deplin* asupra conceptului de *națiune*.

Lipsa acestui acord își găsește explicația în faptul, că și *teoria electivă a națiunii* cu tot răsunetul deosebit ce ea a avut, a fost găsită ca neîndestulătoare, spre a defini corect și a interpreta cu exactitate, acest concept. Ea a întâmpinat opoziția și critica *școlii erudite*, ca și a acelor cercetători ce nu s'au putut declara mulțumiți cu ideile sale călăuzitoare. I s'a obiectat astfel, că ea implică o ipoteză tot atât de artificială ca și *Contractul social* al lui Rousseau, ale cărui idei sunt la baza sa. Căci acea *voință colectivă* pe care se sprijină ea, nu se afirmă cu putere, decât în momentele de criză, când o națiune este obiectul expansiunii unui Stat cu tendințe imperialiste, sau când este oprimată de un învingător brutal, sau când este grăbită de a-și schimba sistemul său politic. Astfel, această *voință colectivă* apare mai de grabă, — s'a putut spune, — ca o formă negativă, decât ca un element constitutiv al conștiinței sociale. S'a obiectat apoi, că în consecințele sale mai îndepărtate, o teorie bazată pe o absolută auto-determinare, poate duce la distrugerea unității naționale, la mutilarea patriei comune, la desnaționalizarea individuală sau colectivă, pentru că în orice timp și în orice loc, unii vor fi nemulțumiți cu o anumită stare de lucruri.²⁾ Din aceste critici, ca și din obiecțiile aduse *teoriei erudite a națiunii*, au rezultat acele noi studii (ale lui Brunhes de ex.), ce au încercat

¹⁾ Eugène Baie, *Le Droit des Nationalités*. Paris 1915.

²⁾ Pentru cercetarea lor critică, vezi studiul nostru citat, pag. 57 și urm.

să realizeze armonizarea celor două clasice teorii, într-o nouă concepție, care să ofere o formulare general-valabilă a conceptului de națiune.

. . .

Evenimentele următoare așezării ordinei internaționale din anii 1919/20, ca și „revoluțiile” naționale sau sociale ce s’au înregistrat în ultimele două decenii, nu au lipsit a aduce noi orientări în interpretarea conceptului de națiune. De altfel, nu numai națiunea, dar și *Statul, rasa, Comunitatea internațională*, au apărut acum ca realități, ce au atras în chip deosebit, atenția cercetătorilor.

Să observăm astfel, că însăși revoluția bolșevică din Rusia, — înregistrată într’un moment, când dreptul de *autodeterminare al popoarelor* se impusese spiritelor și era privit ca un principiu axiomatic, în conștiința juridică a popoarelor, — a început prin proclamarea recunoașterii formale a *dreptului de liberă dispoziție*, de independență a naționalităților. Este interesant de reținut astfel, că încă guvernul revoluționar rus, — remaniat la 25 Septembrie 1917, sub președinția lui Lenin, — promitea în manifestul său către popor: „În chestiunea națională, recunoașterea drepturilor tuturor popoarelor la autodeterminare, pe bazele ce vor fi elaborate de către Adunarea constituțională”. Iar înainte de căderea guvernului Kerensky, Sovietul muncitorilor, soldaților și țăranilor din Petrograd, vota o rezoluție prin care se recunoștea dreptul popoarelor Rusiei „la autonomie, putând merge până la separațiune”. Dar această recunoaștere s’a dovedit a fi numai teoretică, lipsită deci de aplicațiuni practice. Astfel cum a arătat-o și cazul Basarabiei românești, rămâne acesta un exemplu tipic, de subordonare a *dreptului naționalităților* față de *factorul politic*. S’a observat într’adevăr, că prin inițiala afirmare a acestui corolar juridic al principiului naționalităților, care este dreptul de liberă determinare, „bolșevicii sperau, și așteptarea lor nu a fost înșelată, să găsească aliați pe lângă milioanele de alogeni, mai mult sau mai puțin opresați de regimul țarist. În realitate, ei nu au favorizat tendințele naționalitare decât în măsura în care ele erau reprezentate de către bolșevici, înclinați a încheia cu ei o alianță, egală aproape cu supunerea cea mai insuportabilă. S’a văzut aceasta și în cursul desbaterilor dela Moscova cu reacționarii din Kiev, din 1918, 1919, 1920. Armatele roșii au fost puse în serviciul absolut al politicii de clasă și de expansiune sovietică.”¹⁾ Dacă a fost creat — la începutul anului 1918 — un „Comisariat special pentru

¹⁾ R. Iohannet, Op. cit. Préface, pag. LVIII.

afacerile naționalităților", cu un organ propriu, „Vieața Naționalităților” (Zizn Natsionalnostei), care apărea la Moscova sub supravegherea Comisarului Stalin, dacă mai apoi — prin Decretul din 27 Aprilie 1921 — s'a constituit și un „Consiliu al Naționalităților”, în cadrelele amini-tului Comisariat, toate acestea erau puse în serviciul obiectivelor urmărite de Soviete. Și obiectivul, în materie, consistă „... în a face să coincidă în imaginația populară, *ideea de independență națională cu ideea comunistă*”.¹⁾ Într'adevăr, mărturie rămâne asupra acestei concepții și „Raportul lui Stalin asupra chestiunii naționale” — din 1 Martie 1921, — prezentat celui de al X-lea Congres al partidului comunist rus. Odată însă rolul „naționalitarismului” îndeplinit, spre atingerea scopului urmărit de Soviete, — adică subordonarea „Republicilor surori” față de Moscova, prin hotărîrea primului Congres al Sovietelor Uniunii (26—30 Dec. 1922), — el dispăre din preocupările regimului, spre a face loc accentuării tot mai puternice a politicii centraliste.²⁾ Dat fiind astfel substratul *politic* pe care chestiunea naționalităților îl manifestă în regimul sovietic, este explicabil pentru ce nu putem desprinde aci, o preocupare doctrinară — afirmând o notă de obiectivitate, — într'un mediu, care fiind caracterizat prin mulțimea „naționalităților”, ar fi fost cu deosebire potrivit pentru aceasta. Într'adevăr, „comunismul primează naționalul. De aceea el tinde prin orice mijloace și în organizarea internațională, la dominarea tuturor națiunilor, prin desființarea libertății și independenței lor și prin suprimarea frontierelor Statelor existente.”³⁾

Cele mai apropiate transformări doctrinare ale conceptului de *națiune*, nu se găsesc încadrate nici în „revoluția” pe care o reprezintă fascismul italian. Este acesta un fenomen oarecum surprinzător la prima privire, când știm ce rol covârșitor a avut gândirea italiană a secolului al XIX-lea, în definirea și clarificarea ideii naționale. Un fenomen de înțeles în același timp, dacă observăm că în concepția fascistă, *Statul* dobândește un primat față de *națiune*. Statul este într'adevăr mai presus de națiune, în gândirea italiană de astăzi, și asupra sa se îndreaptă cu predilecție, cercetările juriștilor și sociologilor italieni. Departe de a fi un paradox, „... concepția și organizarea fascistă,

¹⁾ Idem, pag. LIX.

²⁾ „En d'autres termes, le mouvement nationalitaire à base d'impérialisme plus ou moins honteux inauguré en 1917, ayant accompli son circuit, se retrouve à son point de départ. Tout au plus, peut-on parler timidement de *régionalisme*”. (Idem, pag. XC.)

³⁾ Mircea Djuvara, Națiunea română ca principiu al Dreptului nostru. București 1942, pag. 8.

care pune temeiul pe organizarea de Stat și nu pe popor, este produsul istoric al evoluției mai vechi și mai noi italiene. Încă de mult Italia manifestase tendința, care a și fost apoi realizată, a unificării într'un singur Stat. Statul este însă acela care a creat națiunea italiană ca unitate reală politică, și nu ca în Germania, națiunea Statul... Noua mișcare a pus stăpânire pe Stat, și a impus mai întâiu prin Statul astfel reînviat ordinea internă, pentru ca apoi să pășească tot prin Stat, la importanțele ei revendicări externe. Statul a rămas realitatea juridică primordială, pentru atingerea și constituirea telurilor superioare ale poporului și chiar pentru formarea finală a acestuia.¹⁾ Dar nu este mai puțin adevărat, că și în această nouă concepție, — cu adânci răsfrângeri și în domeniul juridic, — *națiunea* apare ca substrat și vie substanță a Statului, și că modul de înțelegere a ei se găsește, ca și în secolul al XIX-lea, împărțit între acei ce văd explicația conceptului de *națiune* într'o sinteză a factorilor materiali și spiritali alcătuitori,²⁾ și între acei ce, sub influență noii concepții germane în materie, se declară pentru o accentuare asupra factorilor *materiali*, ce sunt la baza acestui concept de *națiune*. Astfel, din această influență, naște și Decretul-Lege italian din 17 Noemvrie 1938 (Nr. 1728), pentru apărarea *rasei italiene*, următor căruia evreii nu mai au toate drepturile, publice și private, fără a merge însă, ca în Germania național-socialistă, până la stabilirea unor distincte categorii, între membrii comunității naționale.³⁾

Dar doctrina juridică național-socialistă reprezintă în această materie a transformărilor doctrinare ale conceptului de *națiune*, o revoluționare a tradiționalei concepții, astfel cum o conturase teoria electorală, ale cărei date deveniseră „un fel de articol al crezului național”. Sub influența inovatorie și cu răsfrângeri în diferitele domenii de manifestare și cercetare a „Weltanschauung”-ului național-socialist, — a acestei „supreme realități” căreia toți Germanii sunt subordonați, prin comunitatea de sânge” (R. Höhn), — doctrina de drept public al celui de al III-lea Reich duce la formularea unei noi teorii în materie de națiune, care pune centrul de gravitate, și mai mult decât în *teoria erudită* de odinioară, asupra factorilor *materiali* alcătuitori, și în special

1) Mircea Djuvara, Op. cit., pag. 9.

2) Cf. și: V. E. Orlando, Diritto Pubblico generale. Milano 1940, pag. 207 și urm.

3) Următor acestei influențe, ce-și face loc și în doctrina italiană recentă de drept public, „Nazione, invece indica una unità etnico-sociale... Nazione e il gruppo sociale che per la unità fondamentale della razza e la comunione della religione, della letteratura, ecc. costituisce una unità etnica e sociale”. (Oreste Ranelletti, Istituzioni di Diritto Pubblico. Padova 1940, pag. 9)

asupra „principiului rasei“. De sigur, tocmai datorită comandamentelor acestei noi „filosofii a vieții“ (Weltanschauung) și interesului politic al a vedea pe toți membrii comunității naționale germane, — cel puțin pe acei aflați în nemijlocită continuitate teritorială cu Reichul, — integrați într-o unitară organizare statală, doctrinarii național-socialiști au fost aduși să facă din *problema națiunii* o problemă de primordială preocupare. Iar juriștii germani de astăzi și-au pus ca fundamentală problemă de demonstrat, aceea de a evidenția că baza noului drept al celui de al III-lea Reich, este însăși *comunitatea poporului german* (die deutsche Volksgemeinschaft), din care ei fac o *valoare supremă*, căreia i se găsește subordonată orice altă valoare.

Astfel, — precum sintetizează această nouă concepție, Prof. Mircea Djuvara, — „cuvântul *comunitate națională* prinde un nou înțeles în dreptul german de azi. El nu mai exprimă noțiunea abstractă a sumei unor oameni, care aparțin prin simpla lor voință subiectivă aceluiași Stat, sens întemeiat pe consacrarea unui sistem de drepturi individuale, îndreptate ca arme contra Statului. Națiunea nu mai este, cum zicea Renan, un *plebiscit de toate zilele*. Noul drept german înțelege prin ea comunitatea etnică germană, întru cât nu este înzestrată numai din punctul de vedere subiectiv cu o conștiință și voință unitară, dar este întemeiată pe realități obiective, pe istorie, pe origine, pe factori geografici, pe religie, pe limbă și mai ales pe rasă. Devenită astfel de sine stătătoare, față de indivizi, ea devine în istorie o „putere“ organică în înțeles „politic“, putere care luptă să trăiască în felul ei propriu, reînnoindu-și, adâncindu-și și lărgindu-și mereu viața ei originală, pe toate țărâmurile... Putem rezuma doctrina național-socialistă, fără să intrăm într-o cercetare științifică mai amănunțită, spunând că ea reduce de obicei această realitate a națiunii germane la formula „Volk-Boden-Blut“, adică „popor-pământ-sânge“, sau la alte formule similare. Ea mai afirmă că această formulă trebuie combinată cu o alta, anume „Leben-Aufgabe“ (sau „Erlebnis-Aufgabe“), adică viață-misiune”.¹⁾ Ne găsim într-adevăr în prezența unei revoluționări a conceptului de *națiune*. Căci în lumina gândirii național-socialiste, *națiunea* nu mai este un termen juridic, ci o realitate etnică ce rezultă din precise date biologice. De aci și identitatea ce se atribuie termenilor de „Nation“ și „Volk”.²⁾ Ca urmare, și ideea de „conștiință socială“ face loc ideii de

¹⁾ Op. cit., pag. 4—5.

²⁾ Să observăm, că în doctrina național-socialistă cuvintele „Volk“ și „Nation“ sunt privite în deobște ca sinonime. Doar în materie de raporturi internaționale, se întrebuițează mai frecvent termenul „Nation“. (Vezi: O. Koellreuter, Deutsches Verfassungsrecht. Berlin 1938, pag. 60.)

„conștiință de sânge”. A fi membru al comunității naționale germane, nu mai înseamnă a te referi la datele unei voințe individuale sau colective, — la acel „vouloir vivre collectif” al lui Renan, — ci a fi indiscutabil membru al unei comunități de sânge (Blutgemeinschaft). Înseamnă deci, că „... spre a face parte din națiune, este necesar de a corespunde, nu unor condiții morale sau juridice, ci biologice, materiale. Ca atare, nu prin studiul legilor etice sau a dreptului se poate defini națiunea în sensul național-socialist, ci din contra, aprofundând legile științelor antropologice și sociologice... După doctrina național-socialistă, toate *națiunile* sunt definite prin *sânge*.”¹⁾ Ne găsim adică în prezența unei noi concepții în materie de *națiune*, calificat *rasială*. Și dacă „principiul rasial” a fost privit și în secolul trecut, de către un Fichte, Hegel, Wirth, Treitschke, etc. ca un fundament al conceptului de *națiune*, — și a constituit oarecum caracteristica și legitimarea însăși a acelei teorii erudite, opusă tezei colective ce pornea dela concepția voluntaristă și individualistă a lui Renan, — acest principiu este de această dată pus în lumină, de către reprezentanții doctrinei național-socialiste, până la întunecarea oricărui alt element alcătuitor al națiunii. Este vorba aci, de accentuarea asupra ideii, că națiunea este mai presus de orice, o comunitate naturală, care derivă dintr’o origine și o limbă comună, și alcătuește o unitate spirituală, datorită factorului denumit „*Volksgeist*.”²⁾ S’a observat într’adevăr în această ordine de idei, că „aportul național-socialismului în concepția obiectivă a noțiunii etnice de *popor* (echivalent cu acea de *națiune*), constă în introducerea ca element esențial și de capitală importanță, a ideii de rasă. Noțiunea etnică de *popor* a devenit astfel în doctrina național-socialistă o noțiune esențial rasistă, adică ea consistă în a lua faptul *rasă* ca fundament esențial pentru orice grup etnic național.”³⁾ La rândul său, acest concept de *rasă*, — în care trebuie văzut astfel o *determinare primordială* în structura unei națiuni, — ar putea fi definit ca „o totalitate de dispozițiuni ereditare și colective, de ordin corporal și de ordin psiho-

¹⁾ O. Ștefăneanu-Ioniță, Op. cit., pag. 11.

²⁾ Să observăm că, în timp ce „... pour l’école de Savigny, le *Volksgeist* est quelque chose de transcendant, placé au dessus des individus, pour le national-socialisme le *Volksgeist* est immanent, un état de conscience collectif, qui émane du peuple germanique, vivant, concret; c’est l’esprit de l’ancien *globus germanique*”. (Julien M. Peter, Les antécédents historiques de la Doctrine national-socialiste allemande. Vălenii de Munte 1937, pag. 30.)

³⁾ Roger Bonnard, Le Droit et l’Etat dans la Doctrine national-socialiste. (Ed. II-a). Paris 1939, pag. 29.

logic¹⁾ Dotat el însuși ca și individul, cu un corp și cu un suflet, — membrii săi comportându-se în mod uniform, în prezența fenomenelor vieții (Gesittung), — grupul rasial reprezintă astfel, un agregat uman ce se deosebește prin caracterele sale fizice și specificul său psihic, de orice alt grup uman, asemănător conceput, și care dă naștere la tipuri umane asemănătoare.²⁾

Dar dacă poporul (națiunea) este ca noțiune juridică, obiectul și suportul în același timp, a *puterii politice*, dacă el rămâne strâns asociat noțiunii de Stat, — și în acest înțeles alcătuiește o „Rechtsgemeinschaft“, — *elementul rasial* ce-i reprezintă factorul constitutiv determinant, poate fi conceput în două deosebite moduri: a) Se poate admite că poporul (națiunea) este expresiunea unei singure rase, că se identifică cu o rasă, sau că tinde să devină o unitate rasială; b) Se poate admite că poporul ar fi rezultanta a mai multe rase, cu condiția însă, ca ele să fie apropiate între ele, înrudite (artverwandt). Și prin această apropiere, se va putea desăvârși *unitatea națională*. Dar și în această ipoteză, aceea dintre rasele alcătuitoare care deține o întâietate cantitativă sau calitativă asupra celorlalte, va fi privită ca imprimând națiunii caracterul său propriu și prin cultivarea și promovarea ei, se va desăvârși fizionomia specifică a națiunii. O controversă s'a ridicat însă, asupra chestiunii de a se ști, care dintre aceste moduri de a concepe elementul rasial, a fost adoptat în gândirea juridică național-socialistă? Dacă ne referim la litera și spiritul primelor texte legislative ale celui de al III-lea Reich, ni se pare că s'a urmărit valorificarea celei dintâi teze. Dar ulterior — și față de unele declarații oficiale ale Führerului însuși, care afirmau adevărul științific că nu există „unitate de rasă“ în cadrul actualei comunități naționale germane,³⁾ — s'a adoptat în deobște, în doctrină și în practica legislativă, cea de a doua teză. Ideea este pusă în lumină de Prof. Roger Bonnard, când spune: „Nu este prea sigur că nu a fost, asupra acestui punct, dacă nu variații, cel puțin oarecare ezitare, în doctrina național-socialistă“.⁴⁾ În discuția polemică ce a urmat, s'a voit să se arate totuși, caracterul de constantă interpretare a fenomenului rasial, de către doc-

¹⁾ Vezi: H. Günther, *Rassenkunde des deutschen Volkes*. München 1933, pag. 14—15. „Eine Rasse stellt sich dar in einer einheitlichen Menschengruppe, die immer wieder nur ihresgleichen zeugt.“

²⁾ Dar — arată R. Bonnard — „la spécificité de la race par les données physiques, mentales ou morales, est plus théorique que réelle, et n'apparaît pas avec une pleine évidence“. (Op. cit., pag. 53).

³⁾ A. d. Hitler, *Mein Kampf*. (Jubiläumsausgabe). München 1936, pag. 421.

⁴⁾ R. Bonnard, Op. cit. pag. 30.

trării noii concepții: „Național-socialismul — accentuează K. Scheuner — a stabilit totdeauna o distincție între *popor* și *rasă*. În orice popor se vor găsi elementele mai multor rase. Dar pentru ca aceste rase să poată alcătui o unitate, ele trebuiesc să fie înrudite. Național-socialismul nu pretinde unui popor unitate de rasă, ceea ce ar însemna să ceară imposibilul. El reclamă numai, eliminarea elementelor neînrudite. De aceea, el combate orice amestec al sângelui german, cu cel evreesc...”¹⁾

De aci urmează, — în această concepție caracterizată prin *rasismul* și *antiudaismul* ei, — o *ierarhizare a raselor*, a cărei determinare interesează deopotrivă, atât înțelegerea spiritului revoluționării dreptului german înăuntrul Statului, cât și desprinderea conținutului și semnificației noii accepțiuni a ideii de *națiune*. Sunt astfel, *rase superioare* și *rase inferioare*, drept consecință a diferențierii de sânge, a inegalității lor biologice, dar și intelectuale și morale. Rasele superioare sunt creatoare de cultură și civilizație și *rasa ariană* sau *indogermanică* rămâne prin excelență, rasa superioară. „Arianul este adevăratul făuritor al civilizației lumii”, proclamă Führerul Adolf Hitler.²⁾ „Nu este nicio îndoială — spune de asemeni Alf. Rosenberg, — că unica rasă creatoare de cultură în Europa, a fost rasa nordică (ariană). Din sângele său, au ieșit marii eroi, artiștii și fondatorii de State”.³⁾ Ori, acestei rase, — afirmă rasiștii național-socialiști, — aparține și marea majoritate a comunității germane. Dar deopotrivă se recunosc a fi rase superioare, acele denumite (după Günther): *occidentală* (Westlich), *dinarică*, *orientală*, *baltico-orientală* (ostbaltisch), *finică* (finisch). Toate popoarele Europei sunt un amestec de rase,⁴⁾ dar având la bază trunchiul *arian*, cu mai accentuată afirmare și supraviețuire în lumea germanică de astăzi, după teza rasiștilor național-socialiști. Apare astfel în lumina acestei concepții, acel factor rasial de apropiere între națiunile europene, ce le îndreptățește să se orienteze, să pretindă chiar, instaurarea pe plan politic, a *unității europene*. În acest

¹⁾ K. Scheuner, *Le peuple, l'Etat, le Droit et la Doctrine nationale-socialiste*. (R. D. P. a. 1937, pag. 45).

²⁾ Op. cit., pag. 320.

³⁾ A. Rosenberg, *Mythus des XX Jahrhunderts*. München 1938, pag. 576.

⁴⁾ Astfel, — redând în mod sintetic concluziile în materie de rasă, ale lui H. Günther, — Prof. Ed. Wermeil precizează că „... tous les peuples d'Europe sont ainsi composés, à dosages différents, des mêmes éléments raciaux. Rien de plus confus en apparences, que le vieux Continent. Partout mélanges de races. Les Allemands aussi, sont et restent un mélange de races” (In: *Doctrinaires de la Révolution allemande* (1919—1939). Paris 1938, pag. 293.

înțeles, se vorbește în noua concepție germană și despre o *rasă europeană*, mai mult sau mai puțin înrudită cu rasa nordică (ariană), dar în opoziție cu rasele streine (Fremdrassen), rase de culoare, rasa pre-asiatică, rasa orientală, din care face parte și poporul evreu „... ce-și păstrează până astăzi adevărata conștiință rasială” (H. Günther). Ori tocmai din această idee, naște — ca un principiu călăuzitor al politicii rasiale germane, — necesitatea eliminării din sânul comunității naționale germane, a poporului evreu, care „nu este o simplă congregație religioasă, ci o rasă și ce rasă!”¹⁾ și ca urmare, un corp strein (Fremdkörper). Din ea naște deopotrivă, politica de *selecționare* a tipului rasial și preconizarea acelei legislații prohibitive, menită să împiedece orice nou amestec al poporului german, cu rasele inferioare. Se urmărește astfel împământinirea acestui principiu, că „...cu cât un popor conține mai mult sânge arian pur, cu atât mai mult se va afirma superioritatea sa, asupra acelor ce posedă o mai mică porție, sau nu au de loc sânge arian.”²⁾

În acest scop, s'a putut înregistra încă din primii ani ai fondării celui de al III-lea Reich, — după triumful politic al național-socialismului, la 30 Ianuarie 1933 —, o întreagă legislație, pusă în serviciul acestei idei: promovarea unității rasiale, care neexistând în realitățile comunității germane, trebuie creată, și combaterea oricăror acte și procedee de amestec al sângelui german, cu acela al unei rase neînrudite, inferioară, în speță rasa evreească. Această legislație nu însemna altceva, — pe tărâmul dreptului, — decât valorificarea punctului IV al „Programului partidului național-socialist” din 25 Februarie 1920, următor căruia: „nu poate fi cetățean al Reichului (Staatsbürger), decât acela care face parte din popor (Volk). Nu poate face parte din popor, decât acela care este de sânge german, fără referire la confesiune. Nici un evreu, în consecință, nu poate face parte din popor.”³⁾ Înăurată prin legea din 7 Aprilie 1933 (Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums) — complectată prin dispozițiile din 11 Aprilie 1933 și legea din 30 Iunie 1934, — privind corpul funcționarilor de Stat, apoi prin legea din 7 August 1933 asupra profesiei de avocat, și cea din 4 Octomvrie 1933 referitoare la ziaști, această legislație

¹⁾ A. Hitler, Op. cit., pag. 253.

²⁾ O. Ștefăneanu-Ioniță, Op. cit., pag. 17; cf. și Ernst R. Huber. Verfassungsrecht des grossdeutschen Reiches. Hamburg, 1937/39, pag. 150 și urm.

³⁾ „Staatsbürger kann nur sein, wer Volksgenosse ist. Volksgenosse kann nur sein, wer deutschen Blutes ist, ohne Rücksicht auf Konfession. Kein Jude kann daher Volksgenosse sein”.

inovatorie și-a găsit desăvârșirea prin *legile dela Nürnberg*, din 15 Septembrie 1933.¹⁾ Aceste legiuri, de concretizare în largă măsură, a programului partidului și a concepției Führerului, astfel cum ea se desprinde din „*Mein Kampf*“, — devenită evanghelie politică a național-socialismului, — inspirându-se adică din comandamentele momentului politic, definesc măsurile legale de *protecție a sângelui*. Ele determină limitele rasiale ale noului concept de *națiune*, și urmăresc să împiedece infiltrarea elementelor rasiale inferioare. Este vorba adică, de o legislație *calificat rasială*. Ei i se integrează deopotrivă, și legea din 30 Septembrie 1935 (*Reichsbürgergesetz* ²⁾), care reglementând calitatea de *cetățean*, consacră diviziunea tripartită a locuitorilor Reichului, și a membrilor comunității germane: a) *Reich(Stats)bürger*; b) *Reichsangehöriger*; c) *Ausländer*, stabilind condițiile legale de dobândire și pierdere a cetățeniei. Accentuând astfel la maximum asupra comunității de sânge, — după această concepție rasială, *sângele* reprezentând factorul de uniune și de unitate a comunității germane, — amintita legislație a celui de al III-lea Reich imprimă noul conținut al ideii de *națiune*. Aceasta încetează de a mai fi o totalitate de indivizi supuși autorității unui aceluiași Stat, spre a deveni într'adevăr, o *unitate rasială distinctă*. S'ar putea spune că ea este — în ceea ce privește națiunea germană —, „familia germană mărită, fondată pe o psiho-fiziologie ce-i este proprie. Națiunea astfel înțeleasă, reprezintă o „*Abstammungsgemeinschaft der Menschen deutschen Blutes*“.³⁾ O concepție revoluționară, ce privește deci ca membri ai națiunii germane, deopotrivă pe acei indivizi aparținători altor State, din momentul ce ei sunt de sânge german. Alcătuind *minorități* mai mult sau mai puțin compacte, în cadrele unor State terții, ei se găsesc — prin acea „*Blutgemeinschaft*“ —, socotiți a fi integrați aceleiași comunități naționale germane. De aci și revoluționarea conceptului de *minorități* și de ocrotire a lor, și fondarea aceluiași inovatoriu „*Volksgruppenrecht*“, ce implică o deosebită atenție de reglementare, spre a nu duce la crearea de *Stat în Stat*.⁴⁾

¹⁾ vezi și: Erast Tarangul. Transformările Dreptului Administrativ. Sibiu. 1942, pag. 49 și urm.

²⁾ Pentru dezvoltări și comentariu, vezi și: Ernst R. Huber, Op. cit., pag. 167 și urm.

³⁾ Pentru mai întinse explicații, vezi și: O. Ștefăneanu-Ioniță, Op. cit., pag. 29 și urm.

⁴⁾ Pentru analiza problemei, vezi studiul nostru: La reconstruction du Droit des Minorités, à la lumière de la Doctrine nationale-socialiste. (Din „Affaires Danubiennes“). Bucarest 1941.

Astfel *rasa*, — privită odinioară ca o „condamnabilă prejudecată” —, devine în concepția național-socialistă, o vie și puternică realitate, pe care știința urmărește a o demonstra ca atare. Ea transformă conceptul *voluntarist* al națiunii, în națiunea unitate rasială distinctă, în națiunea ce depășește ideea de concept juridic, și devine organică realitate socială, purificată de elementele alogene, introduse în ea, prin beneficiul tezei voluntariste. Se face astfel hotărîtor apel la *factorul rasial*, în interpretarea conceptului de *națiune*, la acest factor capabil — precum observă Prof. R. Redslob, — de „...a exalta și a stimula unitatea națională, a unui grup uman”.

* * *

Dar conceptul de *națiune* a format un specific subiect de preocupare și pentru *națiunea română*. Dacă nu prin conturarea de sisteme științifice proprii, explicative ale acestui concept, națiunea română a fost totdeauna preocupată de *ideea națională*, a cărei realizare și desăvârșire în ordinea politică, a constituit esența însăși a evoluției și transformărilor noastre istorice. S'a observat, că la baza fondării și dezvoltării Țărilor Române — în secolele XIII—XIV-lea —, se situază ca idei călăuzitoare, pe lângă *ideea Domniei* și a *teritoriului definit*, *ideea națională* (N. Iorga). Iar în Transilvania, *ideea națională* a dobândit un conținut sporit încă, prin cultivarea și impunerea ei „națiunilor” conlocuitoare, îndelungat timp acest termen fiind înțeles, ca definind o categorie socială privilegiată. Ea a apărut astfel, ca o pavază juridică a obștei românești, față de „națiunile privilegiate”. De aceea atunci când conceptul de *națiune* a devenit o *idee luptătoare*, — în preajma anului revoluționar 1848 —, Simeon Bărnuțiu văzând în ea un comandament al *dreptului natural*, o va defini și afirma, prin accentuarea asupra *primatului* ei, față de *ideea de Stat*.¹⁾ Fenomen într-un tot explicabil, căci la noi ființa însăși a Statului, — a acestui Stat ce se înfățișează ca „un Stat misionar, instrumental în slujba Țării și a neamului”,²⁾ s'a găsit condiționată de *ideea de națiune*. Am apărut și ne-am dezvoltat cu acest pronunțat caracter de *Stat național*, pentru ca sub semnul desăvârșirii noastre istorice, — prin actele de *liberă determinare* a provinciilor românești din anul 1918 —, să ne înfățișăm ca un exemplu de „invincibilă vitalitate a rasei, de plastică aplicațiune a principiului

¹⁾ Simeon Bărnuțiu, *Dreptul Public al Românilor*. Iași 1867, pag. 79. Unele interesante caracterizări în: A. Ionașcu, Simeon Bărnuțiu. (În „Transilvania”, a. 1943, Nr. 6, pag. 468—470).

²⁾ Iancu Toma, *Istoria unui concept: Statul de Drept*. București, 1941, pag. 19.

naționalităților și a dreptului de autodeterminare”,¹⁾ la a cărei dezvoltare și exactă interpretare, națiunea română și-a adus prețioasele ei contribuții, și în vremuri mai îndepărtate și în cele mai apropiate. La rândul său, temeiul existenței noastre ca națiune trebuie căutat, de veacuri, „... în comunitatea de sânge și de graiu, în conștiința ce o vădesc cuvintele cronicarului, despre „neamul seminției, limba, care trăiește până acum în Moldova și în Țara Românească, și norodul cât este în Ardeal, cu acest nume român”. Am trebuit și noi, ca și Germania vremurilor apropiate, ca și Italia renăscută din cenușile fărâmițării sale, să înlăturăm nedreptățile istoriei, pentru ca să făurim biruința drepturilor noastre și să o înscriem ca un nou temei istoric al țării și duratei lor”.²⁾

Descifrarea *fenomenului național* în comunitatea românească, ne duce cu drept cuvânt, la această constatare, că „națiunea noastră o simțim cu toții. Sentimentul acesta are de sigur o explicație istorică și la noi. Venit din adâncurile trecutului nostru, cu suferințe, lupte și succese de care suntem mândri, noi ajungem să simțim națiunea noastră ca o realitate proprie, care nu se confundă nici cu „die Volksgemeinschaft” germană, nici cu „Statul” lui Mussolini, încă mai puțin cu doctrina de luptă de clasă a conglomeratului sovietic, și nici cu concepția occidentală a colectivității politice din Franța și Anglia. Acest simțământ nu este de astăzi, ci de când ne-am deșteptat la viață ca Români, l-am avut totdeauna. El s'a intensificat însă treptat, prin acțiunea noastră istorică recentă. Pentru el am luptat, pentru el ne-am jertfit, pentru el a făcut tot ceea ce a făcut Statul Român”.³⁾ Și trebuie să reținem deopotrivă, că „pentru noi Națiunea stă într'un complex de aspirațiuni, care se leagă între ele ca *valori* și care unesc trecutul, prin prezent, cu viitorul”. Iar „Statul nostru nu este o simplă creație tehnică accesorie, cu o funcție subordonată, dar nu este nici făuritorul Națiunii. Statul nostru este cu adevărat expresia juridică a Națiunii Române, în totalitatea lui. El își întinde aripile lui protectoare, chiar și înafară de frontierele politice, atunci când acestea nu mai acopăr tot întinsul esențial al Națiunii Române, una și nedespărțită. El nu merge de altfel, mai departe de granițele naturale ale Națiunii Române”.⁴⁾

1) M. Antonescu, *La Vie internationale de la Roumanie*. (La Vie juridique des peuples. Roumanie). Paris 1933, pag. 399.

2) G. I. Brătianu, *Op. cit.* pag. 90.

3) M. Djuvara, *Op. cit.* pag. 12—13.

4) *Idem.* pag. 13, 15.

Dar realitățile noastre naționale, concepția noastră despre *națiune*, au dus — și la noi — la unele definiții ale acestei idei. În unele, ca de ex. aceea a lui Aurel C. Popovici,¹⁾ se întrevade o inspirație manciniană. Altele se situează pe linia concepției elective. Astfel pentru Nicolae Iorga, o națiune „este în rândul întâiu o limbă, o literatură, apoi tradiții, o conștiință instinctivă de unitate, într'un cuvânt o formă morală a umanității”.²⁾ O asemănătoare concepție desvoltă Prof. D. Gusti, când caracterizează fenomenul *națiune*, în termeni ca accepția: „O națiune există, dacă voește a fi. Ea este reală, atât cât este actuală, având o rațiune suficientă, consimțământul tacit ori explicit al membrilor ei de a trăi împreună, alcătuind după o expresie fericită a lui Renan, un *plebiscit de toate zilele*. Națiunea trăește ca atare, în fiecare membru al ei, iar voințele conștiente individuale, reunite într'o vastă sinteză, dau națiunii individualitatea. Această individualitate a creațiunii sintetice voluntare a unității sociale, care este *națiunea*, tinde în mod irezistibil de a da unității sale economice și sufletești, o consacrare politică și juridică, care este organizația de Stat național”.³⁾ Să amintim în sfârșit, că o armonizare a celor două teze opuse, cea *idealistă* și cea *realistă*, o urmărește cunoscuta definiție a națiunii, a Prof. A. C. Cuza: „Națiunea este totalitatea indivizilor de același sânge, așezați pe un pământ determinat, ca bază necesară a existenței lor, având: același grai, pe care ei l-au format, același trecut, aceleași interese prezente, aceleași aspirații de viitor, și alcătuind ca organism, aceeași putere, naționalitatea creatoare a culturii umane, care nu este dar, decât produsul ei variat”.⁴⁾

* * *

Dacă privim însă conceptul de „națiune română” în lumina amintitelor transformări doctrinare, o constatare de specific interes se desprinde. Se constată adică, că „națiunea română” reprezintă una dintre cele mai progresive și fericite sinteze ale conceptului de *națiune*. Intr'adevăr, comunitatea românească încadrată într'un *teritoriu unitar* din punct de vedere geografic ca și economic, — căci diferitele ținuturi românești reprezintă un *tot organic*, în desechilibru atunci când el este trunchiat, — corespunde deplin idealului de *națiune*, astfel cum el este definit și interpretat atât în *teoria electivă* a națiunii, cât și în

¹⁾ Aurel C. Popovici, *Naționalism și Democrație*. București 1910, pag. 309.

²⁾ N. Iorga, *România și Principiul Naționalităților*. (În: „Istoria Războiului în note zilnice”. Vol. I, pag. 210).

³⁾ D. Gusti, *Op. cit.* pag. 556.

⁴⁾ A. C. Cuza, *Naționalitatea în Artă*. București 1915, pag. 181.

cea erudită, astăzi consolidată și reactualizată, prin contribuția doctrinei național-socialiste. Factorii: *comunitate de origine, limbă, religie, comunitate de interese, dinastie, conștiință națională, organică legătură cu solul*, toate acestea elemente alcătuitoare ale conceptului de națiune, — asupra cărora accentuiază una sau alta dintre teoriile formulate, — se găsesc cu prisosință afirmate, în fizionomia națiunii române. Ele au fost puse în lumină, prin numeroase cercetări în materie. Deasemeni, *voința comună* și-a găsit și își găsește elocventă exprimare în alcătuirea națiunii române, substanță vie a Statului național român. Intr'adevăr, și pe această *voință comună*, manifestată prin *plebiscitul de toate zilele*, dar și prin solemne exprimări ale ei, ca și pe *comunitatea factorilor materiali*, pe *unitatea de limbă* mai ales, acest prețios tezaur al patrimoniului nostru național, — unitate impresionantă și fără egal aproape, căci ea se afirmă dela Tisa până dincolo de Nistru, dela Dunăre în Carpați, — se construiește și se legitimează conceptul de *națiune română*. Astfel națiunea noastră, în permanentă năzuință de a se găsi integrată în unul și același Stat, — care într'adevăr să o „personifice juridicește”, — „este pentru noi, și Neam și Lege; dar ea este ceva mai mult, mai bogat, mai plin, deși chiar sub forma ei primitivă, ea își revarsă spiritualitatea dincolo de marginile ei proprii”.¹⁾

Astfel fiind, în elementele alcătuitoare ale *națiunii române*, — în interpretarea ce i-o dă atât cercetarea obiectivă cât și spiritul popular, — rezidă și fundamentul juridic al unui statut teritorial și politic, ce i se cuvine. El se găsește indisolubil legat de comandamentele conceptului de *națiune*, acest punct de plecare și scop în sine, al *dreptului națiunilor*. Ori, de acest comandament urmează să țină seamă — și în ceea ce ne privește, — opera de reorganizare a comunității europene, dacă se dorește ca ea să reprezinte într'adevăr, o realizare durabilă și progresivă. Și oricare ar putea fi ideile călăuzitoare ale acestei opere de reconstrucție internațională, ea nu ar putea ignora în acest scop, acest îndoit adevăr, ce se desprinde dintr'o obiectivă cercetare a conceptului de *națiune*: că datele sale, sub raportul organizării politico-teritoriale, se impun, — cum remarcă Prof. R. Redslob, — „cu aceeași tulburătoare putere, ca și odinioară”, și că adevărata formulă progresivă a acestei organizări, rămâne aceasta de a se consfinți frontiera viitorului astfel, încât *națiunea prin raza ei de expansiune teritorială, să fie considerată ca formula vie a frontierei*.

GEORGE SOFRONIE

¹⁾ M. Djuvara, Op. cit., pag. 13.

PROBLEME DE POEZIE POPULARĂ ITALIANĂ

„Țara cântecelor“ a fost numită Italia și acest apelativ, în adevărata lui semnificație, vrea să scoată în relief o accentuată și spontană atitudine a poporului italian față de Poezie și Muzică. Acest innăscut spirit poetic și muzical s'a realizat, în decursul veacurilor, în tipice și mai ales norocoase manifestări pe care apoi tradiția le-a păstrat, chiar modificând și inovând, astfel că tradiționalul patrimoniu de cântece italian e unul dintre cele mai bogate și mai variate.

Dela dragoste la disprețul durerii, dela cea mai curată iubire de mamă până la cel mai înfocat zel religios, dela simțul epic, aventuros și războinic până la spiritul comic și caricatural, toate sentimentele ce vibrează în vasta gamă a psihologiei umane găsesc în cântecul popular italian expresii originale și sugestive. Cu cântecul poporul întovărășește orice acțiune a vieții, veselă sau tristă, dela naștere (și avem dragălașe nani-nani) până la moarte (și sunt faimoase bocetele noastre), după cum cu cântecul el își ușurează și înveselește munca lui de toate zilele, fie că e vorba de fata ce țese la războiu, de țaranul ce-și ară pământul sau de păstorul ce-și paște turma.

Această extraordinară bogăție de poezie populară dacă, pe de o parte e un just motiv de laudă, pe de alta e un bun prilej de încurcătură pentru cine, cum se întâmplă azi cu mine, se găsește în situația de a trebui să dea, în câteva linii esențiale, o vie imagine a istoriei, caracterelor și valorii sale.

Ne vom mulțumi deci să-i examinăm câteva aspecte și câteva probleme, alegând trei sau patru, care se cuvine să fie prezentate cercetătorilor români, fie pentru analogia chestiunilor ce privesc poezia populară a celor două țări, fie pentru că mi se pare de un folos reciproc examinarea împreună a celor mai recente păreri ale criticii italiene asupra unor puncte deosebit de dificile și controversate.

Începem cu cântecul liric monostrofic, adică acela în care poporul italian, în câteva versuri, își exprimă mai ales dragostea în toate va-

riatele ei alternative de întâlniri, complimente, exaltații, supărări, gelozii, părăsiri și reveniri, și în nesfârșita scară a sentimentelor pe care ea o trezește, dela adorație la melancolie, dela bucurie la suferință. Ceea ce pentru poporul român e *doina*, pentru poporul italian e *strambotto*, și, într'o mai mică măsură, *stornello*.

Asupra particularităților structurii metrice ale strambotto-ului, vom avea ocazia să ne oprim îndată. Pentru a avea însă o idee generală despre acest cântec popular, dăm un exemplu :

Alza la bionda testa e non dormire,
non ti far superare dallo sonno;
quattro parole io ti vo pur dire,
e tutte quattro son di gran bisogno:
La prima, ell'è che mi fate morire,
e la seconda, che un gran ben vi voglio;
la terza, che vi sia raccomandato,
l'ultima, che di voi so' innamorato.

(Ridică-ți capul blond și nu dormi, nu te lăsa învinsă de somn; patru vorbe vreau totuși să-ți spun, și toate patru sunt de mare nevoie: Întâia, e că mă faci să mor, a doua, că te iubesc foarte mult; a treia, că eu să-ți fiu preferat, ultima, că de tine sunt îndrăgostit).

E un strambotto care se găsește încă destul de răspândit, cu obișnuitele variante, în multe regiuni ale Italiei, ba a cărui suprafață de răspândire se poate spune că cuprinde întreaga Italie, afară de insule; și sigur că-i destul de vechiu pentru că îl găsim deja în culegeri de strambotti din sec. XV, și un vestit pictor florentin din sec. XVI, Angelo Allori zis *Bronzino*, i-a legat începutul într'o ciudată *serenadă* în terține, făurită după genul „înlănțuirilor”, de vreme ce fiecare terțină începe cu întâiul vers al celor mai populare strambotti din timpul său.

Deci: Când, unde și cum s'a născut strambotto-ul?

A trecut mai bine de un secol de când Nicolò Tommaseo ne-a dat întâia mare culegere de cântece populare italiene, care cuprindea în deosebi strambotti, sau pentru a întrebuița numele răspândit în Toscana (unde Tommaseo făcuse culegerea) *rispetti*, termen care vrea să însemne din partea îndrăgostitului un act de omagiu iubitei sale. De atunci, timp de mai bine de un veac cercetătorii italieni s'au străduit să scoată la lumină originea strambotto-ului; și totuși problema aceasta rămâne încă una dintre cele mai obscure și așteaptă un răspuns mai precis.

Două sunt teoriile principale asupra strambotto-ului: una monogenetică și cealaltă poligenetică. Întâia, concepută și susținută în deosebi de Alessandro D'Ancona — ilustru reprezentant al acelei metode

istorice care în a doua jumătate a sec. XIX a servit la punerea unor baze solide pentru istoria literară italiană — în câteva cuvinte se poate rezuma astfel: „Strambotto a avut ca loc de baștină Sicilia, iar ca patrie de adopțiune Toscana; Toscana adică ar fi fost la rândul ei un nou centru de iradiație pentru regiunile din jur, dar întâiele strambotti ar fi venit din Sicilia și D'Ancona dovedește aceasta printr'o serie de comparații a câtorva strambotti care, în chiar forma lor toscanizată, se arată — în deosebi prin mijlocirea rimei — să fi fost, la origine, compuse în dialect sicilian. Cât privește metrica, după D'Ancona, strambotto trebuie să fi fost la început un tetrastih din endecasilabi cu rimă alternată, care în Sicilia, prin mijlocirea unei forme intermediare de șase versuri, de curând dovedită, s'ar fi dublat și astfel s'ar fi format octava siciliană, aceea pe care poporul o numește azi *canzona*, formată din opt endecasilabi cu rimă alternată ABABABAB, și pentru care iată un exemplu:

„Vurria éssiri fonti e surriissi
avanti li to porti e ti lavassi;
vurria éssiri tazza, e tu vivissi
e vivennu vivennu ti vasassi;
vurria éssiri lettù, e tu durmissi
ed iu linzolu ca ti cummighiassi;
e' n'antra grazia, fitghiuzza, vurrissi:
éssiri gioa ca'n pettu ti stassi!

(Aș vrea să fiu un izvor să curg înaintea porții tale și tu să te speli în el; aș vrea să fiu o ceașcă din care tu să beai și bând, bând să te sărut; aș vrea să fiu un pat în care tu să dormi și un cearșaf care să te acopere; și încă ceva aș vrea, fetițo: să fiu o bucurie ca să-ți stau în piept!)

În Toscana tetrastihul ar fi luat forma de *riprese*, care sunt perechi de endecasilabi cu rimă împerechiată, pe când în Italia de Nord ar fi rămas intact.

Teoria lui D'Ancona, formulată în timpul când evoluționismul de marcă darviniană trecuse dela științele naturale la științele istorice, revelează defectele sale, care sunt: o concepție mecanicistă, rău aplicată poeziei, care e un fapt estetic, spiritual; și o excesivă generalizare, sau mai bine o simplicită schematică a unui fenomen care, observat de aproape și fără prejudecată, se prezintă mult mai complex.

Teoria poligenetică a fost susținută de cercetători ca Sanesi, Giannini, Ive, însă o hotărâtă aprofundare în sens poligenetic s'a efectuat prin meritul veneratului meu maestru Michele Barbi, cunoscut mai mult ca un autor de studii dantești, dar căruia și studiul poeziei populare italiene îi datorează cele mai recente progrese.

Teoria poligenetică pleacă dela constatarea că strambotto se prezintă, în diversele regiuni ale Italiei, în forme diferite și fiecare formă e caracterizată destul de bine; de exemplu: pe când în *canzona* siciliană conceptul „se desfășoară liber în tot cântul, în *rispetto* în schimb trebuie să se condenseze totul în tetrastihul cu rime alternate pentru ca, în repetiri, să revină apoi asupra particularului care interesează mai mult; sau să facă aluzie în partea întâia la circumstanțe externe, pentru ca în partea a doua să-și manifeste adevăratul sentiment”. Astfel în Italia de Nord tetrastihul, care ar trebui să reprezinte conservarea primitivei forme a strambotto-ului, nu se găsește aproape niciodată în forme cu rime alternate, ci, în general, în forma ABCC sau AABB, după cum se poate vedea din aceste două exemple;

- O canterina che canti si bene,
sappimi dir quant'è di cielo in terra.
- Da cielo a terra c'è una grande altura
e ti, st'al voeu saver, vall'a misura.

(O cântăreață, ce cânti atât de bine, spune-mi dacă știi cât e dela cer la pământ. — Dela cer la pământ e o mare înălțime și tu, dacă vrei s'o știi, du-te de-o măsoară).

Alt exemplu:

- Amor, Amor sta forte alla battaglia,
gnan per un colpo un alber non si taglia;
gnan per due colpi non casca colonna,
gnan per disgusto amor non si abbandona.

(Iubirea, iubirea e tare'n bătaie, nici un copac nu se taie dintr'o lovitură; nici o coloană nu cade din două lovituri, nici iubirea nu se desface din neplăcere).

Această netă varietate de forme face să ne gândim la o corespundență varietate de origini, dacă nu s'ar încerca cumva să se forțeze faptele, pentru demonstrarea unei teze preconcepute.

Cât privește apoi precizarea datei nașterii strambotto-ului, D'Ancona nu și-a pus problema în termenii ei peremptorii; la aceasta însă au ajutat mult studiile lui Cesareo, în deosebi volumul „Le origini della poesia lirica italiana e la poesia siciliana sotto gli Svevi”. Cesareo, reluând o teorie susținută mai înainte de un elev al lui Carducci, Biadene, a demonstrat că sonetul nu e decât rezultatul uniunii a doi strambotti, unul de opt versuri, celalalt de șase, și deoarece întâiele sonete au fost compuse de Jacopo da Lentino, poet din Școala Siciliană, mort în* 1230, putem deduce că strambotto, preexistând sonetului, trebuie să se fi născut cel puțin pe la începutul sec. XIII, dacă nu și mai târziu. Cesareo a mai găsit și alte elemente de datare în câteva strambotti păstrate încă vii în tradiția populară, dar care se referă la fapte, instituții, obiceiuri medievale, despre care poporul

nu păstrează nici o amintire subțaltă formă; e acesta un criteriu care trebuie aplicat cu multă precauțiune.

Pentru a termina cu *strambotto*, putem fixa — în lumina celor mai recente studii — următoarele:

În vechiul ev mediu și în marea parte a teritoriului neo-latin a existat în popor un cântec liric compus dintr'o strofă scurtă, care în Franța se numea *estrabot* și avea un caracter de glumă satirică, cum ni se dovedește dintr'o bucată a Cronicii lui Benoit de Saint More (sec. XII); în Spania termenul *estrambote* a sfârșit prin a indica „un adaus la o bucată de poezie obișnuită ca și coada la sonet”, ceea ce nu ascunde de tot natura lui originară.

În Italia *strambotto* apare pentru întâia dată în Sicilia, pe la începutul sec. XIII, cu acele caractere de inspirație erotică și cu aceea metrică a *canzunei*, octavă siciliană, pe care apoi o va păstra pentru totdeauna. Însă numeroasele și tipicele varietăți în care se prezintă *strambotto* în celelalte părți ale Italiei, ne constrâng să admitem că uzanța unui scurt cântec liric monostrofic ar fi fost, într'o oarecare măsură răspândită pretutindeni, luând diferite forme după diferitele regiuni. Trebuie să ne gândim ca la o substanță fluidă, fundamental unică, dar care se cristalizează în diverse forme după mediul înconjurător. Deci atât teoria poligenetică cât și cea monogenetică trebuie să se considere subțaltă o formă mai puțin rigidă și schematică, decât aceea plănuită de susținătorii uneia sau alteia. Deci *strambotto* ne apare drept cel mai tipic mijloc de expresie prin care poporul italian își manifestă — mai mult de 8 secole și cu admirabile bogății de forme — gustul său înăscut pentru poezie.

* . *

O altă problemă fundamentală cu care se trudesec cercetătorii cântecului popular italian este cântecul epico-liric, cum îl numim noi de obicei, și care în poezia populară a altor națiuni europene e cunoscut cu numele de *baladă*. Noi nu-l numim *baladă* deoarece cu acest termen indicăm un alt tip de poezie populară, care timp de veacuri a fost unit cu dansul și ale cărui caractere metrice, melodice și intrinsece sunt destul de deosebite de cele ale cântecului epico-liric.

Motivele de inspirație ale cântecului epico-liric italian sunt războinice, pasionale, tragice sau aventuroase; unele se aseamănă cu cele ale baladelor populare, răspândite în multe țări europene, mai ales în teritoriul neo-latin, pe când altele își trag originea din faptele istorice, mai mult sau mai puțin transfigurate de legendă.

Cât privește metrica, ea a fost caracterizată de Barbi — cu obișnuita-i claritate și precizie — astfel: „Cântec cu versuri de obicei împărțite în două părți, egale sau nu și cu cezura plană, dacă partea a doua se termină în oxiton și viceversa; părți legate, prin asonanță mai mult sau mai puțin complicate din cauza completării versurilor, emistihurilor și a refrenului. De obicei aceste cântece sunt sau monorime sau o împărechere de 2 versuri, legate prin asonanță, sau terține de tipul ABB în așa fel că dacă versurile asonante sunt oxitone, versul liber e plan și viceversa”.

Și aci va trebui să ne explicăm printr'un exemplu și vom alege pe acela al cântecului *Donna Lombarda*, care a dat ocazia celui ce l-a studiat mai întâi (și acesta a fost Constantino Nigra, una dintre cele mai reprezentative figuri ale Risorgimentului național, pe atunci ministrul Italiei la Paris și brațul drept al lui Cavour, în pregătirea celui de al treilea războiu de independență, hotărîtor pentru unitatea Italiei) care i-a dat, spuneam, ocazia lui Nigra de a formula o îndrăzneală ipoteză în ce privește timpul formării unor astfel de cântece. Iată și textul lui într'o formă toscană, pe care o prefer unei forme piemonteze sau lombarde, tocmai pentru că mă scutește de necesitatea unei traduceri:

- Amami tu, Donna Lombarda,
- Amami tu, amami tu! —
- Non posso amarti, Sacra Corona,
Perchè ho mari', perché ho mari'. —
- Se tu hai marito, fallo morire;
T'insegnerò, t'insegnerò:
Va nel giardino del signor padre,
Che c'è un serpen', che c'è un serpen':
Prendi la testa di quel serpente,
Pestala ben, pestala ben;
Quando l'avrai ben ben pestata,
Dannela a be', dannela a be'.
Arrivò il marito stanco e assetato,
Ni chiese da be', ni chiese da be'.
- Di qualo vuole, signor marito,
Del bianco o del ner, del bianco o del ner? —
- Del bianco che n'è,
Del meglio che c'è, del meglio che c'è. —
Parla un bambino di nove mesi:
- Non ber quel vino, che c'è il velen! —
- Che ha questo vino, Donna Lombarda,
Che l'han fatto torbé, che l'hann fatto torbé. —
- Bevelo tu, Donna Lombarda,
Bevelo te, bevelo te! —
- 'Un posso beve', signor marito,
Perché 'un ho sete, perché 'un ho sete. —

- Con questa spada che tengo in mano
Ti uccideró, ti uccideró.
- E per amor del Re di Francia
Lo beveró, e moriró. —

(Iubește-mă, Donna Lombarda, iubește-mă, iubește-mă! — Nu te pot iubi, Sfântă Coroană (Maiestate), pentrucă am bărbat, pentrucă am bărbat. — Dacă tu ai bărbat, fă-l să moară: te voi învăța cum, te voi învăța: Du-te în grădina tatălui tău, căci acolo e un șarpe, căci acolo e un șarpe; ia capul celui șarpe și pisează-l bine; după ce l-ai pisat bine, dă-i-l să-l bea, dă-i-l să-l bea. Sosi bărbatul obosit și insetat, Și-i ceru să bea, și-i ceru să bea. — De care vrei, stăpâne bărbat, alb sau negru? — Din albul ce-avem, ce-l care-i bun, care-i bun. Vorbește un copil de nouă luni: — Nu bea acel vin, că 'n el e otravă! — Ce are acest vin, Donna Lombarda, de-i atât de turbure, de-i atât de turbure? — Or fi tunetele de-alaltă seară, care l-au turburat, care l-au turburat. — Bea-l tu, bea-l tu! — Nu-l pot bea, stăpâne bărbat, căci nu mi-e sete, căci nu mi-e sete. — Cu spada aceasta ce-o țin în mână te voi ucide, te voi ucide. — Pentru dragostea Regelui Franței il voi bea, și voi muri).

Ei bine, în eroina acestui cântec, Nigra, acceptând părerea formulată de câțiva scriitori romantici, a recunoscut pe Rosmunda, figură de un extraordinar interes în istoria Italiei din sec. VI.

Se știe că Rosmunda, fiica lui Cunimondo, Regele Gepizilor, s'a căsătorit cu Alboino, Regele Longobarzilor, care omorâse pe tatăl său. Alboino a voit să o silească să bea din ceașca făcută din craniul tatălui ei, dar ea se răz bună fiind ajutată de Elmichi, care într'un complot omorâse pe Alboino și deci se căsătorii cu Rosmunda. Refugiindu-se la Ravenna, exarhul Longino se îndrăgosti de dânsa și ea, ca să scape de Elmichi, îi dădu să bea otravă; el, dându-și seama de înșelăciune, o sili cu spada să bea restul și astfel au murit împreună. Aceasta s'a întâmplat în Ravenna prin anul 573 d. C.

Făcând comparație între cântecul popular și părțile luate din faimoasa *Historia Longobardorum* a lui Paolo Diacono (prin a doua jumătate a sec. VIII) și din *Liber Pontificalis* a lui Agnello Ravennate (prin întâia jumătate a sec. IX) unde pentru întâia dată se găsește povestit acest episod, Nigra a crezut că poate stabili, între deosebitele texte, punți sigure de contact, ajungând la concluzia că acest cântec popular ar data de pe vremea evenimentelor povestite, adică de prin sec. VI. Tot așa și în alte cântece epico-lirice, culese și studiate de el în importantul volum, valabil încă în mare parte, „Canti popolari piemontesi” (1868), Nigra a crezut că a descoperit elemente de datare, care le fixau o origine cu mult mai veche și aceasta în baza principiului, care de altfel trebuie aplicat cu mare precauțiune, că orice cântec popular datează de regulă de pe vremea evenimentelor povestite.

Nu voi aminti aci, nici măcar sumar, diferitele critici făcute de diferiți cercetători teoriilor lui Nigra; nu vreau însă să omit o obser-

vație, care-mi pare extrem de instructivă pentru acei care se ocupă cu problema mereu dificilă a datării unui cântec popular.

Privitor la timpul formării cântecului *Donna Lombarda*, D'Ancona, pe care l-am amintit mai sus, — și împreună cu el filologul Pio Rajna — erau de părerea că ar trebui să se ajungă până cam prin sec. XIII. Gaston Paris în schimb a arătat că astfel de cântece au apărut pentru întâia dată în Franța de Nord, către jumătatea sec. VI și nu mai degrabă; Bertoni încă se alătură acestei păreri, închipuindu-și că un oarecare cântăreț popular din sec. XVI s'ar fi inspirat din amintirea mereu vie a tragicului episod, pentru a compune cântecul său care s'a bucurat de un așa extraordinar noroc; însă unul dintre cei mai dragi elevi ai lui Carducci, Albino Zenatti, a crezut să poată dovedi că acest cântec, *Donna Lombarda*, nu-i de loc vechiu, ci a fost compus abia în sec. XIX-lea, ca un reflex al gusturilor răspândite de romanticism.

Nigra îi stabilea deci originea prin sec. VI, iar Zenatti prin sec. XIX; e, prin urmare, o diferență de 13 secole, în decursul cărora diferiți cercetători încearcă să stabilească data nașterii acestui cântec, și-i doar vorba de cercetători de primul rang. Acest semnificativ episod critic ne avertizează că trebuie să fim destul de precauți în datarea baladelor și în general a cântecelor populare, care se inspiră din episoade și figuri istorice.

Privitor la problema originii și a transformărilor cântecului epico-liric italian, s'a făcut un îndrăzneț pas înainte prin opera lui Michele Barbi.

Barbi acceptă ca punct fundamental, ca dată sigură, teoria lui Gaston Paris, că anume cântecul epico-liric de tipul *Donnei Lombarda* e un gen importat în Italia din Franța, unde a luat o dezvoltare cam prin sec. XV (și deci nici nu se poate închipui ca *Donna Lombarda*, în formele pe care le cunoaștem noi, să se fi născut prin sec. VI); dar în același timp prezintă și noua sa contribuție de date și informații pentru determinarea nașterii și răspândirii unui asemenea gen în Italia: adică amintește cântece analoage celor de genul epico-liric, care există în manuscrise din sec. XV-lea și arată două pasaje din *Morgante* a lui Luigi Pulci, compusă între 1460 și 1470, în care sunt amintite printre genurile de poezie populară și *romanțele*. „*Atâtea strambotti, romanțe și balade* că toți cântăreții au răgușit”; și nici nu-i departe de adevăr dacă ne gândim că prin termenul *romanțe*, Pulci făcea aluzie la cântecele noastre epico-lirice, mai ales dacă ne amintim, că *romances* reprezintă în Spania cele mai asemănătoare compuneri, în ce privește metrica, conținutul și acțiunea, cu cântecele epico-lirice.

Prin aceasta și prin alte date și sugestii, pe care nu le mai citez pentru a fi cât mai scurt, Barbi a deschis, aş zice, fără să vrea, calea unei revizuirii critice a poziţiilor ideologice ale lui Paris, în sensul că punctul de vedere al lui Paris se arată a fi puţin prea schematic şi unilateral.

Noi credem, în deosebi după observaţiile lui Willmotte şi studiile lui Novati că, chiar şi în Franţa, se pot găsi cântecului epico-liric antecedente foarte apropiate ca tip de secolele anterioare sec. XV-lea, adică genul ar fi preexistat şi acea formă particulară ar fi luat-o abia prin sec. XV. Înafară de aceasta mai credem că nici în Italia nu lipsesc antecedente mai mult sau mai puţin asemănătoare acestui gen, în deosebi în unele balade cu caracter narativ şi de inspiraţie aventuroasă sau tragică, chiar din sec. XIV.

Importantă e şi contribuţia, adusă de Barbi, pentru o mai precisă delimitare a locului de răspândire a cântecului epico-liric în Italia. Nigra credea că acest gen ar fi ceva firesc populaţiilor cu substrat celtic şi deci limitat la regiunile Italiei de Nord. După ce a cules multe cântece de acestea în Toscana şi după ce a arătat marea lor abundenţă şi în Italia centrală, Barbi a atras atenţiunea asupra necesităţii extinderii cercetărilor şi în Italia meridională şi în Sicilia. Sub conducerea sa, însă cu o personalitate proprie, lucrează unul dintre cei mai buni elevi ai săi, care-mi este prieten drag şi coleg, prof. Vittorio Santoli, dela Universitatea din Florenţa, care şi-a adunat cele mai importante studii în preţiosul său volum recent *I canti popolari italiani* şi care, în studiul său amplu „Cinque canti dalla raccota Barbi”, a dat dovadă de felul cum e înţeleasă şi realizată la noi ediţia critică a poeziei populare.

* * *

Ediţia critică a cântecelor populare : iată o altă problemă asupra căreia, dacă timpul ne permite, ne-ar plăcea să ne oprim puţin. Interesul ei atrage prin faptul că principiile pe care se bazează o ediţie critică de cântece populare, trebuie în mod necesar să se deosebească de acelea din care se inspiră critica de texte obişnuită. De fapt, pentru a stabili textul unui autor există o singură formă care trebuie respectată, anume aceea care reprezintă mai de aproape opera ieşită din mintea autorului. Odată identificată această formă, toate variantele din manuscrise sau imprimate etc. se pot îndepărta ca erori. În schimb, în poezia populară „toate variantele îşi au valoarea lor întru cât sunt efectul unei continui elaborări, pe care poporul o face cântecului ce şi l-a însușit. Sunt variante, mai mult sau mai puţin reuşite, mai mult sau mai

puțin importante, însă toate servesc pentru a arăta *cât* și *cum* un cântec oarecare a devenit popular”.

A fost întradevăr un mare noroc pentru istoria poeziei populare italiene că un filolog de rangul și talia lui Michele Barbi, — ale cărui studii pentru edițiile critice ale operelor lui Dante, Manzoni, Foscolo și a altor clasici ai literaturii noastre reprezintă una dintre cele mai înalte culmi atinse de filologia contemporană — a făcut să intre în sfera lui de activitate și o ediție a cântecelor populare toscane, care face parte din bogata colecție pe care o conduce neobosit timp de cincizeci de ani și care va cuprinde în zece volume toate genurile poeziei noastre populare, prezentate cu un aparat critic corespunzător celor mai scrupuloase exigențe. Barbi a murit în Iunie 1941, fără să-și poată vedea publicată această mare operă. Totuși ne-a lăsat un model al criteriilor de urmat în ediția critică a cântecelor populare, într'un studiu cuprins în volumul „Poesia popolare italiana” și căruia trebuie să-i adăugăm lucrarea citată deja a lui Santoli „Cinque canti dalla raccolta Barbi”. În sfârșit toate principiile privitoare la ediția critică a cântecelor populare au fost enunțate de Barbi într'o magistrală pagină pe care a scris-o chiar în ultimii ani, când lumina gândirii sale căpătase o limpezime cristalină, pagină care se poate citi în volumul „La nuova filologia e l'edizione dei nostri scrittori” și care merită să fie meditată de toți acei care se indeletnicesc cu publicarea cântecelor populare.

În legătură cu aceasta amintesc un detaliu înduioșător: în timpul din urmă al vieții sale, Barbi, dându-și seama că n'ar mai putea trăi ca să-și vadă publicată această mare colecție de cântece populare, care-l costase atâta muncă, își strânse ultimii bănișori pe care reușise să și-i pună de o parte în timpul vieții și-i lăsă prin testament Școalei Universitare Superioare din Pisa, al cărui elev a fost, cu condiția ca Școala să se angajeze cu publicarea acestei colecții.

Am examinat până acum trei probleme cu un preponderant caracter filologic sau istorico-literar; eu cred însă că ar putea fi util să vă atrag atențiunea, în treacăt chiar, asupra unei recente contribuții pe care, de data aceasta, a adus-o studiilor noastre nu filologia, ci filosofia, prin problema privitoare la conceptul însuși de poezie populară.

Fac aluzie la teoriile lui Benedetto Croce cuprinse în volumul „Poesia popolare e poesia d'arte”, publicat în 1933. Aceste teorii au exercitat în Italia și chiar în străinătate, o influență care se poate ușor recunoaște în cele mai recente opere ale cercetătorilor. Se cuvine deci

să le examinăm puțin mai de aproape. Croce, foarte cunoscut ca filosof și în deosebi ca teoretician al esteticii și ca istoric al literaturii Italiei moderne, e, în schimb, foarte puțin cunoscut ca cercetător de literatură populară.

Și totuși el s'a ocupat cu aceste cercetări, chiar din tinerețea sa. Sunt mai bine de cincizeci de ani de când el publica studii despre legende și tradițiile populare în revista „Il Giambattista Basile”, care se tipărea la Neapole în ultimii douăzeci de ani ai sec. XIX și chiar lui Croce i se datorează cele mai bune studii asupra scriitorului neapoletan Giambattista Basile, care, născut pe la 1575, ne-a dat, cu *Pentamerone*, întâia importantă culegere de fabule populare, care poate fi trecută nu numai în istoria nuvelisticii italiene, ci și în aceea a nuvelisticii europene.

Chiar și față de problema poeziei populare, Croce rămâne credincios teoriilor sale estetice bine cunoscute. După Croce, în poezie nu există diferențe calitative sau de grad: sau obținem expresia în mod complet, indiferent prin ce mijloc și atunci avem poezie, sau, în caz contrar, nu e poezie.

Plecând dela acest principiu chiar și poezia populară, când reușește să-și exprime pe deplin lumea sa, să spună tot ceea ce vrea să spună, are o valoare absolută și, din punct de vedere estetic, nu se deosebește de cealaltă poezie.

Pentru a o deosebi însă de poezia cultă, Croce se referă la psihologie și cultură.

E vorba deci — după Croce — de o deosebire de *ton*: simplă, modestă, neînvățată, poezia populară e „fără mari frământări de gândire și pasiune”, în timp ce — complexă și profundă — „poezia cultă face să se agite și să se răsvrătească în noi o lume de amintiri, de experiențe, de gândiri și de multiple sentimente”.

În baza acestei diferențe psihologice și culturale, Croce spune că se poate vorbi de o poezie majoră (cea cultă) și o poezie minoră (cea populară).

Pentru a materializa și a da o vioiciune de imagini conceptului crocian, voi spune că poezia populară și poezia cultă sunt ca două fete frumoase, una-i țărancă și cealaltă-i nobilă. Țărancă, în ce privește frumusețea, poate fi egală cu cealaltă, însă noblețea sângelui care-i un element extra estetic, dă aristocratei o strălucire specială care-i mărește și exaltă frumusețea.

Această tentativă a lui Croce, de a da o sistematizare poeziei populare în cadrul esteticii sale, fără a modifica cu nimic trăsăturile

teoretice ale esteticei însăși, e intradevăăr demnă de o mare atențiune. Cu toate acestea, chiar pentru a ajuta la aprofundarea acestui concept în sensul arătat de Croce, se impune o observație, care să arate cel puțin cum gândirea nu se mulțumește cu pozițiile câștigate, ci caută tot mai adânc adevărul.

Dacă observăm bine, Croce pleacă dela antiteza făcută de romantici între *poezia populară* și *poezia cultă* și din această antiteză deduce definiția sa despre poezia populară. Această antiteză însă e falsă, pentru că cei doi termeni nu sunt în mod riguros antitetici: contrarul termenului *popor* e termenul aristocrație și la fel contrarul poeziei culte e poezia primitivă. Deci conceptele deduse din această falsă antiteză sunt greșite chiar la baza lor.

În afară de aceasta, într'o definiție despre poezia populară, conceptul de *popor* nu poate fi considerat (așa cum îl consideră Croce) ca ceva extrinsec și deci secundar: pour faire un gigot de lièvre, il faut avant tout avoir le lièvre. Lăsând gluma de o parte și transportând deosebirea în sfera psihologică, cum face Croce, trebuie să ne gândim mai mult la psihologia colectivității, decât la psihologia individuală; la lumea sentimentală, psihologică și culturală a unui întreg popor, adică la aceea pe care suntem obișnuiți să o numim tradiție populară și în care putem observa fenomene de psihologie colectivă. De fapt această tradiție populară e făcută de oameni din popor, de autentici păstori și țărani creatori ai unei poezii cu un adevărat ton popular, care cu toate acestea nu se popularizează niciodată, ci moare fără să devină patrimoniu comun.

În această alegere și însușire, în această modificare, elaborare și adaptare la viața de toate zilele se descoper gusturile și calitățile artistice ale colectivității; și acesta nu-i un caracter extrinsec, ci tipic și distinctiv al poeziei populare.

În sfârșit a considera poezia populară ca poezie minoră chiar și numai din motive de ordin psihologic și cultural, înseamnă a o desconsidera, fără să merite aceasta. Această condiție de minoritate însă nu se observă întotdeauna; în unele cazuri putem constata chiar contrarul: căci până acum n'a tăgăduit nimeni că simpla inspirație, când este puternică, n'ar fi în stare să atingă expresii foarte înalte și imagini grandioase.

Această rapidă trecere în revistă și totuși prea lungă poate, s'a încheiat. Aș fi mulțumit dacă am reușit să vă fac să simțiți interesul actual al problemelor discutate și zelul pe care ele continuă să-l sus-

cite în Italia; aş vrea cel puţin ca un ecou al acelor cântece despre care am amintit mai sus să vă fi atins inima pentru a vă suscita dorinţa de a cunoaşte pe deplin, prin poezie, sufletul poporului italian.¹⁾

Trad. de G. Şerban

PAOLO TOSCHI

¹⁾ **Nota redacţiei.** D-l Paolo Toschi, profesor la Universitatea din Roma şi director al Institutului de Etnografie din acest oraş, cu prilejul vizitei pe care a făcut-o ţării noastre în cursul lunii iunie a. c., a făcut această comunicare în cadrele „Cercului de studii etnografice”, de sub conducerea d-lui prof. R. Vuia, dela Universitatea din Cluj-Sibiu, D-sa a avut bunăvoinţa să ne-o dea spre publicare în paginile *Transilvaniei*, fapt pentru care îi arătăm şi aici toată gratitudinea noastră.

CARTIERUL ANDREI MUREȘANU

Înainte de aceasta cu 20 de ani era un câmp întins la marginea de miazăzi a orașului. Pe acest câmp instituțiile vechi ale cetății, în primul rând bisericile ungurești, cuprinseseră pe diferite căi, prin donații, prin cumpărări ieftine de ocazie, dela oameni nevoiași ajunși la restrîște, teren lângă teren, pe cari adăogându-le unele lângă altele, le contopiseră în mici domenii de mână moartă. Aceste bunuri le arendau apoi la rîndul lor an de an, cu prețuri bune, altor nevoiași din suburbia cetății, suburbie cândva germană, dar de multă vreme ungarizată. Foștii Germani, deși își pierduseră demult conștiința lor națională, schimbând-o cu alta, de o agresivitate caracteristică rasei care-i asimilase, păstraseră totuși hărnicia veche, îndeobște cunoscută, a poporului german. Făceau deci în aceste terenuri culturi mixte intensive, unde predominau, printre semănături, tot felul de zarzavaturi, pe care le valorificau în toate zilele anului pe piețele orașului.

Dar mai era un astfel de câmp și la marginea de apus a orașului, lângă râu, jos pe lunca inundabilă adeseori, iar al treilea câmp se intercalase între cetate și comuna românească vecină la răsărit, tot jos pe lunca râului. Ce mai rămăsese din împrejurimile nemijlocite ale orașului erau dealuri, acoperite cândva cu vii și pometuri bogate, în vremea când locuitorii germani ai cetății nu-și uitaseră încă deodată cu limba și multe din îndeletnicirile lor din preajma Rinului, de unde veniseră. Livezile de pomi erau în paragină demult, iar viile periseră cu totul, cum perise și poporul venit dela Rin.

Prins între aceste mici domenii, care nu se lăsau de loc îmbucătățite, orașul tînjea. Îmbătrânise cu totul înainte de vreme, cum îmbătrânise și clasa aristocratică care-l stăpînea și care luase locul harnicilor burghezi germani de pe vremuri. Cetatea, destul de neîngrijită și în interior, încremenise între cele patru „figănii”, așezate în cele

patru colțuri ale ei, atât de caracteristice multor orașe de dincoace de Carpați și de pe pustă, țigăanii cari sporeau numărul nației stăpânitoare a orașelor, fiind împrejurimile lor românești sau de altă limbă.

Tânjeau orașele, cum la fel tânjeau și satele innăbușite și împiedecate să se desvolte de marile domenii feudale-medievale. Sporul de locuitori demult n'a mai găsit loc în cetate, ci a fost nevoit să se adăpostească pe coastele și chiar prin râpile dealurilor de prin apropierea ei. Chiar și modesta bisericuță română ortodoxă abia și-a găsit în veacurile trecute un locșor de temelie în dosul coastei umede a dealului din marginea de miazăzi a cetății. Mulți dintre locuitorii mai săracuți își căutaseră adăpost în bârloguri scobite în stâncile de sub citadelă. Dânșii erau neo-troglodiții unei stăpâniri tocmai de ajuns de coapte, ca să se prăbușească. Numai numeroșilor Jidovi li se făcuse loc în interiorul cetății, unde acareturile „curților” : grajduri, poieți, șoproane sau șandramale noi improvizate i-au adăpostit bucuros, declarându-se ei dintru început solidari cu toate țelurile „patriotice” ale stăpânitorilor, țeluri pe care le-au slujit cu o falsă, dar destul de bine arătată căldură, până când le-a reușit să scape din aerul plin de miasme din fundul curților întunecoase și umede și să se așeze în palate proprii în jurul piețelor sau pe cele mai frumoase străzi.

A sosit apoi plinirea timpului, când poporul Transilvaniei și-a pus sieși dregători și conducători și la sate și la orașe. Tot ce-a fost piedecă în calea înaintării sale sub vechea stăpânire, trebuia să devină pârghie de înflorire sub stăpânirea românească. Verigile ferecate ale lanțurilor au căzut pe rând una câte una și puterile creatoare, încătușate atâtea veacuri, ale poporului Transilvaniei au ieșit la iveală.

A fost greu începutul, fiindcă puterile întunecului se împotriveau cu tărie. Indărătnicia lor însă a slăbit pe încetul și cadre noi de viață au fost date poporului atât la sate, cât și la orașe, cadre cari s'au dovedit destul de potrivite, ca să facă cu puțință din sfertul de veac trecut o epocă de prosperitate necunoscută din vechime de istoria Transilvaniei.

Amintesc o singură lature a cadrului nou, — legea agrară. A fost aceasta o reformă epocală, care a deschis larg porțile înaintării pentru toți. La sate marea reformă a dat partea cea mai mare a latifundiilor agrare țăranilor îndreptățiți, mai dându-le în același timp celor lipsiți și câte-un loc de casă în vatra satului. La orașe a dat funcționarilor Statului din proprietățile agrare dimprejurul orașelor câte-un loc de casă, plătit de cel improprietarit cu prețul zilei. În felul acesta s'a făcut începutul rezolvării unei grave probleme, — aceea a locuințelor și a adăpostirii funcționarilor români la orașe.

După luarea guvernării Transilvaniei de către Români, vechii stăpâni, ne mai putând împiedeca mersul timpului, au făcut tot ce le-a stat cu putință să întârzie consolidarea ordinei noi românești, deocamdată incuind și ferecând ușile încăperilor, disponibile în alte timpuri pentru oricine plătea prețul închirierii lor. Un comisar guvernial, cu toată vrednicia lui, era prea puțin ajutat de un regulament de rechiziții în truda lui de a adăposti miile celor aduși în oraș de nevoile multiple ale noii vieți gâlgâinde românești, sabotat fiind și de proprietarii străini ai clădirilor. Aceștia din urmă se păzeau și se apărau de chiriși români ca de ciumă. „Faceți loc!” era un refren, care revenea des în articolele mult regretatului Bogdan Duică, prin cari îndemna în cuvinte foarte energice la mai multă înțelegere și îngăduință pe proprietarii străini ai caselor din orașe. Indelungat era calvarul celor cari trebuiau să-și găsească acum 25 ani o locuință, oricât de modestă ar fi fost ea, în capitala Transilvaniei. Dar și în celelalte orașe mai mari era la fel.

Rechiziția locuințelor pentru funcționari și a clădirilor pentru instituții a fost numai un paliativ slab, care din nenorocire a durat și prea mult timp. Trebuia clădit. Pentru aceasta însă lipsea deocamdată totul: lipseau terenurile, materialele, muncitorii și mai înainte de toate lipseau banii, atât în vistieria Statului, cât și în pungile bieților funcționari și particulari români. Celor mai mulți le lipsea în acea vreme chiar și punga, nu numai banii.

În toamna anului 1923, obștea românească a orașului a fost chemată să ia parte la o ceremonie importantă, la cea a împrumutării funcționarilor publici cu câte un lot de casă pe moșia de lângă râu a bisericii rom. cat., la depărtare cam de 1 km. de oraș. După terminarea serviciului divin, după ascultarea cuvântărilor ocazionale și după citirea formalităților de împrumut, toată lumea discuta evenimentul. Mulți erau nedumeriți, îndoiindu-se în sinea lor de urmările bune, cari se așteptau să fie împlinite de actul împrumutării. Se îndoiau, cunoscându-și propria sărăcie și pe cea a altora, a celor mai mulți, aproape a tuturor. Priveam și eu la câmpul întins, gol, trist și plin de gropi și de bălării, din lunca umedă a râului. Mă gândeam mai mult la plata micilor, dar pe atunci grelelor datorii, pe cari fusesem nevoit să le fac, ca să pot plăti cheltuielile modeste ale căsătoriei mele, întâmplată în primăvara aceluși an. Mă mai gândeam apoi în acel moment și în fiecare zi împreună cu soția mea, cum să economisim ceva parale, să ne cumpărăm o pereche de paturi, de dulapuri, de scaune și o masă, în locul celor împrumutate pe timp scurt din podul unui internat de băieți. Probabil cu astfel de griji mărunte și meschine erau împovărați

și cei mai mulți din înalții și mărunții demnitari de față la această adunare solemnă.

Auzii apoi lângă mine un glas plin de încredere. „Vom face un nou oraș, în jurul celui străin de astăzi.” Era glasul părintelui Agârbiceanu. „Vom face un nou oraș în jurul celui străin”, cuvintele acestea mi-au răsunat atunci prelung în urechi și am simțit, cum mi se așează tocmai la baierile inimii ca o prevestire profetică. Am înțeles, că erau un imperativ național, dar și un legământ pentru generația unirii. Am avut fericirea să aud din gura marilor personalități reprezentative ale Românilor prevestiri. Cine nu cunoaște de pildă pe acea a nemuritorului Octavian Goga, plină și ea de viziune profetică: „Am întors azi o pagină nouă în viața neamului românesc, care în veci nu va mai fi întoarsă la loc”.

O pagină nouă a fost și în istoria evoluției orașelor transilvănene împroprietărirea funcționarilor cu loturi de casă. Împroprietărirea a continuat și în celelalte părți ale orașului. S'au făcut apoi în toate orașele mai mari și mai mici ale Transilvaniei. S'au dat locuri de case și în cartierul Andrei Mureșanu, numit așa după numele unei singure străzi mai arătoase, aflătoare acolo în întâii ani ai unirii. Prin aceste împroprietăriri a fost frânt un zăgaz, care oprea năvala elementului românesc la orașe. Căci o năvală a fost acel curent de așezare a Românilor în orașele, de care au fost ținuți până atunci artificial departe, cum prea nimerit au numit-o neprietenii noștri, rămași uimiți în fața acestui minunat fenomen. Nu mai târziu ca la 1930, numărătoarea oficială constata un procent de Români de zece ori mai mare ca înainte cu 10 ani în majoritatea orașelor de dincoace de Carpați. Era în această nestăvilită străduință a poporului nostru de a se așeza statornic la oraș o „sete de viață citadină”, cum a numit-o mult regretatul și atât de talentatul publicist, dat de generația cea mai tânără a unirii, Nicolae Buta. Era poate mai mult decât atât. Era sentimentul apăsător de a ști orașele străine, era în același timp hotărârea, marea hotărâre anonimă, instinctivă a poporului, de a încadra definitiv și orașele în unitatea națională.

Cu împroprietărirea funcționarilor au început și mult așteptatele construcții noi, Prețul loturilor a început să urce repede. Mulți proprietari de terenuri s'au grăbit să le parceleze singuri, dovedindu-se aceasta o afacere bănească bună. Majoritatea noilor parcele a fost cumpărată de către Românii nefuncționari, de către cei cari nu fuseseră împroprietăriți cu loturi oficiale. Ei, oamenii din poporul satelor, au fost întâii, cari au început să-și facă pe loturile cumpărate, din micile lor economii, întâiele căsuțe modeste, unele adevărate improvizatii tem-

porale. Dar erau ale lor. Erau mici, dar trainice legături cu vatra orașului, căci „tot ce are rădăcină nu se mută”, vorba bătrânului cronicar. Iar rădăcinile au crescut cu anii tot mai adânci. La un răstimp de abia câțiva ani au început și funcționarii să-și facă case „pe câmpurile” din jurul orașelor. Au îndrăsnit la început puțini, fiindcă sărăcia era din plin, iar din îndrăzneala lor au luat îndemn an de an tot mai mulți. La început s'a dat lotul, apoi mici economii și o datorie la băncile românești au făcut cu puțință construirea temeliei, ca în primăvara sau toamna viitoare căsuța să fie „din roșu”, sub acoperiș. O cameră sau două gata în interior, au făcut cu puțință mutarea sub acoperiș a noului proprietar. Lipsit la început de lumină electrică, de apă în apropiere, de trotuar, de drum, de canalizare, de vecini, poate ani de zile era singur, numai el și căsuța lui în mijlocul câmpului. Cu toate neajunsurile însă, dorința fiecărui Român, fie el funcționar mic sau mare, negustor, meseriaș sau simplu hamal, era, să-și aibă căsuța lui, să aibă orizontul larg deschis, să-și aibă în dosul casei grădinița cu pomi și legume, iar în fața ei cu flori, să aibă în sfârșit ceva și la oraș din atmosfera rurală. Această dorință nestăvilită a făcut ca noul cartier Andrei Mureșanu să se acopere în două decenii de căsuțe modeste, dar simpatice, printre ele unele chiar luxoase, având unele dintre ele cel puțin ceva din stilul românesc, una o firidă sau un chengar la ferestre, alta un cerdac, alta cel puțin o porțiță românească, iar altele mândrindu-se din plin cu întreagă podoaba vechiului stil românesc.

Gospodăria municipiului a dat și ea cu timpul, și cu jertfa și a celor interesați, instalațiile urbanistice moderne. Așa a ajuns cartierul Andrei Mureșanu să fie titlul de nefățărită bucurie și de mândrie a locuitorilor și creiatorilor lui. Vecinii nu se invidiau unii pe alții, ci fiecare se bucura de realizările celui alt. Parcă și el contribuise la înfăptuirea lor. Era o nobilă întrecere în realizare, o unanimă solidaritate, ca prin munca individuală a fiecăruia să se ridice micul, noul Sion al Românismului în marginea cetății împovărate de păcatele păgâne ale trecutului. Așa s'au întemeiat „orașe noi românești” în jurul sau în interiorul tuturor orașelor transilvănene. Au fost zidite din trudă de zi și de noapte, din frământări și sbucium, din sudoare și lacrimi, din mici economii din fiecare ceas. Amintim cu recunoștință la acest loc și ajutorul dat la această operă românească de către băncile noastre, în primul rând de Banca Centrală și de Albina. Registrele lor cuprind în bună parte trudnica istorie a noilor cartiere românești din orașele, de acum înainte tot mai mult ale noastre, din Transilvania.

Dar poate ca vorbele descrierii faptelor, să ne ducă la constatări false. Să întrebăm deci și numerele statisticii, care nu înșală. Clujul

în 1918 a avut 9600 de case pe o întindere de 1020 ha. În 1940 numărul caselor a crescut la 13,000, pe o întindere de 1815 ha. Sub regimul românesc deci numărul caselor a sporit cu 3400, adică cu 35% mai multe de câte erau în 1918. Dintre ele particularii au construit 3350, cu o cheltuială de aproape un miliard de lei. Diferitele instituții publice au construit 50 de case cu o cheltuială de 275 milioane de lei.¹⁾

„O creștere a bunei stări a populației și deci și a standardului ei de viață, ni-o arată raportul dintre clădiri și cifra medie a locuitorilor asupra cărora cade o clădire. Astfel, în 1900 pe o clădire cădeau (în Timișoara) 12,83 suflete. Procentul în loc să scadă, se ridică mereu, în ciuda prosperității aparente. Astfel în 1914 pe o clădire cad 13,23 suflete, iar la începutul anului 1920 ele se ridică la 14,79 suflete, ca imediat sub regimul românesc ele să scadă din nou, până la 12,96 suflete în 1926. Până la sfârșitul anului 1940 numărul locuitorilor asupra cărora revine o clădire scade la 9,26.

Privind construcțiile din Timișoara dintre anii 1900—1940, se vede, că sub regimul maghiar în curs de 20 de ani abia s'a construit un total de 1629 de case, dintre cari 20 cu III etaje, 99 cu II etaje, 156 cu I etaj, 777 case parter și 577 case în curte; sub regimul românesc în același răstimp s'au construit în total 5689 de case, deci de 3½ ori mai multe. Dintre acestea una a fost cu V etaje, 4 cu IV etaje, 24 cu III etaje, 84 cu II etaje, 435 cu I etaj, 3145 parter și 1996 în curte.²⁾

Am arătat și eu, ce a făcut în primul rând Statul român și instituțiile sale în timp de 20 de ani în regiunea locuită de Săcui.³⁾ Astfel numai în Târgu-Mureș s'au investit între 1920 și 1939 sute de milioane de lei în lucrări importante urbanistice, tot acolo nu mai puțin de 156 milioane de lei s'au cheltuit cu construirea de diferite clădiri publice.

Străduințele de fiecare zi ale Statului, ale instituțiilor, dar mai cu seamă ale particularilor români au schimbat cu totul în 20 de ani de stăpânire românească fața întregii Românie de dincoace de Carpați. Un ritm repede de creație tinerească și românească caracterizează această epocă de plin progres pe toate terenele de activitate.

Generația unirii, sau mai bine zis generațiile unirii, cu toate inerențele lor scăderi, și-au făcut datoria. Zic generațiile unirii, fiindcă trei generații și-au împreunat solidar străduințele lor în această operă de construcție românească: o generație a bătrânilor, cari la capătul

¹⁾ Ionescu Gh.: *Rumänische Bautätigkeit in Siebenbürgen von 1919—1940*; publicat în „Siebenbürgen“, București, 1942, II, p. 593—608.

²⁾ Birăescu Tr.: *Timișoara de ieri și de azi*; în Rev. Inst. Social Banat-Crișana, X, (1942), Ian.

³⁾ Dr. Opreanu Sabin: *Die Szekler*. Sibiu, 1939, p. 188 și urm.

unei vieți plină de lupte pentru națiune au avut fericirea să-și vadă visul împlinit și să înalțe ruga din urmă: „Acum slobozește Doamne pe robul tău...”; o generație a plinei bărbății, care oțelită și ea în lupte grele, nu și-a privit misiunea împlinită prin unirea cea mare, ci a continuat desăvârșirea ei prin mărețe opere românești; și în sfârșit o generație a tinerilor, cari cu neastâmpăr așteptau încă de pe băncile școalelor încadrarea lor în rândurile bărbaților stăpâni și pe experiența și pe destoinicia cerută de orice activitate creatoare. Trei generații, vrednice deopotrivă toate trei. Fie ca vrednicia lor să fie pildă de urmat pentru generațiile de azi și de mâne!

Iar acum câteva cuvinte vouă cartiere dragi, cari păstrați în temelie caselor voastre părticele din însăși ființa celor cari v'au ridicat; și vouă colțuri scumpe și frumoase de Țară Românească, sfințite prin mucenicia poporului vostru. Adastă fără contenire după voi sufletele pribegilor, cum adastă după ploaie ogoare arse de secetă. Un neam întreg așteaptă cu înfrigurare plinirea cea de a doua și cea mai de pe urmă, care nu poate să nu vină. Așteaptă și se pregătește pentru sâr-bătoarea împreunării cea de totdeauna.

SABIN OPREANU

INIȚIATIVE ARDELENE ÎN CULTURA ROMÂNEASCĂ¹⁾

1. Unitatea culturii românești este atât de evidentă și de indestructibilă, încât este aproape de prisos a o mai demonstra. Este evidentă pentru noi toți care formăm marea familie românească, dela cei mai umili ce se simt frați dela cele dintâi cuvinte pe care le schimbă, până la elita conducătoare, inzestrată cu toate argumentele științei pentru a o dovedi. Și evidența ei a fost recunoscută de mult și de străinii de bună credință. Pe ceilalți în zadar vom încerca să-i mai convingem, căci niciodată nu vom reuși. Încăpăținarea lor este fără leac pentru că este boală din naștere. Adică își au și aceste boale leacul lor, — unul singur și radical. Il știm și noi și-l vom aplica la timp potrivit. Să nu ne mai impresionăm deci când îi auzim vorbind mereu de „haosul românesc”, de „lumea neașezată și amorfă” dela Răsăritul lor, ci să ne năzuim a arăta în mod științific că acest „haos” este, în realitate, varietatea care dă farmecul spontaneității și al culoarei fiecărui peisaj uman. Să vorbim așa dar mai des și cu mai mult curaj de nota specifică, pe care fiecare provincie sau regiune românească o aduce în marea simfonie a sufletului românesc. Numai cunoscând aceste note vom putea descifra procesul și tăria unității noastre ; numai întemeindu-ne pe ele vom avea în mână secretul dăinuirii și înfloririi ei viitoare.

2. Fie că luăm în considerare peisajul actual al culturii românești, fie că privim procesul ei de dezvoltare, contribuția Transilvaniei este esențială și covârșitoare. Ne lipsește încă o lucrare extrem de necesară, care să ne prezinte tabloul etnografic al tuturor ținuturilor românești, Cei care au consultat cercetările parțiale apărute până acum, sau au

1) Conferință la Universitatea-Radio în ciclul „Inițiative transilvane în trecutul românesc”.

avut norocul să vadă aceste ținuturi la ele acasă, s'au putut convinge de marea importanță a culturii populare a Transilvaniei. Chiar fără să fii om de știință și chiar dacă n'ai privi peisajul etnografic al acestei provincii cu simpatia pe care orice Român o are pentru lucrurile lui, nu se poate să nu-i recunoști două însușiri : bogăția și autenticitatea. Cea dintâi este farmecul celei din urmă ; amândouă sunt o puternică dovadă de vechime. Ca și în domeniul limbii, varietatea etnografică, departe de a arăta o așezare recentă, cum susțin unii dintre vecinii noștri, este o dovadă de trăire neîntreruptă pe același pământ, de rădăcini adânci și străvechi înfipte în adâncul lui. Patrimoniul nostru popular n'a fost încă explorat în mod suficient sub acest aspect. El ne-ar aduce dovezi noi pentru continuitate, pe lângă cele scoase până acum cu precădere din domeniul filologiei și al istoriei. Avem credința că, afară de aceste dovezi, această explorare ne-ar scoate la iveală numeroase inițiative ardeleni în peisajul nostru etnografic. În transhumanța lor, păstorii ardeleni n'au dus numai limbă, ci și poezie, cântec, port și obiceiuri. Cercetările asupra „Mioriței”, cel mai autentic, mai răspândit și mai frumos din cântecele noastre populare, au identificat cele mai vechi forme ale lui în variantele culese din Transilvania.

3. Întâia condiție pentru existența unei culturi naționale, actul ei de naștere, este *limba*. Inițiativele Transilvaniei pentru nașterea, răspândirea și prestigiul ei au fost decisive. În vatra ei limba noastră a primit cea dintâi formă ; din cuiburile munților ei graiurile românești s'au răspândit pretutindeni. Cei dintâi pași spre limba literară s'au făcut în Transilvania, prin tipăriturile coresiene din secolul al XVI-lea. Din Alba-Iulia, cetatea simbolică a unității românești, a pornit, la mijlocul secolului al XVII-lea, cuvântul atât de limpede și de convingător al Mitropolitului Simion Ștefan, în care se afirma pentru întâia oară unitatea limbii noastre. Când a început în secolul al XVIII-lea în centrul și răsăritul Europei marele războiu al limbilor, Transilvania a fost cea dintâi dintre provinciile românești care a simțit pericolul și a dat semnalul apărării, desrobirii și iubirii fanatice de limbă strămoșească. Este marea luptă latinistă, cea mai importantă din cultura noastră modernă, fiindcă a contribuit mai mult decât oricare la definirea și fecundarea ei, atât prin acțiunea cât și prin reacțiunea pe care a trezit-o. Ideea latinistă a existat și la cronicari, dar inițiativa ei în cultura noastră, așezarea chiagului ei în mijlocul spiritualității românești, se datorește înainte de toate școalei ardeleni, în diferitele ei faze și ipostaze. Ei avem să-i mulțumim conștiința importanței limbii pentru conservarea naționalității noastre. Acest adevăr ne pare astăzi atât de firesc, încât nici nu ne

mai gândim la el. La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX, când limba era considerată drept cea mai puternică armă de desnaționalizare, a ne da seama de el era însă o problemă de viață și de moarte. Pentru cei care au purtat, sau care din nefericire mai poartă și astăzi pe umerii lor jugul stăpânirii străine, adevărul acesta a rămas totdeauna porunca cea dintâi din tablele legii neamului nostru. Căci arma desnaționalizării prin limbă este întrebuințată și astăzi cu perfidie și cruzime de unele popoare care vreau să-și umfle naționalitatea dincolo de puterile și marginile lor firești.

4. Am iubit această limbă și am cultivat-o pentru că am descoperit în ea cel dintâi titlu al originii noastre strălucite. Această descoperire ne-a ajutat să ne ridicăm fruntea din pulberea umilinții și să ne recăstigăm pierduta demnitate străbună. În vremea când popoarele își căutau, cu febrilitatea stărnită de romantism originile, poposind de preferință în nebuloase zone barbare, pierdute în noaptea timpurilor, noi am descoperit la căpătâiul nostru leagănul imperial și armonios al latinității. Pentru un Timoteiu Cipariu limba noastră are valoarea Parthenonului pentru Greci. De aceea trebuie studiată și păstrată în toată splendoarea ei străveche. A păta acest monument, sau a-l pierde, este cel mai mare păcat față de neamul nostru. Omul acesta, atât de cumpătat și cuviincios în toate manifestările lui, când era vorba de apărarea limbii, blestema ca un profet biblic, care-și ridică brațele către cer. Ascultați-l, în discursul rostit în 1861 la Sibiu, la inaugurarea Astrei: Din toate năpastele trecutului Providența ne-a păstrat „un tezaur neprețuit, pe care nu ni l-au putut răpi nici sabia învingătorului, nici cruzimea tiranului, ce domnia peste corpurile noastre, nici puterea fizică, nici politica infernală, — un tezaur născut cu noi dela fățele mamei noastre, dulce ca sărutările măicuțelor când ne aplecau la sânul or, — tezaur mai scump decât viața, pe care de l-am pierdut, de l-am pierde, de vom suferi vreodată ca cineva, cu puterea, au cu momele să ni-l răpească din mâinile noastre, atunci mai bine să ne înghită, pământul de vii, să ne adunăm la părinții noștri cu acea mângăere că n'am trădat cea mai scumpă moștenire, fără de care n'am fi demni de a ne mai numi fiii lor : limba strămoșească”.

5. Am luptat apoi pentru limbă pentru că am văzut în ea temeiul de căpetenie al unității noastre. „O nație nu se poate firește osăbi prin munți înalți, râuri mari sau alte hotare politicești, ci numai acolo încetează de a fi o nație unde încetează limba care o uneaște” — spunea doctorul Vasile Popp în prefața la *Disertație despre tipografiile*

românești, tipărită la Sibiu în 1838. Latiniștii au fost cei dintâi care au luptat cu stăruință pentru a face din acest temelie o armă pentru desăvârșirea unității noastre culturale. De aci goana lor după elementele străine din limbă și fanatismul cu care au încercat să impună sistemul etimologic în scriere. Firește că au ajuns la exagerări care puteau să fie dezastruoase. Unitatea la care ținteau ei era într'adevăr desăvârșită, dar semăna mai mult cu unitatea ghețurilor nordice. În locul ei bunul nostru simț ne-a ajutat să punem unitatea vie a limbii populare de pretutindeni. Această inițiativă a pornit dela frații din Țara liberă. Maurii căzură, dar își făcură datoria. Numai datorită fanatismului cu care a fost apărat de ei, principiul unității în limba literară a devenit dogmă dela care nimeni nu se mai poate abate.

6. Cultivarea stăruitoare a limbii a dus pe ardeleni la câteva inițiative de o covârșitoare importanță pentru studiul ei. Lor le datorim cele dintâi gramatici temeinice, publicate la sfârșitul secolului al XVIII-lea; lor uriașa întreprindere a „Lexiconului din Buda” dela 1825, punct de plecare pentru toate cercetările noastre lexicografice ulterioare; unul din ei, Timoteiu Cipariu, a făcut cele dintâi cercetări serioase și bogate asupra limbii noastre vechi, punând bazele filologiei noastre științifice; Ovid Densusianu ne-a dat cea dintâi istorie temeinică a limbii noastre; Sextil Pușcariu a întemeiat la Cluj Muzeul Limbii Române, cel dintâi institut dedicat exclusiv studiului limbii, în cadrele căruia se lucrează monumentalele opere Dicționarul Academiei și Atlasul Linguistic Român. Când în 1940 am fost nevoiți să evacuăm acest așezământ din orașul pe care în cei 22 de ani de viață liberă românească l-am încunjurat cu aureola creației noastre spirituale, una din cele dintâi griji ale noastre a fost să scăpăm din fața cutropirii sutele de mii de fișe pe care este însemnată limba românească din toate timpurile și de pretutindeni, în bogăția ei nesfârșită. Am făcut-o cu conștiința că salvăm unul din cele mai scumpe tezaure ale neamului.

7. În literatura românească, dacă inițiativele ardeleni au fost mai puține la număr, ele au fost totuși de cea mai mare importanță. În lunga stăpânire a celor trei generații latiniste, toată truda noastră s'a îndreptat asupra limbii și a istoriei. Poezia n'a fost dată cu totul uitării, ea nu putea însă să-și ia avântul de sub poizghita de ghiață a limbii abstracte făurită de latiniști. Și totuși, Ardealul a dat și în această epocă o operă monumentală, care se ridică asemenea unui munte, printre modestele coline dela începutul literaturii noastre moderne. Este *Țiganiada* lui Ion Budai Deleanu. Prin ea a fost inaugurată poezia

epică și socială, domeniu în care ardelenii totdeauna au luat inițiative decisive. El a putut fi cultivat cu mai mult succes numai după ce limba a fost scoasă din „robia babilonică” a latinismului, cum o numia Octavian Goga. Inițiativa acestei lupte de eliberare, atât în limbă cât și în literatură a pornit din Moldova lui Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Alecu Russo și a Junimei. Ea ne-a descoperit izvoarele populare, lângă care am trăit atâta vreme fără să ne dăm seamă de bogăția și puterea lor miraculoasă. Sorbind din ele, literatura ardeleană a început să crească cu repeziciunea lui Făt-Frumos din poveste, încât către sfârșitul veacului al XIX-lea inițiativa a fost trecută iarăși în mâna scriitorilor din Transilvania. Se știe rolul pe care l-au avut Slavici și Coșbuc mai întâi, Iosif, Goga, Agârbiceanu și Chendi mai apoi în pregătirea și afirmarea mișcării sămănătoriste. Dacă Nicolae Iorga a fost animatorul neobosit și prestigios al curentului, ei au fost aceia care i-a dat câteva din operele cele mai rezistente. Ele se remarcă în deosebi prin forța lor epică, prin realismul și lirismul lor social. Continuând această tradiție, Liviu Rebreanu a dăruit literaturii românești de după Unire întâiele romane de amplă și susținută respirație epică. *Ion*, cel dintâi din serie, a apărut în 1920. Cu un an înainte Lucian Blaga publica la Sibiu, *Poemele luminii*. Ele au fost salutate drept o nouă inițiativă în literatura noastră. Cei care le-au atribuit această misiune nu s'au înșelat. Prin acest volum, dar mai ales prin acelea care l-au urmat atât de poezie, cât și de dramă, Lucian Blaga a înzestrat patrimoniul literar-românesc cu noi posibilități de expresie și i-a deschis noi orizonturi. Pe drumul croit de el merg astăzi numeroși tineri din toate provinciile românești.

8. Dacă nu ne putem opri în această prezentare asupra inițiativelor ardeleni în domeniul artelor plastice, al muzicii, filosofiei și al științelor, care nu sunt nici ele de neglijat, nu putem să nu spunem un cuvânt despre cele din domeniul școlii. Căci Românii din Transilvania n'au fost numai creatori, ci și mari răspânditori și organizatori de cultură. Convinși de aptitudinile spirituale ale poporului nostru ei au luptat fără întrerupere pentru punerea lor în valoare, fiind siguri că fără de cultură nu numai vom tânji mai departe în robia politică și în mizeria morală și materială, ci vom fi amenințați în însăși existența noastră națională. Au luat deci marile inițiative de răspândire a culturii la ei acasă, prin școală, carte, presă și diferite instituții, susținute din obolul mulțimilor românești. Nu s'au mulțumit însă cu atât, ci s'au grăbit să ducă aceste inițiative și în țările românești libere, unde ele aveau toate condițiile de a rodi liber și îmbelșugat, dela modesta școală de sat,

până la strălucirea catedrei universitare și a fotoliului academic. Toată epoca de gestație a României moderne este dominată în școală de avântul apostolic al dascălilor ardeleni. Seria lor glorioasă a fost inaugurată de Gheorghe Lazăr, continuată de Florian Aron, Ion Maiorescu, Damaschin Bojincă, Eftimie Murgu, August Treboniu Laurian, Simion Bărnuțiu, Alexandru Papiu-Ilarian și atâția alții, cărora nici măcar numele nu ni-l putem aminti în această înșirare fugară. A fi dascăl în Principate era cea mai mare tentație pentru orice tânăr intelectual ardelean. Timoteiu Cipariu, Gheorghe Bariț și Andrei Mureșeanu abia i-au putut rezista.

9. Scopul ultim al năzuințelor lor în acest domeniu, era să se ajungă odată la crearea universității românești. În Transilvania ea n'a putut fi întemeiată, cu toate memoriile repetate către împăratul, cu toate apelurile la dania publică, stimulate de exemple impresionante ca al lui Avram Iancu și al Mitropolitului Șuluț. O universitate are nevoie pentru a exista de sprijinul larg și sigur al statului, de munificența unor capete încoronate sau a unor magnafi. În Transilvania, atât statul cât și magnafii, departe de a ne sprijini, lucrau împotriva noastră. Cu scopul de a ne desfigura sufletul și până la urmă a ni-l pierde, a fost creată în 1872, universitatea din Cluj și atâtea licee și școli normale în cele mai curate ținuturi românești. În Țara Românească liberă sprijinul era mai sigur însă și mai înțelegător. Ardelenii au alergat la el. Îndată după Unirea Principatelor se inaugurează cele două universități românești dela București și Iași. Partea Ardelenilor în organizarea acestor începuturi este considerabilă. Din cei patru profesori ai Facultății de Litere din București, inaugurată la 1864, trei sunt ardeleni. Unul dintre ei, August Treboniu Laurian, va conduce această Facultate timp de 18 ani în calitate de decan, pentru ca alți 19 ani să fie urmat în această demnitate de un alt ardelean, marele slavist Ion Bogdan. Din cei 11 profesori ai universității din Iași, inaugurată la 1860, 5 erau ardeleni. Și seria lor a fost continuată de un lung șir de nume care au ridicat la strălucire toate domeniile științei românești. Desprindem dintre ele, drept încheiere numai două, semnificative atât pentru contribuția Transilvaniei la învățământul românesc, cât și pentru aptitudinile spirituale ale neamului nostru. Întâiul, Titu Maiorescu, ajunge la vârsta de abia 24 de ani rector al universității din Iași, în 1874 trece ca profesor de filosofie al universității din București, pentru ca între 1892—1897 să ilustreze în mod inegalat demnitatea de rector al acestui așezământ. Prin pasiunea lui de cercetător, prin vasta lui cultură, prin conștiențiozitatea cu care și-a îndeplinit însărcinările didactice,

prin darul cu care ştia să descopere şi să cultive aptitudinile elevilor, prin marile lui calităţi de orator, a fost profesorul care a contribuit în cea mai mare măsură la ridicarea nivelului învăţământului nostru universitar, un model respectat şi astăzi de numeroşii lui elevi şi admiratori. Celalalt, Victor Babeş, profesor începând din 1887 până în 1926 la Facultatea de Medicină din Bucureşti, este exemplul ideal al omului de ştiinţă, dedicat cu desăvârşire cercetărilor în domeniul specialităţii sale, unde a descoperit drumuri noi, pe care umblă astăzi nu numai Românii, ci întreaga ştiinţă universală. Când a fost inaugurat la Bucureşti în 1900 institutul care-i poartă numele, Babeş a cerut într'un memoriu înaintat Academiei Române ca însuşi statul român modern să-şi creeze „o bază vitală ştiinţifică”. Proclamând o viaţă întreagă necesitatea adevărului în desfăşurarea culturii noastre, Titu Maiorescu spunea în altă formă, acelaşi lucru. Profesorul ardelean se întâlnea astfel cu omul de laborator ardelean pentru a da neamului românesc nu numai valori universale, ci şi directive etern valabile.

Cum am ştiut să cultivăm şi să preţuim aceste valori am arătat-o prin crearea universităţii româneşti din Cluj, fără îndoială cea mai masivă iniţiativă ardeleană în cultura noastră. Activitatea acestei instituţii este o dovadă nepieritoare nu numai a aptitudinilor rasei, ci şi a dreptului ei la stăpânire pe pământul strămoşesc, în numele spiritului.

ION BREAZU

SITUAȚIA JURIDICĂ A PROPRIETĂȚII IMOBILIARE ROMÂNEȘTI DIN NORDUL TRANSILVANIEI

Din complexul problemelor ridicate prin *actul dela Viena din 30 August 1940*, cea mai importantă este problema proprietății imobiliare românești din teritoriul cedat.

Stăpânirea maghiară a lovit prin două măsuri proprietatea românească din teritoriile, ce i-au fost atribuite cu sentința de arbitraj. Una este *ordonanța Nr. 1440/1941 M. E.* (subînțelegându-se și *ordonanța Nr. 3000/1942*, care o completează), iar cealaltă *legea IV din anul 1940* despre constituirea micilor arenzi, atribuirea de mici proprietăți și locuri de case și despre alte dispoziții de politică agrară. Cea dintâi, *ordonanța*, este îndreptată în mod direct și aproape exclusiv contra proprietății achiziționate de Români în timpul *dominațiunii românești*, adică în intervalul de timp dela 28 Octomvrie 1918 și până la 15 Septemvrie 1940, în Nordul Ardealului; cea de a doua, *legea* dă ministerului agriculturii posibilitatea, ca în scopuri de politică agrară să achiziționeze prin cumpărare sau arendare pe lungă durată, din terenurile cultivabile, ce se găsesc în mâni private, anual cel puțin una sută de mii de jugăre. Ministerul poate, după prealabilă somațiune, constrânge pe proprietarul, despre care constată, că nu și-a lucrat moșia sau o parte din ea, timp de un an, să o cedeze statului sau institutului financiar desemnat de ministru, pentru a se forma din ea loturi de arendare. Moșiile necultivate timp de doi ani pot fi preluate de către stat chiar și fără somațiune prealabilă. Preluarea din partea ministerului face să înceteze arenda în curs și nu poate fi împiedecată nici prin sechestrul judiciar și nici chiar prin scoaterea la vânzare silită. Măsura de constrângere se poate aplica la toate moșiile a căror întindere cultivabilă depășește trei sute de jugăre cadastrale, luându-se cel puțin 30% și, după o scară crescândă, până la 90% din moșie, dacă proprietarul este o întreprindere obligată la dare de seamă publică sau o societate comer-

cială, precum și dacă este *absenteist* sau *cetățean al unei țări*, care aplică, pentru considerațiuni de politică agrară, *cetățenilor străini un tratament diferit de acela al cetățenilor proprii*. Cu alte cuvinte se declară „*expropriabile*“, fiindcă acesta este sensul „preluării“, *toate moșiile mijlocii românești*, care în urma *expulsărilor volnice*¹⁾ și a *constrângerii la emigrare* a proprietarilor români pot fi considerate ca aparținând *absenteiștilor sau cetățenilor unei țări, care aplică cetățenilor străini un tratament diferit de acela al cetățenilor proprii*. Că fraza din urmă vizează tocmai pe Români, este evident din sublinierea considerațiunilor de politică agrară, ca motiv al tratamentului diferit. Intenția legiuitorului maghiar o arată și faptul, că scutește de preluarea de către stat moșiile, care dela 28 Iulie 1864 se găsesc în mâinile aceleiași familii sau care, fiind situate în teritoriile realipite, au fost achiziționate înainte de 28 Iulie 1914²⁾ și au fost atinse de reforma agrară română. De altă parte prin același raționament *Românii sunt excluși dela orice achiziție de imobile agricole*. Art. 24 al legii IV din 1940 dispune, că niciun străin nu poate să dobândească imobile agricole sau păduri prin acte între vii, licitație publică sau vânzare din mână liberă cu efectele licitației, dacă nu a obținut în prealabil *autorizația* ministrului agriculturii, dată în înțelegere cu ministrul de interne și cu ministrul apărării naționale. Expunerea de motive invoacă argumentul, că pământul nu e un simplu factor de producțiune, ci principalul element constitutiv al noțiunii de patrie, că raportul dintre pământ și populația așezată pe el exercită o influență hotăritoare asupra mersului istoriei. Pentru aceea — spune expunerea de motive — guvernul se simte obligat, să controleze formarea raporturilor de proprietate și să le îndrumeze, ca pământul țării să ajungă și să rămână în mâinile acelora, care se simt legați de el prin origine și chemare și sunt *membri inseparabili ai corpului națiunii*.³⁾

Cele de mai sus constituiesc numai preludiul măsurilor mai riguroase cuprinse în *ordonanța* Nr. 1440/1941 M. E. și *ordonanța* Nr.

¹⁾ Iată textul unui *ordin de expulsare*, tradus în românește: „Comandantul regal militar al orașului liber regesc cu drept de municipiu Cluj. Nr. 385/1940 adjut. Către Dr. Teodor Gana, Cluj, Fântânele 114. *Vă expulsez de pe teritoriul Ungariei împreună cu familia Dv., cu efect imediat. Vă invit, ca în scopul transportării Dv. să Vă prezentați în curs de trei ore, dar cel mai târziu până la ora 14, la gară, având asupra Dv. bagajul strict necesar pentru călătorie. Apel nu se admite.* ss. Beck, colonel“. L. S.

²⁾ *Ziua de 28 Iulie 1914* indică începutul războiului mondial 1914—18, iar 28 Iulie 1864 cincizeci de ani înainte de acel războiu.

³⁾ A se vedea legea și expunerea de motive în Magyar Törvénytár, 1940. évi törvények, (ed. Franklin), p. 7 și urm.

3000—1942 M. E.¹⁾ De altfel multe dintre așa zisele legi de politică agrară au fost inspirate de agitațiile întreținute de decenii contra Românilor improprietăriți și tratați cu mai multă blândețe de către regimul austriac, după înfrângerea revoluției maghiare și până la încheierea pactului dualist. Restaurată la cârma țării prin acest pact,²⁾ oligarhia maghiară a încercat totul, ca să-și refacă și consolideze situația, cu ajutorul puterii de stat. Oficialitatea și inițiativa particulară au dus mână în mână o campanie susținută contra elementului românesc, pentru a împiedica întărirea lui și chiar pentru a-l deposea prin măsuri legislative.

Stefan Bethlen fostul primministru ungar scria ³⁾ încă la 1912, că între Români din Ardeal și între Maghiari se dă lupta pe viață și pe moarte pentru patruzeci la sută din suprafața țării și în același timp pentru conservarea rasei maghiare. El găsește explicația faptului, că Români au apărut ca cumpărători ai pământului maghiar în situația lor economică înfloritoare și în buna lor organizație de credit. După afirmațiunea sa, cu ocaziunea eliberării iobagilor (proclamată în anul 1848 dar executată numai după 1849) au fost constituite 173.781 loturi de improprietărire sau moșii țărănești cu o suprafață totală de 1.615.574 jugăre cad., din care majoritatea ar fi revenit Românilor. Cert este, că majoritatea iobagilor din Ardeal, Bănat, Crișana și Maramureș au fost Români și că aproape toți Români erau iobagi. O spune doar Tripartitul lui Werböczy (partea III tit. 25 art. 1—2, Aprobatele partea I tit. I art. 3; tit. 8 art. 1; tit. 9 art. 1 și partea III tit. 53 art. 1) și celebrul răspuns al dietei ardelenice la „Supplex libellus Valachorum” (1791), că Valahii sunt tolerați temporar până la buna plăcere a principilor și a locuitorilor țării, pentru folosul obștesc; ei sunt cu totul și pentru totdeauna supuși ca muncitori proprietarilor pământului și nici nu li se pot da drepturi și libertăți mai mari, de cum au, fără a se sgudui constituția și fără a se viola legile țării.⁴⁾

¹⁾ Ordonanța consiliului de miniștri ungar Nr. 1440—1941 M. E. în traducere românească se poate vedea în „Revista Cercului Juridic Bănățean”, Timișoara, Nr. 3—4/1941.

Ordonanța 3000/1942 M. E. tradusă în românește în „Tribuna Ardealului” din Cluj, Nr. 484/1942.

²⁾ Legea ungară XII: 1867.

³⁾ Gróf Bethlen István, Az oláhok birtokvásárlásai Magyarországon az utolsó öt évben. (Cumpărăturile de pământ ale Valahilor în Ungaria în ultimii cinci ani.) Budapest 1912, p. 14 și urm.

⁴⁾ Petre Poruțiu, Lupta pentru crearea învățământului superior și a unei universități românești în Ardeal. Revista „Transilvania”, Sibiu, Nr. 3—4/1943, p. 173 și urm.

Până la sfârșitul veacului al nouăsprezecelea nu sunt date statistice despre repartizarea proprietății imobiliare după naționalitatea deținătorilor, în Ardeal. Bethlen susține, că în intervalul de timp dintre 1907 și 1912, din proprietățile mai mari de 100 jugăre, 96.000 jug. teren agricol și 70.000 jug. păduri au trecut în mâni românești. Iar în anul 1916 din proprietățile mai mici de 100 de jugăre ¹⁾ dețineau

Românii	276.272 proprietăți cu o suprafață cultivabilă de 1.538.138 jugăre								
Maghiarii	103.498	"	"	"	"	"	"	576.221	"
Germanii (Sașii)	37.560	"	"	"	"	"	"	209.112	"

Românii dețineau deci 66%, Maghiarii 24% și Germanii 10% din numărul total al proprietăților sub 100 jugăre și aceleași procente din suprafața lor totală, cultivabilă. Suprafața cultivabilă de 2.323.471 jugăre a proprietăților sub 100 de jugăre reprezintă 83% din totalitatea terenului cultivabil al Ardealului, iar cele 1.538.138 jugăre deținute de Români 54,9%. Restul de 45,1% cuprinde deci, înafară de terenul cultivabil al proprietății maghiare mici — până la 10 jug. — și mijlocii — până la 100 jug. — și pe acela al marei proprietăți, fără păduri. Și e interesant de știut, că marea proprietate de peste o mie de jugăre era concentrată, după spusele lui Bethlen, în numai 965 de mâni, firește maghiare.

Un alt autor, Tokaji László scria ²⁾ la 1913 — „adânc îndurerat”, cum spune, — că *Românii*, cărora Maghiarii le-au dat libertate, drepturi ³⁾ și pământ, acum acaparează prin cumpărare pământul foștilor lor stăpâni. *Poporul, care mereu se plângea de asuprire, face politică agrară și desvoltă o activitate ce primejduiește însăși existența Maghiarilor*, pe acest străvechiu pământ al Ardealului. În Ardeal este în curs o acțiune românească programatică și de mare amploare, patronată de *băncile românești*, care trece peste limitele îngăduite ale *propășirii economice*. Tokaji constată apoi, că în Ardealul propriu zis — inclusiv Sălajul, dar fără Sătmare și Maramureș — procentul populației maghiare atinge 35,4%, al Sașilor 8,2% și al Românilor 56,4%, iar din suprafețele agricole Maghiarii dețineau 52%, câtă vreme Sașii și Românii împreună numai 48%. În ultimii 15 ani însă Maghiarii au pierdut 8,2% din patrimoniul lor național. În cei zece ani din urmă, înainte de 1913, Românii au cumpărat dela Maghiari 719 moșii cu o suprafață totală de 166.394 jugăre cad., Sașii 86 moșii cu 37.025 jug. Maghiarii

¹⁾ Este vorba de Ardealul „istoric”, cele cincisprezece județe: Alba, Brașov, Ciuc, Cluj, Făgăraș, Hunedoara, Mureș, Năsăud, Odorheiu, Sibiu, Someș, Târnava Mare, Târnava Mică, Turda, Treiscaune.

²⁾ Tokaji László, Eladó ország. (Țară de vânzare). Kolozsvár 1913.

³⁾ Cuvintele lui Ludovic Kossuth în apelul către Români (1848). V. Teodor V. Păcățian, Cartea de aur. Sibiu, 1904, p. 439 și urm.

au cumpărat dela Români 76 moșii cu 54.388 jug. și dela Sași 19 moșii cu 4.413 jug., Românii am cumpărat dela Sași 9 moșii cu 2.119 jug. și Sașii dela Români 9 moșii cu 1.397 jug. Românii au cumpărat deci în total 168.593 jug. și au pierdut 55.785 jug., Maghiarii au cumpărat 58.801 jug. și au pierdut 203.419 jug., Sașii au cumpărat 38.422 jug. și au pierdut 6.612 jug. *Românii se prezintă cu un sold activ de 112.808 jugăre, Sașii cu 31.810 jugăre, iar Maghiarii cu o pierdere de 144.618 jugăre.* Datele se referă numai la moșiile de peste 50 de jugăre.

Aceasta este „*chestiunea ardeleană*“, a cărei soluționare o cerea cu insistență dela opinia publică maghiară și dela guvern. Guvernul nu a întârziat prea mult.

În urma agitațiilor îndreptate mai cu seamă împotriva Românilor, guvernul ungar prin *ordonanța cu numărul 4000/1917 M. E.* — dată în baza dispozițiilor privitoare la măsurile excepționale pentru caz de război, legea LXIII din 1912, XIII din 1915 și IV din 1916, care nu cuprind însă nicio precizare, — a introdus *restrângerea circulației imobilelor*, condiționând orice înstrăinare de imobile, chiar pe cale de licitație publică, precum și orice închiriere sau arendare pe timp mai lung de zece ani, dacă imobilul era situat pe teritoriul județelor ardelene sau a celor locuite de Români (Alba, Arad, Brașov, Caraș, Ciuc, Cluj, Făgăraș, Hunedoara, Maramureș, Mureș, Năsăud, Odorheiu, Sălaj, Satumare, Severin, Sibiu, Someș, Târnava Mare, Târnava Mică, Turda, Treiscaune) de *aprobarea* organelor anume instituite de către ministrul agriculturii în înțelegere cu ministrul de interne (art. 1 și 6 al ordonanței). Numai cu imobilele de pe teritoriul interior (intravilan) al orașelor cu drept de municipiu sau cu consiliu se făcea excepție, precum și în cazurile, când părțile contractante — vânzătorul și cumpărătorul — erau rude apropiate (ascendenți, descendenți, colaterali până la veri primari) sau soți căsătoriti sau una dintre părți era statul, municipiul, centrala regnicolară a cooperativelor de credit (legea XXIII din 1898) sau asociația regnicolară a institutelor de credit fonciar (legea XV din 1911); în cazurile enumerate nu era nevoie de aprobare (art. 2 al ord.). Aprobarea putea fi refuzată pe motivul, că înstrăinarea, închirierea sau arendarea intenționată vatamă interesul public. (Ord. Nr. 44.621/1917 a ministrului agriculturii, dată în înțelegere cu ministrul justiției, art. 5). Contra hotărârii prin care autoritatea locală refuza aprobarea, părțile contractante puteau apela la ministrul agriculturii, care decidea luând avizul comisiei speciale economice; mai putea apela în interes public jurisconsultul municipiului, inspectorul agricol și inspectorul silvic (ord. Nr. 4000/1917, art. 4). Ministrul agriculturii putea soma în termen de treizeci de zile, socotite dela rămânerea definitivă a hotărârii, prin

care a fost refuzată aprobarea, pe înstrăinătorul imobilului, ca să-l cedeze contra plată în numerar statului sau persoanei desemnate de ministru (art. 5). Chiar în caz de licitație, voluntară sau execuțională, ministrul agriculturii avea dreptul, să înștiințeze în același termen instanța de carte funduară, că statul sau persoana desemnată de ministru va prelua imobilul pe prețul obținut la licitație și această *comunicare* producea de drept efectele cesiunii (art. 6).¹⁾

Că ascuțișul acestor măsuri era îndreptat contra Românilor, este evident pe de o parte din înșirarea județelor pe al căror teritoriu se aplicau, iar pe de altă parte din dreptul acordat ministrului agriculturii de a desemna „alt” cumpărător în locul celuiuia, care a cumpărat prin bună învoială sau din licitație. Și subliniem, că acești Români erau cetățeni ai țării ungurești, care își vărsaseră sângele pentru țară și cărora o lege fundamentală, legea XLIV din anul 1868 le garantase egala îndreptățire declarând, că „această egală îndreptățire poate fi supusă unei reglementări speciale numai întru cât privește întrebuințarea oficială a limbilor uzitate în țară și numai în măsura cerută de unitatea țării, de posibilitățile practice ale guvernării și administrației și de buna funcționare a justiției”.²⁾

Acestor stări de lucruri le-a pus capăt hotărîrea dela Alba-Iulia (1918) și pacea dela Trianon (1919). Legile de politică agrară ale statului ungar, aduse după această dată — legea XXVI : 1920, VII : 1924, XXVII : 1936 — nu ne mai interesau, dacă nu ar fi intervenit „actul dela Viena”.

Ministerul ungar a publicat scurt timp după pronunțarea sentinței de arbitraj dela Viena (30 August 1940), în baza autorizațiunii ce i se dăduse prin art. 3 al legii XXVI din anul 1940, *ordonanța* cu numărul 1440/1941 M. E. Ea nu este însoțită de o expunere de motive, cum se obișnuiește la proiectele de legi prezentate parlamentului, dar *ideile de care a fost inspirată* se pot desluși din felul, cum este aplicată de către instanțe și din scrisul acelora, care încearcă să o comenteze. Aceștia din urmă motivează nevoia, de a se fi adus această ordonanță, cu faptul, că *în cei douăzeci și doi de ani ai dominațiunii românești în Ardeal* — în intervalul de timp dela 28 Octomvrie 1918 și până la 15 Septemvrie 1940 — *raporturile de proprietate au evoluat în defavoarea elementului maghiar* din cauza reformei agrare, a protecției chirieșilor, conversiunii datoriilor, deprecierei monetei și a lipsei de credit.³⁾

¹⁾ Citate în traducerea Curții de Apel din Cluj.

²⁾ P. Poruțiu, loc cit.

³⁾ Revista „Erdélyi Jogélet”, Marosvásárhely, Nr. 3/1942. Glósz Miksa, Az 1440/1941. M. E. számú rendelet 6—11 §§-nak és az ezek alkalmazása körül kialakult nézeteknek és bírói gyakorlatnak ismertetése. (Expunerea art. 6—11 ale ord. Nr. 1440/1941 M. E., a părerilor și a jurisprudenței, ce s'a format în aplicarea lor.)

Constrânși deci de împrejurări, proprietarii agricoli și urbani maghiari au fost nevoiți, să-și înstrăineze imobilele sub prețul real sau să le greveze, contractând datorii oneroase și au suferit din aceste cauze mari pagube. Ordonanța tinde să creeze mai întâi condițiile formale, prin reglementarea procedurii, ca apoi în baza dispozițiilor sale materiale și a altor norme de drept, foștii proprietari să aibă posibilitatea de a înlătura prejudiciile suferite prin înstrăinarea sau grevarea imobilelor lor.¹⁾ Ordonanța dă foștilor proprietari posibilitatea, să obțină de o parte *anularea unor contracte* încheiate și executate și a unor vânzări prin licitație publică, de altă parte să ceară *despăgubire* pe căi și prin mijloace cu totul deosebite de cele ale dreptului comun.²⁾ Ordonanța are valoare numai pentru teritoriile cedate în urma sentinței de arbitraj dela Viena.

Articolul 6 al ordonanței acordă fostului proprietar dreptul, de a *ataca pe cale de proces*, toate *înstrăinările de imobile*, făcute în intervalul de timp *dela 28 Octomvrie 1918 până la 15 Septemvrie 1940*, prin contract sau licitație publică, — de a cere radierea din cartea funduară a dreptului de proprietate a achizitorului și restituirea imobilului. Aceeași regulă se aplică cu privire la *grevările* înscrise în cartea funduară, în timpul critic. Ordonanța crează motive nouă de atacare, pe lângă acelea de drept comun, *acțiunea pentru adierea înscrierii în cartea funduară* putându-se interta și pe *considerațiunea*, că partea a încheiat actul sub influința unei *dispozițiuni a autorității*, de natură a-l amenința cu cauzarea unor *grave prejudicii* materiale sau de altă natură, favorizând prin aceasta interesele părții achizitoare, — sau a unei constrângeri de altă natură, exercitată de autoritate în mod direct sau indirect, — sau sub *imperiul unei amenințări* cu exoperarea unei măsuri coercitive din partea autorității. Drept *măsuri coercitive*, care intră în prevederile ordonanței, trebuiesc considerate, după părerea comentatorilor și acelea care sunt *intemeiate în legile românești*, cum este s. e. interdicțiunea transmisiunii imobilelor moștenite asupra cetățenilor străini. Aluzie la art. 18 al Constituției române din 1923: „numai Românii și cei naturalizați români pot dobândi cu orice titlu și deține imobile rurale în România. Străinii vor avea drept numai la valoarea acestor imobile”. Comentatorii care subliniază această dispoziție a Constituției noastre, privitoare la circulația imobilelor, retac, că în Ungaria asemenea dispozițiuni și altele mai severe au fost introduse încă din timpul războiului trecut (1914—1918) cu tendința manifestă de a lovi în cetățenii

¹⁾ Drágffy Miklós, Villányi Pál, Az erdélyi ingatlanelidegenitések jóvátétele. (Repararea înstrăinărilor de imobile din Ardeal.) Budapest, 1942, p. 55.

²⁾ Drágffy—Villányi, loc cit., p. 58.

proprii de altă limbă (naționalitățile nemaghiare¹⁾ și au fost repetate în timpul din urmă (art. 24 al legii IV din 1940 și art. 4 al ordonanței Nr. 1440/1941), câtă vreme la noi interdicțiunea, fiind înscrisă și în vechea Constituție,²⁾ nu poate fi interpretată ca o măsură îndreptată contra Maghiarilor cetățeni români. Și *licitațiile publice* ordonate de autoritățile românești și ținute în timpul critic sunt atacabile, dacă ordonarea sau ținerea licitației este afectată de *vișii procedurale* sau de alte *violări ale normelor de drept*, *cumpărătorul* la licitație *a avut cunoștință* de ele și *imobilul* se află încă *în proprietatea sa*. Așa se poate s. e. intenta acțiune de radiere contra cumpărătorului la licitație a unui imobil scos la vânzare de către autoritățile financiare, fără respectarea dispozițiilor cuprinse în codul de procedură fiscală.³⁾ În general tendința este, de a se *interpreta* constrângerea exercitată de autoritate, amenințarea cu măsuri coercitive și cu grave prejudicii, în sens cât mai larg, acțiunea fostului proprietar al imobilului fiind considerată ca întemeiată și numai în baza faptului, că dobânditorul a tras pe urma măsurilor luate de autorități *beneficii, care par acum disproporționate*, chiar dacă el nici *nu a avut cunoștință* despre acele măsuri, iar fostul proprietar *ar fi avut posibilități legale, de a le ataca și combate*.⁴⁾ Efectele măsurilor îndreptate contra persoanei sau proprietății aceleia, care s'a văzut nevoit să-și înstrăineze bunul, trebuiesc judecate în totalitatea lor și *fără a se ține seamă, cine a început tratativele și că în momentul înstrăinării nu s'au făcut oferte mai avantajoase, decât aceea a dobânditorului*.⁵⁾ Această acțiune putea fi intentată — potrivit ordonanței cu numărul 6340/1941 M. E. în curs de un an adică până la 23 Februarie 1942 — și *contra celui de al treilea de bună credință*.⁶⁾

Comentatorii susțin, că înafară de motivele determinate prin ordonanță, *acțiunea în nulitate* putea fi intentată în termenul prelungit până la 23 Februarie 1942 (ord. Nr. 3000/1942) atât pe *motivele prevăzute în regulamentul de carte funduară — nevalabilitate inițială materială* (înscris fals, inscripție greșită din cauza identității numelui) și *formală* (nepotrivirea încheierii judecătorești cu cartea funduară, art. 148) și *stingerea dreptului* (art. 155)⁷⁾ — cât și pe *motive de drept comun* —

¹⁾ V. mai sus observațiile privitoare la art. de lege ung. XLIV din 1868.

²⁾ Legea rom. din 13 Oct. 1879 — care înlocuiește art. 7 al Constituției dela 1 Iulie 1866 — art. 5.

³⁾ Glósz M., loc cit., p. 5.

⁴⁾ Drágffy—Villányi, loc cit., pp. 64 și 65.

⁵⁾ Drágffy—Villányi, loc cit., p. 66.

⁶⁾ Glósz M., loc cit., p. 6.

⁷⁾ Tatics Péter, A telekkönyvi jog kézikönyve (Manualul dreptului de carte funduară.) Budapest, 1927, p. 248 și urm.

lipsa de capacitate juridică (folosința drepturilor civile), lipsa de capacitate de a lucra (exercițiul drepturilor civile), lipsa cerințelor formale și în fine lipsa și viciul voinței de a contracta.¹⁾ Cu privire la aceste motive *inovația ordonanței Nr. 1440/1941 M. E. constă în redeschiderea și prelungirea termenelor — de prescripție sau decădere — expirate, în favoarea fostului proprietar și față cu terții de bună credință.* Pe „legiuitor” nu l-a turburat de loc nesiguranța, la care au dat naștere dispozițiile sale, căci scopul său era tocmai *răsturnarea ordinii de drept*, ce începuse să se așeze peste nedreptățile seculare, respectând totuși continuitatea și legalitatea.

De altă parte putem constata tendința, de a se da ordonanței o *aplicațiune cât mai largă*, cu toate că ea stabilește excepții dela dreptul comun și deci regulile ei au un caracter *singular*. Astfel unii susțin, că sunt atacabile și *contractele simulate*, privitoare la transmisiunea imobilelor, care au fost încheiate în scopul, de a se eluda reforma agrară.²⁾ Ei invocă regula, că actul simulat e nul, dar uită intenționat, că fraudă nu poate profita aceluia, care a comis-o. Știm, că în materie de contracte, există simulațiune, când părțile fac o convențiune aparentă numai pentru a ascunde o altă convențiune reală, diferită sau numai pentru a ascunde lipsa oricărei convențiuni. Actul ascuns, pe care actul aparent are de scop, să-l mascheze, se numește act secret, iar actul aparent se numește act simulat sau public. Simularea are în genere drept scop *frauda*. Intre părți actul secret își produce efectul, ca și cum ar fi aparent, numai cu condițiunea ca să fie valabil în el însuși, adică să fi fost valabil, chiar dacă n'ar fi fost secret.³⁾ Dar putea fi valabil vreun contract, prin care au fost înstrăinate moșii și părți de moșii expropriabile, lovite de indisponibilitate prin legea reformei agrare din 30 Iulie 1923 art. 3 și 4? Ar însemna, că simulațiunea să valideze fraudă. După concepția pe care o criticăm, *acela care și-a înstrăinat imobilul pentru a se sustrage reformei agrare poate acum cere restituirea, invocând propria sa faptă frauduloasă și poate chiar cere notarea procesului la cartea funduară.*

Întâlnim și părerea, că deși *convențiunile privitoare la onorarii în scopul unor intervenții la autorități au cauză ilicită (turpis causa), judecătorul va putea, din considerațiuni de echitate, să admită cererea de restituire a onorarului și notarea la cartea funduară a procesului de radiere, când onorarul a fost dat — în natură adică în imobile —*

¹⁾ Drágffy—Villányi, loc cit., pp. 58 și 59.

²⁾ Drágffy—Villányi, loc. cit., p. 59.

³⁾ C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept civil român*, vol. II. București, 1929, p. 852 și urm.

și în deosebi în scopul de a se preîntîmpina sau înlătura consecințele dezastruoase ale *reformei agrare*.¹⁾ Alții vor să califice drept „*jaft*” convențiunile, prin care unul dintre contractanți, *exploatînd* lipsa de experiență, ușurința, starea de dependență sau *strămtoarea* celuilalt, sau *abuzînd de încredere*, și-a stipulat în favoarea sa sau unui al treilea *avantaje disproporționate*. Autorii acestei păreri admit atacarea convențiilor și notarea proceselor la cartea funduară, chiar dacă starea de strămtoare a celui exploatat nu a fost provocată de acela, care și-a stipulat avantajul la intervențiunile în materie de reformă agrară. Ambele aceste interpretări sunt contrare art. 148 a regulamentului de carte funduară maghiar, care dă acțiune de atacare numai părții daunate în *drepturile sale funciare* și numai pe baza de *nevalabilitate inițială*,²⁾ printre care nu se pot încadra convențiunea de onorar și stipulațiunile de avantaje disproporționate, lăsate la aprecierea judecătorului fondului. Cu atît mai puțin se poate justifica pe aceste motive admiterea acțiunii de nulitate și notarea procesului contra celor de al treilea proprietari ai imobilului. Doctrina maghiară încearcă să lărgească și noțiunea *constrîngerii* chiar dincolo de definițiunea dată de art. 6 al. 1 al ordonanței, combătînd punctul de vedere adoptat de curtea de apel din Cluj (dec. P. II. 700/1941), că enumerarea din ordonanță a cazurilor de constrîngere trebuie considerată ca limitativă. Doctrina identifică noțiunea de constrîngere fizică și amenințare (*vis ac metus*) cu constrîngerea psihică și chiar cu starea de strămtoare, fără condițiunea că aceasta din urmă să fi fost provocată de partea contractantă și chiar fără ca partea contractantă să o fi cunoscut, dacă totuși a tras vreun folos gratuit pe urma ei.³⁾

Art. 7 al ordonanței prevede, că acela care în intervalul de timp dela 28 Octomvrie 1918 până la 15 Septemvrie 1940 și-a pierdut imobilul la licitație ori în urma unei alte măsuri (deciziuni) a autorității, sau prin uzucapiune împlinită ori înscriere tabulară pe baza posesiunei de fapt, sau l-a înstrăinat cu act juridic și a suferit prin aceasta *daune însemnate*, cîtă vreme partea achizitoare a profitat contrar echității de *beneficii disproporționate*, va putea pretinde dela partea achizitoare în termen de un an, socotit dela intrarea în vigoare a ordonanței, o echitabilă atenuare a pagubei, fie prin retrocedarea unei părți a imobilului, fie prin despăgubire în bani ori pe altă cale. În cazul articolului 7 fostul proprietar are alegerea între *calea procesuală* și cea *grațioasă* și poate pretinde despăgubirea nu numai dela achizitorul ne-

¹⁾ Drágffy—Villányi, loc. cit., p. 60.

²⁾ Tatics P., loc cit.

³⁾ Drágffy—Villányi, loc. cit., p. 62.

mijlocit al imobilului, ci și dela achizitorul următor, precum și *dela oricare alt posesor legitim*, întru cât în urma achiziției acesta ar fi profitat contrar echității de beneficii disproporționate. Nu se poate însă pretinde în baza art. 7 restituirea în starea de mai înainte. În schimb cererea nu e condiționată de constrângere, de vreun fapt sau vreo înțelăsare generatoare de daune sau de legătura cauzală dintre acestea și paguba suferită; ajunge ca cel care și-a pierdut imobilul să fi suferit — după propria sa apreciere — o pagubă însemnată. Ordonanța crează deci o acțiune de daune, *fără fapt păgubitor sau neglijență culpabilă*.

Instanțele judecătorești, chemate a aplica această ordonanță nelegală — fiindcă depășește cadrele legii de autorizare — și neconstituțională — fiindcă reglementează o materie rezervată în mod exclusiv legiuitorului, — au trecut cu ușurință peste faptul, că ordonanța nu ține seamă de dispozițiile articolelor 934, 935 și 1487 ale codului civil austriac, după care îndemnizarea în caz de leziune cu mai mult de jumătate nu are loc, dacă partea a renunțat în mod explicit la ea și acțiunea de despăgubire se prescrie în termen de trei ani, — dispozițiuni legale în vigoare în Nordul Ardealului, până la cedarea lui și abrogate numai ulterior, implicit și cu efect retroactiv prin ordonanță, — au adoptat însă la început punctul de vedere, că deși ordonanța dă judecătorului deplină libertate, să limiteze probațiunea propusă de imprecinat și să hotărască asupra cererii de „atenuare a pagubei, apreciind în mod echitabil situația părților”, despre daune însemnate suferite de acela, care și-a pierdut sau înstrăinat imobilul în perioada critică dintre 28 Octomvrie 1918 și 15 Septemvrie 1940 și în același timp despre beneficii disproporționate, care au profitat contrar echității părții achizitoare, poate fi vorbă numai, dacă contravaloarea obținută pentru imobil a fost mai mică decât prețul curent din locul și timpul, când s'a întâmplat înstrăinarea.¹⁾ Dar fiindcă pe lângă această interpretare, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, reclamațiunile îndreptate contra achizitorilor de imobile români urmau să fie respinse, ca neintemeiate, *curțile de apel din Cluj, Dobrișin, Oradea și Târgul-Mureș* — probabil la sugestia primită dela loc mai înalt — au luat inițiativa unei conferințe, pentru a adopta de comun acord directive unitare în aplicarea ordonanței. Cu privire la stabilirea valorii imobilelor, conferința s'a pronunțat în sensul, că *între împrejurări, care permit formarea normală a prețurilor, valoarea imobilului este identică cu prețul de circulație, plătit în locul și timpul înstrăinării, însă ordonanța cu numărul 1440/1941 M. E. consideră, că în intervalul de timp dintre 28 Octom-*

¹⁾ Glósz M. în „Erdélyi Jogélet” Nr. 4/1942.

orie 1918 și 15 Septembrie 1940, în general nu s'au format prețuri normale. În consecință judecătorul nu este legat de nivelul prețurilor dela data înstrăinării sau pierderii imobilului, ci poate proceda la stabilirea valorii reale a imobilului, ținând seamă de prețurile dinainte de 28 Octombrie 1918 și după 15 Septembrie 1940, precum și de alți factori și poate constata paguba sau beneficiul prin comparație între prețul de înstrăinare și cel real, stabilit în modul acum arătat.¹⁾ Dacă avem în vedere, că procedura reglementată în art. 9 al ordonanței nu e litigioasă, ci grațioasă, că ea totuși se deschide prin o cerere de chemare în judecată din partea aceluia, care se pretinde daunat, că judecătorul invită mai întâi părțile, să încheie transacție, dar că el are în același timp, în cazul când împăciuirea nu reușește, contrar principiilor consacrate în materie de procedură civilă, toată inițiativa de a încuviința probațiunea și facultatea de a o limita, după bunul său plac și că el hotărăște apreciind în mod echitabil — nu probele administrate, ci — situația părților, este clar, că directivele conferinței îndeamnă instanțele de fond, ca trecând peste lege — art. 306 cod. civ. austr., care enunță regula valabilă și în dreptul cutumiar maghiar, că ori de câte ori nu se stipulează sau legea nu hotărăște altceva, la stabilirea prețului unui lucru, se va lua de călăuză prețul comun, — art. 935 privitor la renunțarea explicită de a invoca leziunea cu mai mult de jumătate și art 1487 privitor la prescripțiunea acestui drept, — și peste oricare alte considerațiuni, să satisfacă fără șovăire cererile reclamantilor, înlăturând apărarea pârâților.²⁾

Omul rămâne stupefiat, când reflectează asupra afirmațiunilor, că dela 1918 și până la 1940, în timpul stăpânirii românești, în Ardealul cedat imobilele nu au avut prețuri normale și că valoarea normală (reală) a imobilelor urmează a se stabili în baza prețurilor ce s'au format înainte și după aceea epocă de stăpânire românească, iar paguba prin comparația valorii reale cu prețul pe care a fost vândut imobilul. Conferința neagă, că prețul de circulație ar exprima valoarea lucrului, determinată prin utilitatea lui — teză nediscutată și în dreptul civil maghiar, — în același timp ea nu ține seamă de variabilitatea prețurilor, nici de schimbările intervenite (cum sunt investițiile) și care modifică raportul dintre prețul actual și cel din trecut. Indemnul la nesocotirea legilor pozitive și ale rațiunii este evident. Prin interpretarea ce i s'a dat de către conferința curților, procedura reglementată în ordonanța

¹⁾ V. hotărârile conferinței curților de apel, în „Erdélyi Jogélet”, Nr. 1/1942, cap. I.

²⁾ Petre Poruțiu, Problema prețurilor în procesele privitoare la proprietățile imobiliare din Nordul Ardealului, Sibiu, 1942, p. 8.

cu numărul 1440/1941 M. E. a devenit o simplă *formulă de confiscare* și un *atac fățiș dat proprietății și drepturilor* acelora, care le-au dobândit în timpul stăpânirii românești, în primul rând *Românilor*. Ordonanța și interpretarea, ce i s'a dat prin conferința curților de apel, a creat însă dificultăți și Maghiarilor, care s'au încurcat și ei între ei în nenumărate procese, iar directivele date instanțelor, în loc să simplifice, au complicat soluționarea proceselor.¹⁾ Așa se explică că guvernul ungar s'a văzut nevoit a da o nouă ordonanță, cu caracter interpretativ și complimentar. În baza aceleiași legi de autorizare, XXVI din anul 1940 consiliul de miniștri ungar, prin *ordonanța Nr. 3000/1942 M. E.* lămurește, că la aplicarea articolului 7 al ord. Nr. 1440/1941 M. E. se va putea considera drept *pagubă diferența, ce se arată între valoarea imobilului în timpul înstrăinării sau a pierderii dreptului de proprietate și aceea a contraprestațiunii în timpul, când a fost efectuată*; dacă contraprestațiunea primită pentru imobil a fost corespunzătoare prețului de circulație din timpul înstrăinării sau a pierderii dreptului de proprietate, numai în cazul acela se judecă o despăgubire, dacă partea interesată (petiționarul reclamant) dovedește, că *prețul de circulație din timpul și locul înstrăinării (pierderii proprietății) se deosebește în mod simțitor de prețul real al imobilului (art. 1)*. Dar — ne întrebăm — prin ce s'ar putea exprima această valoare reală, în opoziție cu prețul de circulație și care ar fi factorii ei determinanți? Sau prețul de circulație este egal cu valoarea reală, sau valoarea reală trebuie să fie determinată prin alți factori decât prețul de circulație. Dacă excludem ipoteza a doua, fiindcă în drept valoarea lucrului e determinată de utilitatea lui pentru satisfacerea vreunei trebuințe omenești și sub acest raport lucrurile pot fi comparate între ele și preschimbate unele contra altora în mod direct (valoarea de schimb) sau prin intermediul banilor (preț de circulație) și fiindcă, dacă am admite distincțiunea teoretică dintre prețul de circulație și valoarea reală, ar însemna, că punctul de vedere al nouăi ordonanțe este identic cu acela al conferinței curților de apel, — ipoteza întâia duce în mod logic la concluzia, că de *daune* poate fi vorba (în concepția ordonanței Nr. 3000/1942 M. E.) numai în cazul, când prețul ar fi fost *achitat cu întârziere* și între timp *s'ar fi depreciat moneda*, bine înțeles aceeași monedă, în care s'a contractat și s'a făcut plata.²⁾ Dar cu toate acestea *jurisprudența și literatura juridică maghiară* tinde să mențină „*valoarea reală*” ca noțiune distinctă, în scopul de a determina daunele. Astfel a fost emisă părerea, că — deși noua ordonanță (Nr. 3000/1942 M. E.), în opoziție cu cea veche (Nr. 1440/1941 M. E.), care lăsase

¹⁾ V. articolul mai jos citat a lui Székely Eduárd în „Erdélyi Jogélet” Nr. 9/1942, p. 177.

²⁾ P. Poruțiu, loc cit., p. 12.

deschisă întrebarea, ce trebuie să înțelegem prin „daune înseminate” (art. 7), precizează, că daunele trebuiesc socotite egale cu diferența dintre valoarea imobilului în timpul înstrăinării sau a pierderii proprietății lui și valoarea contraprestațiunii în timpul, când aceasta a fost executată (art. 1 al. 1) și că în cazul, când contraprestațiunea a fost egală cu prețul de circulație din timpul și locul înstrăinării (pierderii), despăgubirea are loc numai întru cât *prețul de circulație s'a deosebit în mod esențial de valoarea reală a imobilului* (art. 1 al. 2), — nici noua ordonanță nu a făcut să se risipească *incertitudinea juridică* de până acum, și că practica curților de apel nu va admite nici în viitor, ca acceptându-se fără rezervă prețul de circulație ca hotărîtor pentru stabilirea daunelor, să fie *anihilat scopul politico-juridic, urmărit prin ordonanță.*¹⁾

Și curțile de apel au încercat să lămurească prin mai multe deciziuni noțiunea „valorii reale”. Dar rezultatul, la care au ajuns, nu poate fi socotit mulțumitor. Cităm câteva dintre aceste deciziuni. Prin *valoarea reală* a unui imobil curtea de apel din Oradea (dec. Nr. P. II. 580—1942) înțelege acel preț sau acea valoare de circulație, care s'a format între împrejurări economice normale și neturburate, în deplină armonie cu valoarea imobilului, raportată la alte bunuri. Este înafară de orice îndoială — zice curtea, — că prețuri de circulație corespunzătoare valorii interne, exprimată prin raportul permanent dintre diferitele bunuri, se pot forma numai, când viața economică normală este ferită de ingerințe turburătoare. Echilibrul acesta al prețurilor se pierde însă, îndată ce împrejurări excepționale — ca lipsa sau abundența excesivă de bunuri, evenimentele politice internaționale, revoluție, războiu, ocupație străină — îl turbură. Prețurile de circulație formate în împrejurări excepționale nu coincid cu valoarea reală, în sensul sus arătat, ci se deosebesc de ea, mai mult sau mai puțin și bunurile devin — după limbajul comun — mai scumpe sau mai ieftine, de cum ar fi între împrejurări economice normale. În asemenea cazuri, în scopul de a se stabili deosebirea dintre prețul de circulație și valoarea reală și măsura acestei deosebiri, se pot lua ca bază prețurile de circulație din epoci, când nu au existat împrejurări turburătoare sau au încetat de a mai influența viața economică. Astfel ar putea fi considerate timpurile dinainte de războiul mondial (1914—18) sau acele, ce au urmat imediat după eliberarea de sub ocupația românească. Într'altă decizie (P. II. 539—1942) curtea din Oradea constată, că ordo-

1) „Erdélyi Jogélet” Nr. 6/1942. Ruzshti Károly, Az érték és forgalmi ár viszonya az erdélyi ingatlanok elidegenítéséből származó kárenyhítési követelések elbírálásánál. (Raportul dintre valoare și preț de circulație la judecarea pretențiunilor de daune provenite din înstrăinarea imobilelor în Ardeal.)

nanța cu numărul 3000/1942 M. E. nu explică sensul valorii reale a imobilului și că nici doctrina economică nu o lămurește, dar că din spiritul ordonanței cu numărul 1440/1941 M. E. și din practica judiciară, ce s'a format pe baza ei, se poate stabili înafară de îndoială, că prin valoarea reală se înțelege acea valoare întreagă (internă), care ar fi avut-o imobilul la data înstrăinării, în starea în care se găsea atunci, dacă formarea acelei valori nu ar fi împiedecat-o războiul mondial, schimbarea puterii de stat, criza economică, sdruncinarea creditului, incertitudinea dreptului și mai pre sus de toate oprimarea politică și economică a minorităților, adică dacă valoarea aceea s'ar fi putut forma între împrejurări normale, neturburate de întâmplări extraordinare și în armonie cu valorile altor bunuri. Tot curtea de apel din Oradea a decis (P. II. 437—1942), că prețurile imobilelor din anii 1912 și 1914 exprimă valoarea lor reală, fiindcă în epoca aceea nicio împrejurare turburătoare nu a influențat în mod esențial viața economică și formarea prețurilor.¹⁾ Teoria valorii reale, în opoziție cu prețul de circulație a adoptat-o și Curia ungară. Într-o decizie recentă (Nr. C. V. 3938—1942 din 9 Aprilie 1943, publicată în „Jogi Hirlap” Nr. 23/1943) Curia — interpretând ordonanțele cu numerele 1440—1941 M. E. și 3000—1942 M. E. — constată, că în timpul „ocupățiunii” și mai târziu a stăpânirii românești împrejurările politice, juridice și economice au creat o stare generală de incertitudine, dublată și de împrejurări locale și temporare, care a împiedecat formarea unor prețuri de circulație sănătoase și corespunzătoare valorii reale a imobilelor înstrăinate și că în consecință curtea de apel nu a violat niciun text de lege, acceptând ca bază a despăgubirii valoarea reală, stabilită de experți în temeiul prețurilor de circulație din anul 1907, când factorii turburători susamintiți nu au existat. Deciziunea aceasta din urmă e deosebit de importantă, fiindcă abandonează atribuțiunile justiției în mâinile experților. Apoi toate deciziunile susțin aceeași teză, că imobilele din nordul Ardealului nu au avut prețuri normale în timpul stăpânirii românești. Argumentația curții din Oradea vădește o completă ignoranță în materie economică, susținând teza valorii reale, în opoziție cu valoarea de circulație sau cu prețul, ca și când valoarea de circulație sau prețul unui lucru ar putea fi separat de utilitatea sa economică, iar utilitatea dintr'o anumită epocă ar putea fi exprimată în mod direct prin mijloacele de plată ale altei epoci. Este evident, că prețul pământului cultivabil — și despre acesta este vorbă în primul rând — depinde de prețul produselor, iar acestea de cheltuielile exploatării, la

1) „Erdélyi Jogélet” Nr. 7/1942.

care se mai adaugă faptul, că întinderea pământului cultivabil este limitată și că din cauza sensibilității pieței, prețul cerealelor oscilează în măsură mai mare, decât ar corespunde variațiilor cantității lor.¹⁾ Această regulă se aplică la fel în orice epocă. *Imprejurările excepționale*, despre care vorbesc deciziunile curții de apel din Oradea, *nu modifică formarea normală a prețurilor, ci de-a-dreptul determină formarea prețului unui lucru într'o anumită epocă, fiecare epocă având factorii săi determinanți*, care împreună își produc efectele. Cum s'ar și putea traduce astăzi în pengei prețurile din anul 1914, exprimate în koroane austro-ungare, știut fiind că puterea de cumpărare a pengeului e și ea cu totul alta azi, decât înainte cu zece ani, când eventual fusese încheiat un contract de vânzare, atacat acum în baza ordonanței Nr. 1440/1941 M. E. Dar dacă mai ținem seamă și de faptul, că prețul a fost convenit și plătit atunci în lei. Paritatea dintre pengă și leu a fost în bună parte în funcție de balanțele de plăți dintre România și Ungaria. E sigur, că prețul pământului atât în România cât și în Ungaria a fost foarte puțin influențat de aceste balanțe. Tokaji László în cartea sa „*Eladó Ország*” (p. 12) se plânge, că cele 144.618 jugăre cadastrale pământ cultivabil, ce au trecut în zece ani, înainte de 1913 din mâinile Maghiarilor în acele ale Românilor, și-au schimbat stăpânul pe prețul derizoriu — zice el — de 346 kor. antebelice jugărul. Dar să ne fie permis, să observăm, că atunci nu a existat nici ocupație românească și nu se putea vorbi nici despre oprimarea minorității maghiare, căci Maghiarii erau stăpâni și dețineau puterea în stat. Cum se explică totuși acest preț și pe ce curs l-ar traduce curtea în pengei actuali? Această constatare singură răstoarnă toată argumentația, bazată pe prețurile antebelice, căci deși exactitatea prețului arătat de Tokaji nu poate fi contestată, el totuși nu poate servi la stabilirea valorilor din alte epoci, în lipsa unui mijloc de comparație. Experiența ne-a învățat și cercetările științifice au dovedit, că *nu există niciun bun, care să-și păstreze valoarea neschimbată, timp mai îndelungat, ceea ce confirmă teza noastră, că valoarea economică a bunurilor e în funcție de utilitatea lor, pentru satisfacerea trebuințelor omenești, variabile și ele în cursul timpurilor. Deciziunile curților ungare se mișcă într'un cerc vîrtos: pornind dela prețurile antebelice, exprimate în koroane austro-ungare, pe de altă parte enunță, că la orice dată — cuprinsă între 28 Octomvrie 1918 și 15 Septemvrie 1940 — ar fi fost încheiat contractul, acum atacat în baza ordonanței Nr. 1440—1941 M. E., prețul de cumpărare plătit în lei trebuie recalculat în pengei*

¹⁾ P. Poruțiu, loc cit., p. 12.

pe cursul oficial, adică 30 lei = 1 pengueu (curtea de apel din Oradea, deciziunile P. II. 2059—1941 și P. II. 495—1942),¹⁾ ceea ce presupune un raport stabil între leu și pengueu, stabilitatea absolută a pengueului și în același timp un măsurător comun între koroanele antebelice și pengueul actual. Dar înainte de toate, *pengueul* înființat ca instrument de plată la 18 Noemvrie 1925, având 263,158 mg. aur fin, a fost devalvat în luna Decemvrie 1932 și în luna Decemvrie 1935, prin introducerea unor prime la devize, după ce mai înainte ordonanța cu Nr. 4560—1931 M. E. investise pengueul hârtie cu aceeași forță liberatoare ca pengueul aur (*curs forțat*). *Leul* stabilizat pe ziua de 7 Februarie 1929 la 9.000 mg. aur fin, a fost devalvat pe data de 11 Iunie și 1 Iulie 1935 prin aplicarea de prime la devize și apoi redus la 6,522 mg. aur fin prin reevaluarea stocului metalic al băncii de emisiune pe ziua de 6 Noemvrie 1936.²⁾ *Koroana austro-ungară* aur înființată prin legea XVII din 1892 și pusă în aplicare prin legea XXXVI din anul 1899, avea 0.304.878 gr. aur fin. Paritatea între koroană și leu ar fi deci 1 kor. = 46,79 lei, între leu și pengueu 1 pengueu = 46,36 lei și paritatea între kor. și pengueu 1 kor. = 1,16 penguei, dacă am face abstracție de cursul forțat și de deosebirile în timp, precum și de variațiile prețului aurului. Este evident, că *a admite* — cu rezervele semnalate — aceste comparații, înseamnă *a se reîntoarce la evaluarea în aur*, într'o epocă, care a înlăturat de fapt și tinde a înlătura și pe calea legislației etalonul aur.³⁾ Dar *aurul nu poate fi întrebuițat ca măsurător de valoare a pământului*, pentru că alți factori determină prețul aurului și alții al pământului. *Irving Fisher* arată în lucrarea sa „*L'illusion de la monnaie stable*” (Paris 1929, p. 32 și 131), că puterea de cumpărare a dolarului USA a variat între anii 1875 și 1895 dela indicele general 88 la 145 și între anii 1895 și 1925 în sens invers, dela indicele 145 la 59 și concludde din acest fapt, că atâta timp cât va fi menținut etalonul aur, stabilitatea monetei nu va putea fi asigurată, decât dacă aurul și creditul întemeiat pe el va fi controlat. Această constatare duce la concluzia finală, că *nu există niciun bun propriu a servi singur ca măsurător de valori comun în spațiu și în timp*. Rămân deci ca singur mijloc de comparație a prețului pământului — considerat egal cu valoarea sa reală — numerele indici și în deosebi la terenurile agricole numerele indici de gros ale

¹⁾ „Erdélyi Jogélet” Nr. 3/1942, 7/1942.

²⁾ W. Haupt, Masse, Währungen, Werte. (Schriftenreihe der Studiengesellschaft für Deutsche Wirtschaftsordnung). Stuttgart 1939, p. 167 și 173.

³⁾ Margarete Bosch, Gelenkte Marktwirtschaft. Stuttgart, 1939. Ernst Wagemann, Wo kommt das viele Geld her? Düsseldorf, 1940. „Planul Keynes” în Cartea Albă a trezoreriei britanice.

produselor agricole.¹⁾ Această părere a fost exprimată și în literatura maghiară. *Nánási János* într'un studiu publicat în revista juridică „*Erdélyi Jogélet*” (Nr. 6—1942, p. 123) din Târgul-Mureș, punându-și în trebarea, care este instrumentul cu ajutorul căruia s'ar putea stabili valoarea reală a imobilelor, constată că banii nu pot fi considerați ca măsurător de valori stabil și absolut, din cauza speculațiunilor și a manevrelor internaționale și asemenea nici aurul, al cărui preț oscilează așa de mult, încât a trebuit să fie stabilit în mod oficial, ceea ce evident îl face impropriu pentru funcțiunea de măsurător de valori. Conclude că *prețurile din anul 1914 și anii premergători nu pot fi socotite egale cu valoarea reală a imobilelor*, chiar în cazul când moneda odată stabilizată nu ar mai fi arătat oscilații la bursele străine, din cauza că *puterea de cumpărare internă a banilor variază*, în funcție de multe împrejurări; nu pot servi ca bază pentru evaluări nici prețurile de circulație actuale ale imobilelor, fiindcă începând din lunile Octomvrie și Noemvrie 1940 prețul imobilelor a crescut cu 70—80% și chiar cu 100% din cauza psihozei de războiu, fără a se ține seamă de rentabilitate. Susține că începând cam *dela sfârșitul anului 1924*, lucrurile îndrumându-se *spre normal*, *prețurile imobilelor vândute au fost în funcție de ofertă și cerere*, costul construcției, mâna de lucru, condițiile de viață în general, de posibilitățile de câștig și în fine de *puterea de cumpărare a banului*, care poate fi constatată din prețurile diferitelor articole. În acest scop, dă prețurile alor 32 articole (cuprinzând alimente, îmbrăcăminte și materiale de construcție) pe anii 1927—40. *Curtea de apel din Oradea* care pare a-și face un titlu de mândrie din felul ei de a judeca, *s'a grăbit să combată* punctul de vedere mai just și mai obiectiv îmbrățișat de autorul acum citat. Deciziunea cu numărul P. II. 580—1942 afirmă că în baza numelor indici nu se poate trage o concluzie justă asupra puterii de cumpărare a banului în timpul „*ocupațiunii românești*”, fiindcă prețurile bunurilor de primă necesitate au atins și indicele 30, câtă vreme prețurile imobilelor au rămas la indicele 6—9.²⁾

Teza valorii reale și-a găsit susținători și în literatură. *Szönyi Zoltán* ocupându-se într'un articol³⁾ publicat în aceeași revistă „*Erdélyi Jogélet*” (Nr. 4/1942, p. 65) de hotărârile conferinței curților de apel, mai de multe ori citată de noi, constată, că bine a stabilit conferința, că în intervalul dela 28 Octomvrie 1918 și până la 15 Septemvrie 1940 — în timpul stăpânirii românești nu s'au format prețuri

1) P. Poruțiu, loc. cit., p. 14.

2) „*Erdélyi Jogélet*” Nr. 7/1942.

3) „*Kiindulási alap az 1440—1941. M. E. sz. r. 7. §-a alkalmazásánál*”.

normale la imobile, fiindcă asupra majorității vânzătorilor apăsau consecințele economice ale soartei de minoritar, ca o stare de constrângere generală, chiar în lipsa unei constrângeri individuale (despre care vorbește art. 6 al ord. Nr. 1440/1941 M. E.). În schimb imobilele scoase la vânzare au fost cumpărate de aceia, care grație iscusinței personale sau norocului, s'au găsit într'o situație economică mai favorabilă și pot fi deci considerați ca profitori ai unor stări de lucruri anormale. Așa se explică apoi disproportia — autorul întrebunează cuvântul disparitatea — permanentă între prețul real și cel de circulație al imobilelor, agravată de actele de violență ale puterii „ocupante” repatrierea, exproprierea, dobânzile enorme și creditul anormal.

Toate efortările făcute pentru a demonstra existența unei valori reale, la imobilele înstrăinate în timpul dela 28 Octomvrie 1918 și până la 15 Septemvrie 1940, în opoziție cu valoarea de circulație sau cu prețul efectiv plătit, le face justițin maghiară în scopul de a crea o *bază de despăgubire artificială în diferența dintre preț sau valoarea de circulație și valoarea reală*, fără care acțiunea prevăzută în art. 7 al ordonanței Nr. 1440/1941 M. E. nu ar putea avea loc. Fiindcă prețul curent — valoarea de circulație — și cel efectiv plătit, partea chemată în judecată îl putea totdeauna ușor dovedi, ceea ce confirmă și curtea de apel din Oradea (dec. P. II. 580—1942),¹⁾ în primul rând trebuiau dărmate acestea, chiar cu riscul, de a încălca legile. Astfel aceeași curte (dec. Nr. 1204—1941) a înlăturat *certificatele oficiale de dare și prețuire*, eliberate de către primăriile comunale pe baza cadastrului — chiar vizate de percepții — și care în conformitate cu art. 315 din legea de procedură civilă constituiau acte autentice („înscrisul pe care, în teritoriul de aplicațiune al legii îl emite în forma prescrisă pentru aceasta o autoritate publică, în marginile atribuțiunii sale oficiale, ... *dovedește deplin* ca *act autentic* declarațiunea sau atestarea cuprinsă în el, tot astfel dovedește pe deplin și aceea, că declarațiunea și alte fapte atestate în el de autoritatea publică ... sunt atestate corespunzător adevărului”),²⁾ pronunțându-se, că ele pot fi luate în considerare numai dacă părțile — înțelege reclamantul — le acceptă sau nu le excepționează. Curtea din Târgul-Mureș s'a pronunțat (dec. P. II. 808—1942), că părerea întemeiată pe calculații a unui expert arhitect nu ajunge pentru a se stabili, cât a valorat un imobil, în locul și timpul dat.³⁾ *Deosebirile dintre prețul curent și valoarea reală*, precum și *dau-nele*, ce rezultă de aici, încearcă să le evidențieze mai multe deciziuni.

¹⁾ „Erdélyi Jogélet” Nr. 7/1942.

²⁾ „Erdélyi Jogélet” Nr. 7/1942.

³⁾ „Erdélyi Jogélet” Nr. 7/1942.

O deciziune a curții de apel Oradea (P. II. 916—1941) arată, că instanța trebuie să cântărească în mod echitabil *toate împrejurările între care a avut loc înstrăinarea*: ce l-a determinat pe fostul proprietar să vândă; fost-a potrivit momentul pentru a vinde; în situația economică dată, existat-a o concurență reală la formarea prețului; care a fost valoarea de circulație în momentul înstrăinării și care este aceea actuală; *cum a întrebuințat vânzătorul prețul*, ținându-se seamă și de deprecierea banilor și de diferențele valutare; *care este în prezent situația materială a părților.*¹⁾ Aceeași curte de apel a decis (Nr. 1204—1941), că *deosebirea dintre prețul de vânzare și cel actual*, în sine încă nu e motiv suficient pentru a se acorda o despăgubire în baza art. 7 al ord. Nr. 1440/1941 M. E., ci mai trebuie lămurit, dacă din vânzare au rezultat într'adevăr daune și beneficii, căci numai cunoscându-le se poate constata, că daunele au fost însemnate și beneficiul disproporționat, iar pentru a putea determina în cifre beneficiul contrar echității, trebuie cercetat, în ce chip și-a câștigat cumpărătorul banii din care a achitat prețul și cum și-a plasat vânzătorul banii primiți.²⁾ Curtea de apel din Târgul-Mureș are trei deciziuni (P. I. 973—1941, P. I. 1185—1941 și P. II. 851—1941) în sensul, că la stabilirea măsurii, în care urmează a fi atenuată *paguba* suferită de vânzător, trebuie să se țină seamă și de *valoarea imobilului în timpul introducerii acțiunii.*³⁾ După o altă deciziune a curții de apel din Oradea (P. I. 2035—1941), nu îl scutește pe cumpărător de obligațiunea de despăgubire împrejurarea, că a dat pentru imobil un preț corespunzător valorii sale de circulație, dacă *valoarea de circulație* din momentul contractării a fost mai mică decât valoarea internă sau reală a imobilului.⁴⁾ Curtea din Oradea a mai decis (P. III. 497—1942), că *se poate acorda despăgubirea* în cazul când din administrarea probelor rezultă, că *petiționarul și-a înstrăinat imobilul sub valoarea reală, cu toate că el își bazase cererea numai pe diferența dintre valoarea de circulație din momentul vânzării și prețul de vânzare.*⁵⁾ Curtea de apel din Târgul-Mureș (P. II. 1268—1941) s'a pronunțat, că fostul vânzător are drept la despăgubire, chiar dacă și-a vândut imobilul mai scump decât îl cumpăraseră, dar *prețul de vânzare a fost totuși mai mic ca prețul curent.*⁶⁾ În alt caz aceeași curte (P. I. 1307—1941) a decis, că daunele însemnate de o parte și beneficiul

1) „Erdélyi Jogélet” Nr. 1—2/1942.

2) „Erdélyi Jogélet” Nr. 1—2/1942.

3) „Erdélyi Jogélet” Nr. 1—2/1942.

4) „Erdélyi Jogélet” Nr. 3/1942.

5) „Erdélyi Jogélet” Nr. 3/1942.

6) „Erdélyi Jogélet” Nr. 4/1942.

disproporționat, contrar echității, pe de altă parte, rezultă din înstrăinarea pe un *preț inferior celui curent*, dar pe lângă aceasta mai trebuie cercetat, că *în ce chip a întrebuițat vânzătorul prețul.*¹⁾ Curtea din Oradea a decis (P. II. 580—1942), că prețul de expropriere nu poate servi ca directivă la stabilirea valorii reale a imobilului.²⁾ Iar judecătoria de ocol din Cluj a hotărât (sentința Nr. 4293—1941), că dacă s'ar susține, că este decisivă împrejurarea, că vânzătorul a primit valoarea din momentul vânzării, atunci mulți vânzători nu ar mai putea invoca ordonanța din chestiune. Chiar din cauza aceasta *au importanță — în primul rând — împrejurările, care au contribuit la încheierea contractului*; ar fi o nedreptate, dacă acela care prin constrângere a trebuit să-și vândă imobilul, nu ar avea dreptul la despăgubiri din simplul motiv, că *a primit valoarea reală a imobilului*; scopul ordonanței este chiar ca toți acei vânzători care prin vânzare au suferit vreo pagubă, să primească despăgubiri.³⁾

Cum se vede, *deciziunile curților puse alături tradează o concepție haotică: despăgubire fără vină, daune rezultate din diferențe imaginare și totul pus în serviciul unor scopuri „juridico-politice”, pentru a reface dominațiunea rasei maghiare.*

Dar nu numai curțile — și instanțele judecătorești în general operează cu noțiunea „valorii reale” — ci și în *literatura juridică* întâlnim părerea, că valoarea reală, deosebită de prețul de circulație al unui imobil, trebuie stabilită pe baza prețurilor din anii 1912—14. Ba s'a spus chiar, că *despăgubirea pentru daune însemnate, care — cum am văzut — sunt în funcție de valoarea reală, va trebui redusă, dacă la data încheierii contractului părțile au fost înrudite și chiar dacă s'au înrudit mai târziu.*⁴⁾

Cât privește *anticonstituționalitatea ordonanței Nr. 1440/1941 M. E.*, ea a fost pusă în discuție într'un recurs pe motivul, că dispozițiile ordonanței depășesc cadrele împuternicirii temporare date guvernului prin art. 3 al legii XXVI din anul 1940, ca guvernul — în scopul de a încadra administrația, justiția, economia și în general întreaga ordine juridică a teritoriilor răsăritene și transilvane realipite, în sistemul de drept al țării — în timpul de tranziție să guverneze, pe cale de regulament, dar *nu să legisfeze* reguli de drept nouă, trecând peste cele existente. La tot cazul edictarea unor norme privitoare la desființarea

1) „Erdélyi Jogélet” Nr. 4/1942.

2) „Erdélyi Jogélet” Nr. 7/1942.

3) Gazeta Juridică a Transilvaniei (Brașov), Nr. 8/1943.

4) Glosz M. loc cit. pp. 60 și 61.

dreptului de proprietate, dobândit în mod legal, cu efect retroactiv și care norme sunt aplicabile numai în teritoriile atribuite Ungariei prin sentința de arbitraj dela Viena, nu poate fi considerată ca o operațiune de încadrare în sistemul de drept existent al țării; deci depășirea limitelor date prin ideea de încadrare este evidentă. Că stăm în fața unei imputerniciri limitate, rezultă și din articolul 9 al legii suscitată, care obligă guvernul, să prezinte în curs de șase luni, corpurilor legiuitoare, spre luare la cunoștință, toate ordonanțele date, întru cât ar cuprinde dispozițiuni, care sunt de competența puterii legiuitoare. Legiuitorul a făcut această rezervă expresă cu intenția de a-și asigura controlul.

Curtea din Oradea, examinând recursul (dec. Nr. P. II. 1868—1941) la lumina articolului 19 al legii IV din anul 1869, care obligă pe judecător să procedeze și să judece în baza legilor, a ordonanțelor, date și publicate în mod legal și a obiceiului cu putere de lege, l-a respins cu motivarea, că *potrivit alineatului al doilea al articolului 3 din legea de autorizare (XXVI: 1940) guvernul era în drept, să ia măsuri, chiar dacă — de altfel — acestea ar fi fost de competența puterii legiuitoare.*¹⁾ Dar curtea a uitat, că în materie de drept public nu sunt admisibile substituirile de puteri. În Ungaria acest principiu e cu atât mai mult de strictă interpretare, chiar față cu o eventuală clauză legală, care transferă puterii executive atribuțiuni de ale puterii legiuitoare, că acolo nu există o constituție scrisă, în baza căreia ar putea fi examinată constituționalitatea legilor, și în consecință o asemenea clauză intercalată într-o lege ordinară ar putea desființa toate drepturile fundamentale și libertățile cetățenești, fără posibilitatea unei reparațiuni și sancționări. De această părere sunt cei mai de seamă autori de drept public maghiari. Astfel Nagy Ernő (Magyarország Közjoga. Államjog.²⁾ Budapest, 1901, p. 20) susține, că ordonanțele guvernului se pot mișca în mod principiar numai între limitele trase de legi și nu pot suspenda, modifica sau abroga legile; potrivit legii XL din 1879, ordonanțele ministeriale nu pot cuprinde dispoziții contrare legilor, iar conform legii XII din 1790 puterea de a legifera, de a abroga și interpreta legile aparține regelui încoronat împreună cu corpurile legiuitoare și nimeni altul nu o poate exercita; guvernul trebuie să guverneze în spiritul legilor. Ferdinándy Gejza (Magyarország Közjoga. Alkotmányjog.³⁾ Budapest, 1902, pp. 90 și 653) spune la fel, că ordonanța nu poate dispune contrar legii și nu poate modifica legea; legea poate conferi guvernului puterea, să reglementeze anumite chestiuni pe cale de ordo-

¹⁾ „Erdélyi Jogélet“ Nr. 4/1942.

²⁾ Dreptul public al Ungariei. Drept constituțional.

³⁾ Dreptul public al Ungariei. Drept constituțional.

nanță și această ordonanță are caracterul unei legi provizorii, dar totuși nu e lege; sunt însă chestiuni, care în niciun caz nu pot fi reglementate prin ordonanțe, fără a viola constituția. Din punctul de vedere al obiectului, nu pot fi reglementate prin ordonanțe raporturile de drept privat, procedura civilă, cu un cuvânt tot ceea ce după spiritul și principiile constituției maghiare este de competența exclusivă a puterii legiuitoare.

Dar ordonanța Nr. 1440/1941 M. E. pune nu numai problema constituționalității ei, ci face parte și din chestiunile de detaliu rezultate din schimbarea de suveranitate, despre care vorbește punctul 6 al sentinței arbitrale dela Viena („detaliile rezultând din transferul de suveranitate vor fi reglementate prin conversații directe între guvernele român și ungar”).¹⁾ În consecință Ungaria nu putea să reglementeze aceste chestiuni după bunul plac și mai cu seamă nu în așa mod, încât să zădărnicească drepturile garantate prin punctul 3 al aceleiași sentințe arbitrale: dreptul optanților de a-și lua cu sine în mod liber averea mobilă, de a-și lichida averea imobiliară și de a lua cu sine sumele obținute. Aceste drepturi ale optanților se referă la statul patrimoniilor lor dela data de 30 August 1940, stat care nu poate fi diminuat sau distrus prin măsuri (norme) unilaterale ale statului ungar, fără ca acesta să se facă vinovat de violarea obligațiunilor, ce i-au fost impuse prin sentința arbitrală.²⁾ Cu toate acestea Curia regală (Casația) ungară, chemată a se pronunța (dec. P. V. 707—1942), dacă ordonanța Nr. 1440—1941 M. E. este în contradicere cu verdictul arbitral dela Viena și cu principiile generale ale dreptului civil, și-a însușit concepția curții dela Oradea, că consiliul de miniștri a emis ordonanța în baza autorizației cuprinse în art. 3 al legii XXV : 1940, ca ordonanță întregitoare de lege și, fiindcă nu a depășit cadrele autorizației (sic), este în conformitate cu legea IV : 1869, obligatoare pentru instanțe și dispozițiile ei nu pot fi revizuite din acel punct de vedere, dacă sunt sau nu în consonanță cu tratatele internaționale sau cu celelalte obligațiuni ale statului ungar. Astfel — spune Curia — instanța de apel nu a violat nicio normă de drept prin aceea, că nu a luat în considerare actul dela Viena; apoi valabilitatea convențiunilor referitoare la înstrăinarea imobilelor putându-se face pendinte, din punctul de vedere al interesului superior de stat de anumite condițiuni prealabile, ordonanța nu este în contradicere nici cu principiile generale ale dreptului civil.

¹⁾ Vasile F. Călugăru, Arbitrajul și chestiunile rezervate cu referire la arbitrajul dela Viena din 30 August 1940. Sighișoara, 1941, p. 108 și urm.

²⁾ Camil Negrea, Noile legiuri ungare pentru refacerea proprietăților imobiliare în teritoriile cedate. „Pandectele Române”, Nr. 6/1941.

Deciziunea Curiei ungare încearcă pe de o parte, să acopere o evidentă încălcare a unei convențiuni internaționale — de care Ungaria a profitat în largă măsură — luându-și refugiul la un text de lege, care stabilește numai valabilitatea formală a ordonanțelor ministeriale și retăcând în mod intenționat, că nu numai o ordonanță, dar nici chiar o lege nu ar putea încălca — fără consecințe grave — obligațiunile internaționale ale statului ungar, pe de altă parte invocă dreptul statului de a supune unor restricțiuni contractele privitoare la înstrăinarea imobilelor, retăcând iarăși, că aceste restricțiuni s'ar putea doar referi la contractele viitoare, dar nu la cele din trecut, care au fost încheiate sub regimul altor legi, al legilor românești.

Potrivit articolului 8 al ordonanței Nr. 1440/1941 M. E., partea daunată își poate valida pretențiunea de daune pe cale de proces sau pe calea procedurii grațioase, prevăzută în aceeași ordonanță. Acțiunea sau cererea îndreptată contra proprietarului tabular, chiar terțiu de bună credință, trebuia înaintată în conformitate cu ord. Nr. 6340—1941 M. E.¹⁾ și ord. Nr. 3000—1942 M. E. până cel mai târziu în ziua de 23 Februarie 1942 și ea putea fi notată la cartea funduară, în același termen. Această notare lovea imobilul cu indisponibilitate, iar în privința pretențiunii de daune avea efecte echivalente cu prenotarea dreptului de ipotecă. În cursul procesului, pornit prin acțiune, pentru valorificarea dreptului, nu este însă admisă procedura grațioasă și invers în cursul procedurii grațioase, deschisă în baza cererii, nu mai este admisă intentarea acțiunii. Cu toate acestea curtea din Oradea a decis (P. III. 377—1942), că cererea de anulare a contractului poate fi transformată în cursul procedurii deschise în pretențiune de daune, în baza principiului, că cine are dreptul la mai mult, poate să ceară și mai puțin; în speță reclamantul ceruse mai întâi — prin acțiune — anularea contractului de vânzare, iar mai târziu își modificase acțiunea în cerere grațioasă de despăgubire, consistând în o parte a imobilului înstrăinat. Este o interpretare mai mult decât binevoitoare a ordonanței și de sigur contrară articolului 188 al legii de procedură civilă ungară.²⁾ Este cu atât mai surprinzător, că punctul de vedere adoptat de curtea din Oradea și l-a însușit — probabil pentru a salva anumite

¹⁾ „Erdélyi Jogélet” Nr. 3/1942, articolul lui Glósz M. citat mai sus.

²⁾ Legea ung. I:1911, art. 188: „După intrarea pârâtului în desbaterea fondului, reclamantul nu mai poate modifica acțiunea, fără consimțământul pârâtului.” A se vedea deciziunea și motivarea în „Erdélyi Jogélet”, Nr. 5/1942. În speță pârâtul nu intrase în desbaterea fondului; greșala curții consta în formularea generală a principiului, că este admisibilă modificarea unei acțiuni pentru anulare de contract într-o cerere grațioasă de despăgubire.

procesele rău pornite — și ordonanța Nr. 3000/1942 M. E., care în art. 3 dispune, că „acțiunea de revendicare a proprietății, precum și aceea pentru predarea imobilului în baza unui alt drept, poate fi transformată în „cerere” de despăgubire și după ce „părâtul” a intrat în desbaterea fondului și chiar fără consimțământul lui.

În conformitate cu art. 9 procedura grațioasă pusă la dispoziția părții, care se socotește daunată, pentru valorificarea pretențiunii sale (art. 7), este de competența judecătoriei de ocol. Judecătoria sesizată prin cererea redactată potrivit regulilor prescrise pentru petiția de acțiune, citează părțile la desbatere în vederea transacțiunii. Dacă transacțiunea — care aici, în opoziție cu art. 139 al legii de procedură civilă ungară, este obligatoare, — nu reușește, judecătorul pe baza procedurii efectuate în vederea transacțiunii sau continuând *eventual* procedura, dacă se ivește necesitatea continuării ei, hotărăște prin încheiere asupra cererii, apreciind în mod echitabil *situația părților*. Rezultă din acest text, că — iarăși contrar principiului cărmuitor în materie de procedură civilă, că inițiativa trebuie să rămână în mâinile părților, — ordonanța o trece intenționat în mâinile judecătorului (unic), investindu-l cu *puterea discreționară* de a îndeplini acte procedurale, menite a-i servi ca temeiuri pentru hotărîrea, ce va da, deci și de a culege probe. Și mai grav este însă, că ordonanța îl îndrumă pe judecător, să hotărască, „apreciind în mod echitabil situația părților”, ceea ce îl dispensează de luarea în considerare, chiar a puținelor *probe obiective*, ce au putut fi administrate cu îngăduința lui. Instanțele făcând în largă măsură uz de acest drept de apreciere — cum am văzut mai sus — au ajuns la concluzia, să acorde despăgubirea în funcție de felul, cum a întrebuintat vânzătorul prețul primit pentru imobil (curtea de apel Oradea dec. P. I. 916—1941, Târgul-Mureș P. I. 1307—1941)¹⁾ și chiar în cazul, când vânzătorul, care și el cumpăraseră imobilul în intervalul de timp dintre 28 Octombrie 1918 și 15 Septembrie 1940, l-a revândut în același interval, cu folos (curtea de apel Târgul-Mureș P. II. 1268—1941).²⁾ În *literatura juridică* găsim părerea, că instanța trebuie să examineze atât motivele, ce l-au determinat pe fostul proprietar, să vândă (Hegedüs Frigyes, „Erdélyi Jogélet” Nr. 4—1942, p. 66 și urm.),³⁾ cât și unele împrejurări, care — fără a sta în legă-

1) „Erdélyi Jogélet” Nr. 4/1942.

2) „Erdélyi Jogélet” Nr. 3/1942.

3) Sub titlul: „Az 1440—1941. M. E. rendelet 7 §-ára alapított eljárásban vizsgálát tárgyává tegye-e a bíró azt az okot, melynek folytán a kárenyhítési igényt támasztó fél ingatlanának elidegenítésére kényszerült?” (În procedura întemeiată pe art. 7 al ord. 1440/1941. M. E. să examineze judecătorul motivele, pentru care s'a văzut constrânsă partea, care cere despăgubire, să-și vândă imobilul?)

tură directă cu actul de înstrăinare — s'au ivit mai târziu, cum ar fi sărăcirea sau îmbogățirea reclamantului sau înrudirea lui cu persoana, contra căreia își îndreaptă acum acțiunea sau petiția. (Glósz Miksa, „Erdélyi Jogélet” Nr. 4—1942, p. 61 și urm.).

Incheierea judecătoreiei, dată în cadrele procedurii grațioase, potrivit articolului 9, este supusă recursului la curtea de apel. Deciziunea curții de apel era în baza ordonanței Nr. 1440—1941 M. E. definitivă; acum ea e conform ordonanței Nr. 3000—1942 M. E. susceptibilă de recurs la curtea de casație în cazurile, când 1. curtea de apel a schimbat decizia primei instanțe cu privire la temeiul de drept al pretențiunii, 2. curtea de apel a ridicat sau a scăzut cu cel puțin 25% suma de despăgubire judecată de prima instanță și dacă între cvantumul despăgubirii judecată în prima și a doua instanță este o diferență, care întrece 2000 P. (limita de recurs). Intru cât instanța s'a pronunțat în fond asupra dreptului valorificat în cerere, nu mai este admisă valorificarea aceluiași drept pe calea acțiunii (art. 9 al. 1). Asemenea este exclusă procedura grațioasă, prevăzută în ordonanță, dacă instanța judecătorească pe cale de proces s'a pronunțat în fond, prin hotărîre rămasă definitivă, asupra dreptului, ce s'ar pretinde pe calea procedurii grațioase (art. 9 al. 2).

Conferința curților de apel, despre care am vorbit mai sus, a opinat (cap. VII), fără a trimite la vreun text de lege, că în baza hotărîrii date de prima instanță și atacată cu recurs, reclamantul poate cere execuție de asigurare (art. 224 legea LX : 1881 modificat prin art. 51 legea LIV : 1912),¹⁾ adică prenotarea dreptului de ipotecă pe orice bun imobiliar al părții condamnate, precum și sechestrarea și evaluarea bunurilor sale mobiliare procedându-se eventual chiar la vânzarea prealabilă a acestor din urmă (art. 233 legea LX : 1881),²⁾ deși petiționarul de odată cu introducerea petițiunii obținuse notarea la cartea funduară (lovirea cu indisponibilitate) a imobilelor, asupra căroră poartă litigiul. Dreptul de executare îl pune deci pe reclamant în situația de a putea extinde urmărirea asupra întregului patrimoniu al celui chemat în justiție, pe cale „grațioasă”. Conferința curților de

1) „Pe bază de sentință, care obligă la plata unei creanțe în numerar, după expirarea termenului de îndeplinire are loc execuția de asigurare, dacă partea obligată a atacat hotărîrea în termen legal, prin apel cu efect suspensiv.” V. Ancușa, Proced. exec. Trans., Sibiu, 1942, p. 144.

2) „La cererea oricăruia dintre interesați, trebuie ordonată vânzarea prin licitație a mobilelor sechestrate pe cale de execuție de asigurare, dacă păstrarea lor nu e posibilă decât pe lângă o însemnată depreciere sau cu cheltuieli disproporționat de mari în raport cu valoarea lucrurilor.” V. Ancușa, p. 149.

apel a mai stabilit (cap. II.), că dreptul de atacare și despăgubire, conform articolelor 6 și 9 ale ordonanței Nr. 1440/1941 M. E. trece și asupra moștenitorilor. Conferința s'a pronunțat astfel, după ce tribunalul Zălau (Sent. P. 1572—1941) dăduse mai întâi ordonanței o interpretare restrictivă în sensul, că drepturile acestea au caracter personal și sunt netransmisibile. Literatura juridică maghiară, nemulțumită cu punctul de vedere al conferinței, susține că sunt transmisibile și între vii, atât pretențiunea de despăgubire cât și dreptul de atacare, deși e nevoită să recunoască, că cesiunea acestor drepturi poate duce la speculațiuni nepermise. (Drágffy-Villányi „Az erdélyi ingatlanelidegenitések jóvátétele” pp. 74 și 99).

Conferința curților de apel s'a mai pronunțat (cap. VI) pentru admiterea acțiunii de revizuire a procedurii grațioase — reglementată în art. 9 al ordonanței Nr. 1440/1941 M. E. — și ordonanța Nr. 3000 — 1942 M. E. a confirmat punctul de vedere adoptat de conferință. Aplicată cu dreptate, această măsură ar prezenta interes pentru cei condamnați, fiindcă în virtutea art. 563 al legii de procedură civilă ungară citarea nereglementară (pct. 6), precum și faptele și probele neuate în considerare de judecător (pct. 7) constituiesc temeiuri pentru cererea de revizuire¹⁾ și în realitate petiționarii, care reclamă despăgubiri, adeseori retac în mod intenționat domiciliul celor chemați în instanță, iar instanța incuviințează prea ușor citarea prin publicație și curator,²⁾ astfel că foarte multe cauze ale Românilor expulzați și emigrați din nordul Ardealului au fost desbătute în lipsa lor și au sfârșit cu condamnări pronunțate în baza unor expertize discutabile. De altă parte însă puterea discreționară dată judecătorului (instanței) cu privire la limitarea probațiunii, frustrează și în cadrul procedurii înalte apărarea și în consecință rezultatul practic nu promite a fi altul, decât permanentizarea neguranței de drept, în dauna Românilor.

¹⁾ Proced. civ. ardeleană, § 563: „Sentința finală rămasă definitivă se poate ataca prin acțiune de revizuire: pct. 6. dacă o parte a citat în proces pe adversar ca pe unul care are reședința în loc necunoscut, deși cunoștea locul lui de reședință; dacă la darea sentinței a participat un judecător, care în proces și-a călcat față de vreo parte datoria sa oficială într'un mod ce izbește în legile penale.” T. Moisil, Procedura civilă ardeleană. Cluj, 1924, p. 229.

²⁾ A. B. face cerere grațioasă, întemeiată pe art. 9 al ord., la judecătoria Gherla, (Nr. Pk 1646—1941) pentru despăgubire contra lui P. P., pe care îl indică ca profesor al fostei universități (românești) din Cluj cu domiciliu necunoscut în România; în cursul procedurii același petiționar afirmă, că e un *fact notoriu*, că numitul P. P. este profesor al universității din Sibiu, ceea ce înseamnă, că are un domiciliu bine cunoscut. În această situație, judecătoria ordonă, fără nicio probă sau cercetare prealabilă, citarea prin publicație și curator a imprecinatlui. V. „Gazeta Juridică a Transilvaniei” Brașov, Nr. 15/1943, pp. 311 și urm.

E semnificativ, că baroul avocaților din Târgul Mureș a cerut ministerului de justiție ungar, ca — ne mai ținând seamă de convenția dela Haga ¹⁾ — să legifereze *norme singulare pentru înmănrările pe teritoriul României în sensul, că dacă în procedura (gratiosă sau procesuală) deschisă în baza ordonanței Nr. 1440/1941 M. E. petiționarul sau reclamantul face dovada, că chiar și numai unul dintre cei chemați în instanță se găsește sau domiciliază pe teritoriul României și ²⁾ fila de înmănare a citației nu va fi fost restituită în termen de 60 de zile instanței ungare, care a emis-o, instanța să aibă dreptul de a continua procedura potrivit regulilor cuprinse în art. 174 și 176 Pr. civ. ung. privitoare la înmănarea prin publicațiune și numirea de curator ad hoc (curator litis), fără a mai cita sau încunoștiința personal pe cel în cauză.*

Examinând mai sus dispozițiile art. 6 al ordonanței Nr. 1440—1941 M. E. am făcut trimitere și la articolul 4. Iată textul acestui articol: „cel ce nu este cetățean ungar, nu poate dobândi imobile agricole sau păduri situate în partea realipită a țării, nici înainta oferte de cumpărare la licitația unor imobile sau cu ocazia vânzării din mână liberă investită cu efectul licitației, decât cu *aprobarea* ministerului agriculturii, dată de comun acord cu ministerul de interne și al apărării naționale, aprobare designând după regulile de carte funduară imobilul a cărui dobândire se încuviințează”. Subliniem, că în text se vorbește despre dobândirea în general — ceea ce înseamnă *dobândirea prin acte între vii și pentru caz de moarte — a imobilelor agricole și a pădurilor, dar numai în partea realipită a țării*. De unde se desprinde concluzia — coroborată și prin adresa cu numărul 1942 El. I. C. 4 a primului președinte al curții de apel din Cluj, ³⁾ — că *regula*

¹⁾ Convențiunea internațională dela Haga din 17 Iulie 1905 privitoare la unele chestiuni de procedură civilă, inarticulată de către România prin legea publicată în Monitorul Oficial Nr. 11 din 14 Aprilie 1909 și de către Ungaria prin legea XIV : 1909, prevede, că în materie civilă sau comercială semnificările (= înmănrările, fr. significations, ung. kézbesítések) de acte pentru persoane aflătoare în străinătate se vor face în statele contractante, în urma mijlocirii consulului statului care cere comunicarea către autoritatea ce va fi desemnată de statul cărui cererea este adresată (art. 1). Comunicarea se va face prin îngrijirea autorității competente a statului cărui s'a cerut (art. 2). Dispozițiunile articolelor ce preced nu se opun facultății pentru interesați de a face comunicări de drept prin mijlocirea agenților ministeriali sau a funcționarilor competenți ai țării de destinațiune (art. 6, pct. 2).

²⁾ A se vedea „Indítvány a romániai kézbesítések szabályainak részleges módosítására” (Propunere pentru modificarea parțială a regulilor de înmănare pe teritoriul României) în „Erdélyi Jogélet”, Nr. 7/1942.

³⁾ A se vedea „A kolozsvári kir. ítélőtábla Elnökének átirata a kolozsvári ügyvédi kamarához a 18.900—1941. I. M. 1. §-ának hatályban léte tárgyában” (Adresa primului președinte al curții de apel din Cluj către baroul avocaților în chestiunea aplicării §-ului 1 al ordonanței Nr. 18.900—1941 I. M.) în „Erdélyi Jogélet” Nr. 7/1942.

se aplică la toate achizițiile din nordul Ardealului și aproape în mod exclusiv la Românii expulzați și optanți pentru cetățenia română, fiind ei cei mai numeroși „străini”.

În cele ce preced am expus situația creată prin ordonanța guvernului ungar proprietarilor (români) de imobile din Nordul Ardealului, care și-au achiziționat proprietatea prin acte și fapte juridice intervenite între particulari — persoane fizice și persoane juridice de drept privat — în intervalul de timp dela 28 Octomvrie 1918 și până la 15 Septemvrie 1940. În toate cazurile acestea situația găsită la 15 Septemvrie 1940 putea să fie atacată de către foștii proprietari (unguri) sau cu acțiune pe baza unor motive de nulitate relativă, pentru a obține restituirea în starea de mai înainte, sau cu cerere de despăgubire.

În afară de aceasta ordonanța lovește cu *nulitate absolută* o serie de achiziții de imobile, situate în nordul Ardealului, făcute *dela* diferite persoane juridice de drept public, cu următoarele distincțiuni:

Sunt lovite de nulitate: 1. actele¹⁾ juridice intervenite *după* 15 Martie 1939, din care rezultă achiziția cu titlu oneros ori gratuit a dreptului de proprietate, de ipotecă sau a unui alt drept, ce grevează un imobil, precum și a pretenției la prestațiunea tabulară a unui atare drept, dacă imobilul aparținea unei corporațiuni sau instituțiuni publice, unei fundațiuni deservind un scop de utilitate publică sau Băncii Naționale a României (art. 2, al. 1); 2. actele juridice intervenite *anterior* datei de 15 Martie 1939, din care rezultă achiziția cu titlu gratuit în întregime sau în parte a vreunui drept cu privire la un imobil, ce aparținea la 27 Octomvrie 1918 statului ungar, unei corporațiuni sau instituțiuni publice sau fundațiuni ungare de utilitate publică (art. 2, al. 2). Nulitatea acestor achiziții este decretată atât împotriva achizitorului nemijlocit, cât și contra terțului, fără considerare dacă *achizitorul sau terțul* este persoană fizică sau juridică (art. 2, al. 3). Sunt exceptate achizițiile provenind din reforma agrară română, din împărțirea, (parcelarea) imobilelor persoanelor juridice menționate, precum și din atribuire de locuri de casă pe cale administrativă (art. 2, al. 4).

Dreptul de proprietate sau alt drept, ce grevează imobilul înscris în favoarea unei persoane pe baza unei achizițiuni nevalabile dela statul român, un organ al său sau succesorii acestora, în sensul celor de mai sus, trebuie înscris la cartea funduară în favoarea statului ungar. De asemenea trebuie înscris în favoarea statului ungar dreptul de proprietate

1) Ordonanța amintește alături de actele juridice „dispozițiile și măsurile autorităților”.

sau orice alt drept, ce grevează un imobil, care a fost înscris în favoarea statului român sau a unui organ al său. Dacă dreptul de proprietate sau un alt drept de natură a greva imobilul se află înscris, sau printr'o petiție încă nerezolvată s'a cerut, ca să fie înscris, în favoarea unei alte corporațiuni sau instituțiuni publice române sau fundațiuni române de utilitate publică, el se va înscrie în favoarea acelei corporațiuni sau instituțiuni publice ungare sau fundațiuni ungare de utilitate publică, care corespunde corporațiunii, instituțiunii sau fundațiunii române; drepturile Băncii Naționale a României se vor înscrie în favoarea Băncii Naționale Ungare. Deodată cu aceste înscrieri se vor radia și drepturile tabulare dobândite de terți asupra acelor imobile (art. 3). Operațiunile reparatoare despre care vorbim se efectuează conform ordonanței (art. 3) din oficiu — fără citarea părților și fără posibilitatea unei intervențiuni a celor interesați — de către autoritatea de carte funduară, în baza inscripțiunilor existente și a actelor dela arhivă. Dar toate aceste norme, care tind la refacerea situației tabulare în favoarea statului ungar, precum și a celorlalte persoane juridice de drept public sau de utilitate publică, sunt în contrazicere cu principiul enunțat de jurisprudență (dec. P. VII. 2470—1942 a Curiei reg.), că statul ungar nu este succesorul de drept privat al statului român.¹⁾ Este lipsită de baza juridică transcrierea patrimoniilor imobiliare ale unor fundațiuni de utilitate publică (și chiar ale unor „instituțiuni publice”, expresiunea pretându-se la o interpretare foarte largă) românești asupra fundațiunilor (instituțiunilor) corespunzătoare ungare, când acele patrimonii au luat ființă din inițiativă și mijloace particulare sau din contribuțiile unor anumite categorii sociale, fiindcă ele — cu toată utilitatea lor publică — nu și-au putut pierde caracterul original.²⁾ Cât privește achizițiile de imobile provenite din reforma agrară română, din parcelarea proprietăților imobiliare ale persoanelor juridice (publice) și din atribuire de locuri de case pe cale administrativă, ordonanța pune în vedere legiferarea unor norme speciale. Și literatura juridică cere cu insistență, în deosebi revizuirea reformei agrare.³⁾ Jurisprudența oscilează; instanțele chemate a se pronunța asupra unor cereri de despăgubiri în cazuri, când obiectul înstrăinării erau imobile obținute prin improprietărire, s'au pronunțat uneori pentru desbaterea în fond (dec. P. II. 562—1142 a curții din Oradea), iar altădată pentru suspendarea procedurii (dec. P. II. 31—1942 a curții din Târgul-Mureș.⁴⁾

¹⁾ „Erdélyi Jogélet” Nr. 7/1942.

²⁾ S. e. sanatorii și spitale.

³⁾ Drágffy—Villányi, loc cit., p. 3.

⁴⁾ „Erdélyi Jogélet” Nr. 4 și 7 din 1942.

Mai nou, guvernul ungar prin *ordonanța* cu numărul 3710/1943 M. E., publicată în Budapești Közlöny Nr. 146 din 3 Iulie 1943 — „despre reglementarea chestiunilor conexe cu locurile de case, în teritoriile răsăritene și ardelen, realipite la sfânta coroană ungară” — a dispus *confiscarea terenurilor virane locuri de case*, atribuite prin legea română promulgată în ziua de 30 Iulie 1921, privind *reforma agrară* din Transilvania, cât și a terenurilor obținute de actualii proprietari din bunuri, ce au aparținut corporațiunilor publice (comune politice, orașe), fundațiunilor publice sau Băncii Naționale a României, prin *parcelare sau altă procedură oficială*. (Art. 1, al. 1). Imobilele confiscate devin proprietatea statului ungar (art. 1, al. 2), chiar dacă între timp au trecut în alte mâni, și statul bonifică actualilor proprietari numai *prețul plătit*, în cazul când au dobândit imobilele prin contract oneros, fără a ține seamă de eventualele cheltuieli, dobânzi de întârziere și deprecierea banului. (Art. 3, al. 1, 2.) Ordonanța mai prevede restituirea investițiilor „necesare și utile”, dar e dubios, dacă prin acestea se înțeleg și cheltuielile făcute de proprietari cu titlul de contribuții la pavaj, apeduct, canal și curent electric.

Intemeindu-se pe legea ungară XXVI din 1940, (art. 3), și ordonanța Nr. 1440/1941 M. E. (art. 2), guvernul ungar motivează dispozițiile sale cu aceea, că potrivit legii românești de reformă agrară aceste terenuri redeveniseră proprietatea statului român, fiindcă nu se construise pe ele în termenul prevăzut de legiuitor, iar statul ungar a legiferat în sensul arătat, în interes social. Adevărul este însă, că legea românească Nr. 208/1931 (Monitorul Oficial Nr. 184 din 10 August 1931), prin art. 3 și 7 a desființat inalienabilitatea loturilor de case, provenite din improprietăriri, precum și obligațiunea construirii pe terenurile virane din orașe, supunând pe proprietarii acestor imobile numai la o majorare de impozit. Mai e de observat, că cu ocaziunea improprietărilor făcute de către consiliile orașelor — înainte de unificarea legislației — improprietăritii nu au fost obligați să construiască. Prin urmare depozedarea lor pe motivul, că nu au construit, nu este justificată cu neconformarea la dispozițiile legilor românești.¹⁾ De altfel „scopul social” urmărit de guvernul ungar este acela, de a restitui aceste imobile foștilor proprietari (art. 7, al. 1) și de a le întrebuința

1) Este interesant, că primăria maghiară a orașului Cluj, într'un recurs — înregistrat la oficiul de carte funduară din Cluj sub Nr. 14.671—1942 tkv. — susține, că vânzările de locuri de case, făcute în timpul regimului românesc către particulari nu pot fi considerate nici ca acte de improprietărire în cadrele reformei agrare, nici ca parcelări, ci că ele sunt simple contracte cărmuite de dreptul civil comun. S'ar putea de concluda, că ele nu cad nici sub prevederile ord. Nr. 3710—1943 M. E.

pentru colonizări (art. 7, al. 2 și art. 11), ceea ce rezultă și din dispoziția, că la aceste imobile urmează a se înscrie în cartea funduară mențiunea: „lot de împroprietărire”.

Un regim special stabilește noua ordonanță pentru loturile, pe care s'a zidit și pe care le lovește de indisponibilitate — interzicând grevarea și înstrăinarea lor — câtă vreme proprietarul nu va fi vărsat în favoarea statului ungar („fondul de despăgubire a expropriațiilor”) o sumă egală cu diferența dintre valoarea reală a imobilului și prețul de cumpărare (achiziție). Valoarea reală nu poate fi socotită mai mică decât venitul cadastral înmulțit cu coeficientul șasezeci.

Din cele expuse rezultă înafară de orice îndoială, că de trei decenii legiuitorul ungar urmărește cu o rară consecvență și perseverență desființarea proprietății românești. Că această politică de „refacere” a proprietății maghiare nu se poate împăca cu actul — din 30 August 1940 — dela Viena, e clar.

PETRE PORUȚIU

UN MARE IUBITOR DE CĂRȚI: ION BIANU

Alături de ceilalți doi mari iubitori de cărți, pomeniți în conferințele anterioare din acest ciclu, alături de Timoteiu Cipariu și de Dimitrie Sturdza-Scheianu, Ion Bianu nu e cu nimic mai pre jos față de acești predecesori.¹⁾ Dimpotrivă, trăind într-o vreme când cartea a ajuns la maximum de posibilități artistice, tipografice și bibliofilice, iar bibliotecile s'au transformat din biblioteci-muzee în biblioteci adevărate, lui Ion Bianu i-a revenit rolul de a sta la prora celei mai importante biblioteci a țării: Biblioteca Academiei Române și de a propovedui în același timp, dela înălțimea catedrei sale universitare, iubirea față de slova și cartea românească.

Intr-o lecție de pomenire, ținută la Universitatea din Cluj în Februarie 1935, data morții sale în vârstă de aproape optzeci de ani, l-am caracterizat ca pe unul din marii bibliologi ai țării noastre, reprezentând, prin activitatea sa de o jumătate de secol, în mod clasic, cele trei ramuri ale bibliologiei, adică ale științei despre carte: bibliologia propriu zisă, bibliografia și biblioteconomia.

Cum a ajuns fiul de țăran din Făgetul Transilvaniei să iubească atât de mult cărțile, încât să le descifreze vieța din rândurile cirilice adesea greu de descifrat, în lecții la Universitate, și să le adune cu multă dragoste într-o mare bibliotecă, la Academie? Ne-o spune el însuși într-o spovedanie așternută pe hârtie în 1929 într'un număr din Revista Arhivelor: „Venisem dela Blaj (în București) la 1876 cu singura avere *Testimonium maturitatis*. Laurian — marele dascăl — era decanul facultății de litere, în care voiam să mă înscriu. Văzând *Testimoniul* numai cu „eminențe“ și scris latinește, m'a primit cu deosebită bunăvoință. Fiind de curând numit și directorul Bibliotecii Centrale dela Universitate, mi-a dat suplinirea unui post de custode al cărui titular

1) Conferință ținută la Radio-București în ziua de 15 Iulie 1943.

era absent. Acolo am cunoscut întâi o bibliotecă mai mare decât ce văzusem la Blaj, cu un serviciu pentru cetitori și cu oarecare cataloage; acolo am văzut întâi manuscrise vechi românești; acolo am cunoscut pe luminosul Hașdeu, ale cărui cursuri de seară le urmam cu evlavie; acolo m'a cunoscut Alexandru Odobescu, care în curând (la 1879) m'a recomandat la Societatea Academică (Academia Română de mai târziu) pentru singura funcțiune existentă de scriitor-arhivar-bibliotecar¹⁾.

Astfel primul drum al lui Ion Bianu la București, după trecerea Carpaților, a fost drumul spre Biblioteca Centrală, cea mai mare de pe atunci a țării, iar al doilea, și cel mai binecuvântat, spre Biblioteca Academiei. Aceasta era adăpostită atunci în vechea clădire a Universității, având două săli la parter, un coridor fără soare, o masă modestă, un singur scaun și un singur funcționar — el, Bianu — după propria-i mărturisire ce mi-a făcut-o într-o zi pe când eram și eu colaboratorul lui la Biblioteca Academiei Române.

Să faci din aproape nimic o bibliotecă de însemnătate de azi a Bibliotecii Academiei — iată un miracol, pe care l-a putut înfăptui numai dârzenia și perseverența unui transilvan. E adevărat că nu trebuie să uităm nici sprijinul hotărîtor, pe care i l-au dat Ion Ghica și mai ales Dimitrie A. Sturdza, cari, deținând de atâtea ori în mâini și puterea politică, au împlinit aproape toate planurile tânărului bibliotecar.

Ceea ce a văzut Ion Bianu în Transilvania lui și, apoi, la București, a fost prea puțin pentru măreția planurilor sale. Fu trimis atunci în străinătate, după gândurile lui Hașdeu ca să se specializeze în filologia romanică, după convingerile sale intime însă pentru a vedea biblioteci și muzee. Să-l lăsăm să-și depeze singur amintirile despre începuturile înfrigate ale tinereții studențești și ale vagabondărilor sale prin biblioteci: „După îndrumarea lui Hașdeu aveam să merg întâi la Milano, pentru cursurile lui Ascoli, apoi la Paris, unde pontifica nobilul Gaston Paris și să închei cu doi ani la Berlin, la școala lui Tobler... Mai mult decât cursurile marilor filologi pe cari le urmam — continuă Ion Bianu — mă atrăgeau însă marile organizări ale bibliotecilor, arhivelor, muzeelor, cari la noi lipseau aproape cu totul, sau erau numai în stare de modeste începuturi improvizate din rămășițe răslețite, scăpate din valurile prăpăditoare ale trecutului. Vizitând aceste așezăminte începând dela Milano, unde lucrasem în bibliotecile din Palatul Brera și minunata „Ambrosiana” fondată de Boromei, până departe la Neapole, trecând prin Genova, Venezia, Florența, Roma,

1) *Revista Arhivelor*. București, 1928—1929, Nr. 5, p. 265.

vedeam cu jale câte ne lipseau nouă aici acasă. De aci am mers la Paris — mărturisește Bianu în continuare — unde aproape zilnic lucram în bogata Bibliotecă Națională, urmam cursuri la École des Chartes, minunata instituție pregătitoare pentru personalul de arhiviști și Bibliotecari..., vizitam muzeele în frunte cu incomparabilul Luvru. Am trecut de două ori pentru câte două săptămâni la Londra și de acolo la Oxford, unde am admirat bogățiile Muzeului Britanic și ale bibliotecii Bodleiane; admiram și eu minunea admirată de lume a bibliotecii Muzeului Britanic, instalată și organizată în localul cu gigantica rotundă, clădită după ideea bibliotecarului Panizzi dela 1852. Cu aceste impresii m'am întors acasă la 1883".¹⁾

Copleșit de cele văzute peste granițe, se hotări să renunțe la orice aspirații de alt ordin și să se consacre exclusiv organizării unei mari biblioteci în cadrul Academiei Române și, cu toate treptele pe care le-a urcat în viața-i lungă și plină de onoruri, cuvintele președintelui Academiei de atunci, ale lui Ion Ghica: „Vrem să te păstrăm pentru Academie”, l-au legat definitiv de această instituție.

Iată prin câte faze de înalte învățături a trebuit să treacă fiul de țăran din Făgetul Transilvaniei, până ce a ajuns să devină, dintr'un simplu Badea Cârțan, bibliofilul-țăran, un bibliolog-cărturar, cel dintâi pe măsura Transilvaniei robite, cel de al doilea pe măsura arhitectonică a Țării libere. Da, într'adevăr, niciodată Ion Bianu n'ar fi putut să treacă peste nivelul iubirii de cărți a lui Gheorghe Cârțan, fără să fi descălecat la București, fiind cel din urmă Român din marea generație de Ardeleni plecați în țara-mamă dinaintea opresiunii maghiare. Seria s'a încheiat prin el, „unitul” dela Blaj, după ce începutul s'a făcut prin Gheorghe Lazăr, ortodoxul dela Sibiu, pentru ca armonia dintre toți fiii Transilvaniei să fie pecetluită, în numele cărții, al culturii și al simțămintelor românești, acolo la București, capitala tuturor Românilor.

Ca reprezentant clasic al trilogiei bibliologice, Ion Bianu este un precursor al *bibliologiei* moderne propriu zise, cel mai strălucit *bibliograf* de până acum al Românilor și cel dintâi *bibliotecar* în adevărata accepțiune științifică a cuvântului.

Ca *bibliolog* a propovedit iubirea de carte dela catedra Universității din București aproape treizeci de ani, umplând multe goluri în istoria literaturii vechi și, deci, și în istoria cărții românești în general. Publicațiunile de texte vechi și preocupările sale în legătură cu literatura veche românească sunt pe linia acestei activități bibliologice. Cine

1) *Ibidem*, p. 266.

va răsfoi vreodată lucrările lui mai vechi și mai voluminoase din acest domeniu: *Psaltirea Scheiană*, cu textul în facsimile și transcriere cu variantele din Coresi, în care a pus just problema primelor noastre cărți manuscrise în limba română datând din veacul al XV-lea, apoi *Psaltirea în versuri a lui Dosoftei, Mitropolitul Moldovei*, publicată de pe manuscrisul original și de pe edițiunea dela 1673, sau *Predicile făcute pe la praznice mari de Antim Ivireanul, Mitropolitul Ungro-vlahiei*, acela își va putea da seama câtă viecea trecută pulsează în dosul „potcoavelor” cirilice, dar și câtă dragoste pentru cartea veche, prăfuită, se desprinde din șirele introductive ale lui Ion Bianu, care și-a ales, poate intenționat, câte un text din Transilvania, altul din Moldova și un al treilea din Țara Românească. Iar *Textele de limbă din veacul al XVI-lea*, reproduse în facsimile și publicate sub auspiciile secțiunii literare a Academiei Române — ca să pomenim și o serie de lucrări bibliologice mai noi — sau mai ales *Documentele de artă românească din manuscripte vechi*, dintre cari fascicola I cuprinde *Evangelhia slavo-greacă dela 1429*, scrisă în Mănăstirea Neamțului și executată în splendide reproduceri în culori la 1922 în atelierele dela University Press din Oxford — dovedesc o bogăție artistică încă nu pe deplin exploatată la bătrânele noastre cărți, bogăție pe care ochiul atent al lui Bianu a descoperit-o și ne-a îndemnat s'o căutăm și s'o scoatem la iveală cât mai în grabă posibil.

Ca bibliograf Ion Bianu este autorul celei mai frumoase, ca execuție, și al celei mai bogat descrise bibliografii din câte s'au publicat până acum la Români. Monumentala sa *Bibliografia românească veche*, pregătită cu ajutorul a doi colaboratori de vrednicie similară, Nerva Hodoș și Dan Simonescu, este o lucrare ce poate constitui un titlu de mândrie pentru neamul nostru și o carte de temelie pentru bibliografia noastră de până acum și din timpurile viitoare. Plănuită să cuprindă toate tipăriturile românești, dela 1508, când iese cea dintâi carte din teascurile unei tipografii muntene, și să ajungă până la 1830 inclusiv, Bianu a putut să vadă tipărit materialul numai până la 1817, iar restul a apărut după moartea sa prin străduințele și bună chivernisirea Profesorului Dan Simonescu, azi la Universitatea din Iași.

Ca o mărturie streină despre importanța acestei bibliografii aș vrea să amintesc o pățanie, pe de o parte penibilă, iar pe de altă parte foarte măgulitoare la adresa țării noastre. În vara anului 1936 eram la Leipzig, unde am studiat între altele și minunata organizație dela singura bibliotecă cu depozit legal a Germaniei, dela Deutsche Bücherei. După ce urmărisem întreg drumul unei cărți, dela intrarea în bibliotecă și până la așezarea ei definitivă în raft, am fost dus în fața cărților

uzuale, multe și diferite, așezate în șiruri lungi și ispititoare. „Aci avem bibliografiile curente ale diferitelor țări” îmi spuse unul din bibliotecari, care m'a condus timp de mai multe ore prin clădirea impozantă și modernă. „Avem și bibliografia curentă a țării D-Voastre” continuă el spre marea mea spaimă de ce va ieși din toată această chestiune. Și puse mâna pe primul volum din grandioasa bibliografie a lui Bianu, scoțându-o cu mult respect din raft și mândrindu-se că o au în întregime. Am răsuflet ușurat, ca după o grea încercare în viață, confirmând colegului german că e într'adevăr una din cele mai frumoase bibliografii ale Sud-Estului european, dar nu e o bibliografie curentă, noi neavând încă una până acum.

Tot din preocupările bibliografice ale lui Ion Bianu face parte și volumul: *Publicațiunile periodice românești*, tipărit de Nerva Hodoș și Alexandru Sadi-Ionescu la 1913, în fruntea căruia stă introducerea atât de larg cuprinzătoare a lui Bianu despre începuturile presei la alții și la noi, în care vorbește și despre necesitatea întocmirii unor repertorii de periodice; iar prin valoroasa bibliografie, căci tot o operă bibliografică e, intitulată: *Catalogul manuscriselor românești*, în trei tomuri, lucrat împreună cu N. Caracș și G. Nicolăiasa, a deschis lada cu comorile manuscriselor din bogata colecție a Academiei. De numele lui se leagă și periodicul bibliografic al Academiei Române, *Creșterea colecțiunilor*, un buletin asupra creșterii publicațiunilor primite la Bibliotecă, apărut destul de neregulat, iar acum sistat.

Ca *bibliotecar* Ion Bianu merită să fie pus în fruntea pomelnicului, care se va întocmi vreodată asupra bibliotecăriei și asupra bibliotecarilor cu o pregătire științifică de specialitate din țara noastră. Fost-au bibliotecari în Țările Române și înainte de Bianu, improvizați, și vor mai fi, probabil, astfel de bibliotecari improvizați și după el, dar *adevărații* bibliotecari sunt puțini, iar în fruntea acestora va fi totdeauna numele lui Ion Bianu.

Despre miracolul înființării și organizării bibliotecii dela Academia Română am vorbit și la începutul acestei conferințe. După întoarcerea din străinătate Bianu a conceput un plan vast, potrivit căruia Academia trebuia să devină organul central și conducător al culturii românești superioare. Pentru acest lucru planul lui prevedea clădirea unui local nou și mare, în care să fie adăpostite o bibliotecă, organizată după cele mai moderne cerințe văzute de el în Occident, apoi arhivele Statului și muzeul național. Arhivele s'ar fi putut instala și la Biserica Mihai Vodă, unde s'au și instalat, dar ele urmau să fie organizate sub autoritatea și conducerea Academiei.

Planul acesta fu primit cu entusiasm de Dimitrie A. Sturdza, ne spune Bianu în confesiunile sale din Revista Arhivelor, povestind și următoarea întâmplare glumeață: „Ion Ghica se afla la Sturdza și eu lângă dâșii. Sturdza entusiasmă expunea planul meu, arătând că se va întocmi un proiect de lege pentru realizarea lui, pentru trecerea la Academie a bibliotecilor, arhivelor și muzeelor Statului din toată țara, acordându-se, firește și mijloacele financiare necesare. Ghica — cu simțul lui practic și domol — ascultă și răspunde: „Bine și frumos, dar proiectul de lege ar fi prea complicat; ar fi deajuns un singur articol: toată Țara Românească trece în administrația Academiei”.¹⁾

Ideea aceasta, concepută de Ion Bianu, îmbrățișată cu mult entusiasm de Dimitrie A. Sturdza și luată în glumă de ponderatul Ion Ghica, nu s'a putut realiza întocmai. S'a realizat totuși ceva: Biblioteca Academiei a devenit Biblioteca Națională a țării, în care a fost înglobată, la 1901, Biblioteca Centrală de Stat din București și apoi mai multe biblioteci particulare, iar dela 1884 Bianu s'a îngrijit ca printr'o lege a tipografiilor să oblige pe acestea să trimită Bibliotecii Academiei Române câte două exemplare din tot ce tipăresc, asigurându-se astfel colecționarea imprimatelor românești. Legea depozitului a fost îmbunătățită și lărgită, prin stăruințele și după indicațiile lui Ion Bianu, la 1904, iar la anul 1923 ea a fost extinsă și asupra provinciilor noi ale României întregite.

Pentru o deplină informație asupra organizării bibliotecilor Bianu a mai făcut două călătorii de studii, în 1885 și 1886, în Galiția și Polonia, vizitând bogatele și vestitele arhive și biblioteci de acolo.

Ion Bianu n'a fost, însă, numai ardeleanul cu mult simț practic de organizare, ci s'a dovedit și un promotor al studiilor despre știința bibliotecară. În special pot fi răsfote cu interes *Relațiunile* asupra celor două călătorii în Galiția și Polonia, cuprinzând o mulțime de constatări utile pentru organizarea bibliotecilor și arhivelor, dar mai ales pot fi cetite, cu plăcere și cu ușurința unei literaturi beletristice, publicațiunile sale în legătură cu ființa și organizarea Bibliotecii Academiei Române.

La adânci bătrânețe a avut fericirea să vadă construindu-se, în 1927, noul depozit modern în beton armat și cu rafturi de metal, pentru păstrarea cărților, un început din viitoarea clădire monumentală a Academiei, visată de el și realizabilă poate într'un viitor mai liniștit. Tot la bătrânețe își aducea aminte cu drag, de câte ori avea ocazia, de colaboratorii săi mulți și distinși dela bibliotecă, dintre cari șase cu

1) *Ibidem*, p. 268.

totul excepționali au murit, mai tineri ca el, înaintea lui : Nerva Hodoș, Ilarie Chendi, Septimiu Albini, N. Zaharia, Alexandru Sadi-Ionescu și Vasile Pârvan, el fiind al șaptelea din galeria marilor morți ai Bibliotecii Academiei Române.

Iubirea de cărți la oameni se manifestă sub diferite aspecte. Jean Grolier, cel dintâi bibliofil din istoria cărții europene în prima jumătate a veacului al XVI-lea, a iubit cărțile pentru legăturile lor splendide, aurite ; Ludovic al XV-lea și Ludovic al XVI-lea, ultimii doi regi ai Franței de dinaintea marelui revoluții, le-au iubit cantitativ, dorind să aibă cât mai multe și să citească cât mai puține din ele : reprezentanți tipici ai bibliomanilor, din cari istoria cărții cunoaște mulți ; Frederic cel Mare, regele Prusiei, era pasionat după un anumit format, formatul mic, de buzunar, al cărților ; iar în prima jumătate a veacului al XIX-lea, Dibdin în Anglia și Nodier în Franța iubeau cărțile vechi, pe cât posibil cu un trecut istoric și cu o poveste interesantă asupra vagabondajului lor pe la diferiți bibliofili. Ion Bianu a iubit și el cărțile, vechi și noi, dar pentru *conținutul* lor, din care a descifrat trecutul neamului său și pentru cunoașterea acestui trecut le-a și adunat cu atâta pasiune în Biblioteca Academiei Române, cea mai de seamă înfăptuire, de bibliofil, a sa.

IOACHIM CRĂCIUN

DOUĂ MĂRTURII SLAVE DESPRE ORIGINEA ROMÂNĂ A LUI IOAN HUNIADÉ

Originea română a celui, care în sec. XV a dat un conținut european istoriei maghiare prin victorioasele lupte purtate cu Turcii, a fost mult timp trasă la îndoială. Cercetări mai nouă au dovedit însă, că Ioan Huniade își trage obârșia dintr'o familie munteană imigrată în Transilvania pe la jumătatea secolului al XIV.¹⁾

S'a crezut — și se mai crede și azi — că atestarea cea mai veche a originii române a marelui erou creștin s'ar datori umanistului Aeneas Sylvius Piccolomini (Pius II). Așa D-l Marin Popescu-Spineni, referindu-se la cunoscutul pasaj din „Europa” umanistului italian, afirmă că acel pasaj ar fi prima mărturie despre originea română a lui Huniade.²⁾

¹⁾ Cf. I. Lupaș, *Voevodul transilvan Ioan Huniade*. „*Fortissimus athleta Christi*”, în *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. II, Cluj, 1940, p. 79 și același, *Der Siebenbürgische Voivode Johannes Huniades*. „*Fortissimus athleta Christi*” în *Zur Geschichte der Rumänen*. — *Aufsätze und Vorträge*, Sibiu 1943, p. 134. Amănunțită descriere privitoare la origina lui Ioan Huniade, cu acceptarea originii lui române, la Wilhelm Schmidt, *Die Stammburg der Hunyade in Siebenbürgen*, Hermannstadt 1865, Excurs II, p. 64—87: Ueber das Stammgeschlecht der Hunyade. În legătură cu originea lui Huniade M. Popescu-Spineni, (*Geografi din sec. XV—XVI*, Buc. 1942, p. 16 n. 13), afirmă că Georgius Fejér a demonstrat originea română a lui Ioan Huniade în opera sa: *Genus, incunabula et virtus Joannis Corvin de Hunyad, Regni Hungariae Gubernatoris*, Budae, 1844. Făcută, însă, în această formă, afirmația nu corespunde realității, intru cât Fejér, în cartea sa, se mărginește doar să amintească diverse părerii ale umanistilor privitoare la origina lui Ioan Huniade. (Vezi G. Fejér, *op. cit.* p. 9—32, *Testimonia scriptorum genus et incunabula Joannis de Hunyad concernentia*).

²⁾ *Op. cit.* p. 16. Iată acest pasaj, pe care-l transcriem din *Aeneae Sylvi, Historia de Europa* în *Aeneae Sylvi Piccolominei postea Pii II Papae Opera geographica et historica*, Helmstadii, Impresas Joh. Melch. Sustermanni, 1699, p. 228: „*Joannes Huniades, cujus nomen caeteros obnubilat, non tam Hungaris, quam Valachis, ex quibus natus erat, gloriam auxit*”.

D-l Popescu-Spineni afirmă acest lucru, folosindu-se de una din edițiile apărute la Paris în anul 1534, cu titlul: „Pii II Pont. Max Asiae Europaeque elegantissima descriptio”.

Dar, nici dacă și-ar fi bazat afirmația pe ediția princeps a „Europei”, scoasă prin 1489 la Memmingen de către Albrecht Kunne,¹⁾ lucrul nu ar fi fost mai adevărat, întru cât cu un an înainte, la 1488, a apărut ediția princeps din cunoscuta operă a analistului slovac Thurocz,²⁾ care afirmă de asemenea originea română a lui Ioan Huniade.

Ceea ce se poate spune despre Aeneas Sylvius este că el ne-a lăsat, pare-se, cea mai veche amintire tipărită despre Românii din Nordul Dunării în scrisoarea sa din Wien-Neustadt, 13. XII. 1444, către ducele de Milano, Filippo Maria Visconti³⁾.

Cât despre afirmarea originii române a lui Ioan Huniade, Aeneas Sylvius poate fi considerat drept cea mai veche mărturie, dacă ne gândim, nu la editio princeps a „Europei”, ci ne raportăm la anul când a fost scrisă această operă istorico-geografică.

Scrisă — așa cum arată epistola dedicatoria — în anul 1458⁴⁾. „Europa” lui Aeneas Sylvius poate fi considerată — și numai în această formă — drept cel mai vechiu izvor, care atestază originea română a renumitului „Cavaler alb” al creștinătății.

Cu toate acestea, chiar dacă împingem în timp ivirea acestei atestări până la anul 1458, ea rămâne doar prima mărturie literară a originii române a lui Ioan Huniade. Căci cea mai veche mărturie, din 1452, se află pe peretele unei peșteri din Slovacia și se datorește unui

¹⁾ Vezi C. I. Karadjă, *Die ältesten gedruckten Quellen zur Geschichte der Rumänen*, Sonderabzug aus dem Gutenberg-Jahrbuch 1934, p. 119; Cf. și Fr. Pall, *Ciriaco d'Ancona e la crociata contro i Turchi* (Estratto dal *Bulletin historique de l'Académie roumaine*, XX), Vălenii-de-Munte 1937, p. 27 (35) n. 1, care așează apariția ediției princeps între 1482 și 1491. În ediția dela Memmingen, cca. 1489, fol. A 5 a, citim: „Joannes Huniades natione Walachus fuit” (ap. C. I. Karadjă, op. cit. p. 121).

²⁾ Joannis de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, Brünn, Conrad Stachel-Matthias Prennleim, 1488 și Augsburg, Erhard Ratdolt, 1488, nepag.: „Erat tunc in regno miles magnanimus nobili et claro Transalpine gentis de gremio natus Johannes de Huniad”. (Cf. și C. I. Karadjă, op. cit. p. 121).

³⁾ Pius II, *De bello Thurcorum et Hungarorum* în Pii II Enee Silvii, Epipi. Senensis. De situ et origine Pruthenorum, Cöln, Arnoldus Therhoernen, cca. 1472. (Cf. C. I. Karadjă, op. cit. p. 116 și p. 120). O amintire manuscrisă tot atât de veche a noastră, cu conexarea Valacchi-Flaccus, se află și în scrisoarea din 18 Iunie 1444 a lui Civiaco din Ancona către Andreolo Giustiniani-Banca. (ap. Fr. Pall, op. cit. p. 27 (35) n. 1 și Appendice, p. 49 (57)).

⁴⁾ Cf. William Boulting, *Aeneas Sylvius*, London 1908, p. 232 și C. I. Karadjă, op. cit. p. 119.

contemporan, Ceh ori Slovak, al marelui Român. Ea este una din mărturiile slave privitoare la origina română a lui Ioan Huniade, despre care ne-am propus să vorbim în aceste câteva rânduri.

În ce împrejurări s'a născut această inscripție, atât de importantă pentru noi?

Răspunsul la această întrebare îl vom afla cercetând sumar împrejurările din Ungaria pe la jumătatea secolului al XV-lea.

După moartea regelui Albert de Austria, în 1439, troaul Ungariei rămase pe seama soției sale, Elisabeta, și a unui copil abia născut, Ladislau Postumul. Dispusă la un moment dat să pună Ungaria sub oblăduirea coroanei polone, prin contractarea unei legături matrimoniale cu regele polon Vladislav, Elisabeta reveni în curând asupra acestei hotărâri. Dar Vladislav intră totuși în țară în anul 1440, fiind sprijinit — între alții — și de Ioan Huniade. În acest conflict dinastic, în care Românul luă apărarea Polonului Vladislav, Elisabeta și nevârstnicul ei copil fură sprijiniți — alături de alți nobili ai regatului — de Cehul Jan Jiskra din Brandys¹⁾

Chiar în anul intrării lui Vladislav în Ungaria, regina văduvă îl numise căpitan suprem în Ungaria de Nord, Cehul exercitându-și toată autoritatea sa în acele regiuni slovace asupra orașelor Cașovia, Levoca, Bartfeld, Kremnitz, Schemnitz, Neusohl, Königsberg, Pukanz, Libethen și altele și reușind chiar, mai târziu, să pună mâna și pe Presov, Kezmarok, Trnava, Nitra și Trencin.²⁾

Incadrați în două partide rivale, Cehul Jiskra și Românul Ioan Huniade ajunseră să se ciocnească, fiecare dintre ei căutând să asigure triumful unei cauze, care nu era a lor.

Ajutat de șefii cetelor husite cehe și slovace, ale așa numiților „fratres bohemici”, cari neliniștiră ani întregi regiunile nordice ale Ungariei, Jiskra dădu între 1441 și 1448 o mulțime de lupte victorioase cu armatele lui Perényi și Rozsgonyi.³⁾

Dar ciocnirea cea mare avu loc între Huniade și Jiskra. După nenorocita luptă dela Kosovo (1448), Ungurii se hotărâră în 1449 să

¹⁾ Deși catolic, Jiskra era șeful cetelor husite din Slovacia (cf. Rudolf Urbánek, *K 500 vyroci českých polních rot na Slovensku* (La aniversarea a cinci sute de ani a cetelor luptătoare cehești în Slovacia) în *Vojmsko-historicky Sbornik* (Revista istorico-militară), vol. V—1, Praha 1936, p. 31).

²⁾ Cf. Teleki Iozsef, *Hunyadiak Kora Magyarországon*, I Köt. Pesten 1852, p. 239 urm. și Pór Antal, *Hunyadi János*, Esztergom 1872, p. 171 urm.

³⁾ În 1448 muri în luptă cu cetele husite ale lui Jiskra, între Kosice și Presov, la cetatea Somoș, în 5 Septemvrie, și Românul Cânde (cf. V. Motogna, *Familia nobilă Cânde în documentele veacului XIV—XVI*, în *Revista istorică*, an. XII, Nr. 4—6, Aprilie—Iunie 1926, p. 76).

pună odată capăt neîncetătelor invazii ale cetelor husite, care atacau și jefuiau cetățile din Ungaria superioară. Încheind un armistițiu cu Turcii, stările Regatului trimiseră în Nord pe Ioan Huniade. În fruntea armatei ungare el se îndreptă spre Cașovia, apoi spre Saroš și Sepeș (Zips), pentru a-l lovi pe Jiskra chiar în ținuturile lui slovace, unde conducea ca un adevărat monarh. Dar, mai înainte de a se fi ajuns la luptă, sosi din Polonia, trimisă de către episcopul Cracoviei, Zbigniew Olesnicki, o solie împăciuitoare, din care făceau parte Ioan Zagorzecki și cronicarul Ioan Dlugosz, canonic al Cracoviei. Prin mijlocirea acestor soli se încheie pace între Jiskra și guvernatorul Ungariei, Ioan Huniade, în 1450.¹⁾

Pacea, însă, nu ținu multă vreme, căci în anul următor, 1451, Jiskra, călcând înțelegerea încheiată, ocupă iarăși câteva cetăți din Ungaria de sus. Față de noua întorsătură a lucrurilor, Huniade, adunându-și o puternică armată, purcese din nou împotriva neastâmpăratului Ceh.

Lupta se dădu în ziua de 7 Septembrie 1451 la Losoncz (Lucenec) și Românul, trădat de Unguri, fu învins de cetele cehe și slovace ale lui Jiskra și ale acoliților săi.²⁾

Apelând acum la Românii săi din Transilvania, Ioan Huniade se îndreaptă iarăși în spre Slovacia. Jiskra se retrase în cetățile lui și se apără. Huniade cuprinse, totuși, câteva cetăți. Apoi statul țării interveni pentru încheierea păcii, pentru ca regatul să poată face față, în Sud, despotului sârb Brancovics și amenințării turcești.³⁾

Pacea încheiată readuse deocamdată liniștea în regiunile slovace, consfințind drepturile de stăpânire ale lui Ioan Jiskra în acele părți.⁴⁾

În întâmplările înseilate pe scurt mai sus cea mai importantă este, fără îndoială, înfrângerea lui Huniade la Losoncz (Lucenec).

Ea este importantă atât ca luptă pierdută de viteazul Român, cât și prin faptul că inscripția slovacă, ce ne amintește de ea, este prima atestare a originii române a lui Iancu din Hunedoara.

¹⁾ Cf. Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici*, Tomus XVIII, Coloniae Agrippinae 1691, p. 367, Nr. 8 ad annum 1450; G. Fejér, *op. cit.* p. 139; Teleki Iozsef, *op. cit.* II Köt. Pesten 1852, pg. 138, 151; Pór Antal, *op. cit.* p. 176 și T. Popa, *Iancu Corvin de Hunedoara* (Ioan Hunyadi), Hunedoara 1928, p. 122—123.

²⁾ Pentru victoria lui Jiskra la Losoncz (Lucenec), vezi Joannis de Thurocz *Chronica Hungarorum*, în I. G. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*, Tomus I, Vindobonae 1756, p. 263—264; Samuil Timon S. J. *Epitome chronologica rerum Hungaricarum et Transylvanicarum*, p. 72; Teleki Iozsef, *op. cit.* II Köt., p. 180 urm. și Pór Antal, *op. cit.*, p. 196 urm.

³⁾ Cf. T. Popa, *op. cit.*, p. 127.

⁴⁾ Cf. Jaroslav Prokes, *Histoire tchécoslovaque*, Prague 1927, p. 145.

Această inscripție este un grafit aflat pe peretele unei peșteri din Jasov, în Slovacia, și purtând data de 25 Februarie 1452, adică, aproximativ, la cinci luni după bătălia dela Lucenec.

Vorbindu-se despre victoria lui Jiskra asupra lui Ioan Huniade, se spune în inscripție, în limba cehă: ... „toho Walacha u Lucencze porazili”, adică „au învins pe acel Valah la Lucenec”.¹⁾

Atât faptul că autorul inscripției a ținut să lase posterității amintirea înfrângerii lui Huniade, cât și faptul că a făcut această însemnare în limba cehă, arată că autorul era din ceata adversară, vreun Ceh ori Slovak din oastea lui Jan Jiskra din Brandys. În tot cazul, un contemporan al lui Ioan Huniade, care, însemnând pe pereții unei peșteri victoria lui Jiskra, transmise în același timp posterității prima mărturie, cunoscută până azi, a originii române a guvernatorului Ungariei de pe atunci, Ioan Huniade, pe care-l va fi cunoscut și împotriva căruia va fi luptat.

Cealaltă mărturie slavă privitoare la origina română a lui Huniade este cu mult mai târzie. Dar, întru cât și ea a rămas necunoscută istoriografiei noastre, o dăm aici ca un document mai mult în sprijinul descendenței române a eroului nostru.

Ea se datorește umanistului ceh din secolul al XVI-lea, Ioan Dubravius,²⁾ care, în cronica sa: *Historia Bohemica*, între alte câteva știri de istorie română — de multe ori greșite — vorbește și despre Ioan Huniade.

Pomenind de luptele Ungurilor cu Turcii și în deosebi referindu-se la celebra „expediție lungă” din 1443, Dubravius scrie: „Ungurii sunt ocupați în luptele cu Turcii, în care, conduși de Huniade, sunt mai de grabă învingători, decât învinși. El a fost din neamul Dacilor (cari acum se numesc Valahi), născut nu dintr'un neam mare,

¹⁾ Grafitul se află publicat la Václav Chaloupecky *Stredověké listy ze Slovenska* (Documente medievale din Slovacia) în *Slovenský archiv* (Arhiva slovacă), I, Bratislava—Praha 1937, p. 57, Nr. 60. Peștera din Jasov este una din cele mai însemnate din Slovacia. Săpăturile au dat la iveală acolo și urme ale civilizației din paleolitic. (Cf. František Hrusovsky, *Slovenské dejiny* (Istoria slovacă), Turcansky Sv. Martin 1939, p. 17).

²⁾ Ioan Skala din Doubrava, numit apoi Dubravius, Dubravsky, a fost episcop de Olomouc în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, succesor acolo al Slovacului Stanislav Thurzo. A murit în 1553. Cu un an înainte de moartea sa a apărut la Prostějov cronica lui: *Historia regni Boemiae de rebus memoriae dignis, etc.* Prostanee, în Officina Joannis Guntheri, 26 die Martij 1552. Inspirată de un sincer patriotism, cronica lui Dubravius a înlocuit cu succes în gustul publicului *Historia Bohemiae* a lui Aeneas Sylvius. (Cf. H. Jelinek, *Histoire de la littérature tchèque des origines à 1850*, Paris, 1930, p. 131).

dar ajuns să strălucească prin faptele lui de arme; căci el este cel care a învățat mai întâiu pe Unguri în ce chip să înfrângă și să intreacă în lupte pe Turci. Și prin strădania lui s'a ajuns ca o bună parte din Misia, care se numește Rascia, să fie recâștigată, luând-o înapoi dela Murat (Sultanul Turcilor)".¹⁾

Aceste două mărturii slave vin acum să se adauge, și pentru istoriografia noastră, în rândul atâtor altor atestări ale originii lui Ioan Huniade, Românul, care a umplut de glorie câteva decenii din istoria Ungurilor, dar al cărui nume — cum spunea Aeneas Sylvius — „intunecând pe al altora, a sporit nu atât gloria Ungurilor, cât pe a Românilor, din cari se născuse.”²⁾

MIHAIL P. DAN

¹⁾ Joannes Dubravius, *Historia Bohemica ab origine gentis, etc.* Hanoviae, Typis Wecheliani ap. Claudium Marnium et heredes Ioan. Aubrij, 1602, in Marquardus Freherus, *Rerum Bohemicarum antiqui scriptores aliquot insignes, partim hactenus incogniti*, Hanoviae, 1602, Liber XXVIII, p. 232. Iată pasajul privitor la origina română a lui Ioan Huniade: „Hungaris, bello Turcico occupatione ac saepius in illo, ductore Huniade, victoribus quam victis. *Dacus hic (nunc Valachos appellant)* natione fuit, haud claro genere ortus, sed factis per arma clarissimus; ut qui primum Hungaros docuent, quomodo Turcae acie frangi, superarique debeant. Eius opera factum, ut bonam partem Mysiae, quam Rasciam vocant, ab Amurathe (Thurcorum Soltano) interceptam, recuperaverint”. Referindu-se la acest pasaj, Georgius Fejér, (*op. cit.* p. 14—15), îl atribuie greșit lui Aeneas Sylvius, trimițându-ne la *Historia Bohemiae* a acestuia, Liber XVIII, p. 232. Dar *Historia Bohemiae* a lui Sylvius nu are cărți (libri), ci capitole (72) și în ea nu se întâlnește nicăieri acest pasaj. Eroarea lui Fejér s'ar putea explica prin faptul că în colecția lui Freherus, *Historia Bohemica* a lui Dubravius urmează după *Historia Bohemiae* a lui Aeneas Sylvius. De altfel indicațiile date de Fejér (Liber XVIII, p. 232) ne duc tocmai la locul, în care aflăm pasajul amintit din cronică la Dubravius, din ediția lui Marquardus Freherus.

²⁾ Aeneas Sylvius, *Historia de Europa*, ed. cit. Cf. mai sus, p. 1, nota 2.

UN SATELIT AL ȘCOALEI ARDELENE: ȘTEFAN P. NIAGOE

Sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui al XIX-lea, cunoscu, la Românii ardeleni și bănățeni, o vie mișcare culturală, rezultat al demofilismului și filantropiei lui Iosif al II-lea. Luminatul împărat murise la 20 Feb. 1794, dar reformele lui, deși anulate de nobilime, continuau să-și dea roadele.

Indemnul pentru luminarea popoarelor de sub sceptrul său, fu urmat, din lipsă de tradiție culturală, cu mai puțin entuziasm decât s'ar fi cuvenit și de împilatul popor român. Ne-am gândit, de sigur, la străduințele de înmulțire și organizare a școalelor sătești, ale unui Gh. Șincai, Radu Tempea, I. Corneli, Grigorie Obradovici ș. a. a căror osteneți n'au fost totdeauna deplin înțelese.

Suntem în epoca renașterii culturii românești prin afirmarea certă și viguroasă a descendenței noastre romane. Concepțiile istorice și filologice ale cărturarilor blăjeni: Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, ca niște lumini apărute în noapte, strâng în jurul lor tot ce avea mai bun neamul românesc de dincoace de munți. Buda devine, prin tipografia sa, un loc de întâlnire al unei elite intelectuale, prima pe care o da neamul românesc. Cu planuri mari, iar posibilități de realizare mici, vin în orașul de pe Dunăre, dascăli cărunți, preoți însuflețiți de duhul klain—șincai—maioresan, ba și studenți sânguincioși, atrași de miragiile culturii și, în același timp, simțindu-se obligați acesteia, nu găsesc lucru mai frumos decât a-și pune mintea, prin trudă largă, în slujba neamului. Prin această inegală, dar asiduă strădanie, apar numele unor Iorgovici, a unui C. Diaconovici-Loga, Naum Petrovici, D. Ținchineal, Ion Tomici, Al. Teodorovici, Ion Teodorovici, Vasile Coloși, Ion Corneli, Eftimie Murgu, Damaschin T. Bojincă, Moise Nicoară, T. Aron, Gheorghe Montan, Ion Tincovici, ș. a.

1. Cam în timpul acesta a descins în Pesta venind din părțile Bihorului, tânărul învățător Ștefan P. Niagoe. Venirea lui era, dela început, cu un rost. Spre sfârșitul primăverii acelui an murise Ion Tin-covici, învățătorul de până atunci al coloniei române, un versuitor și el dintre puținii făuritori de poezie românească la acea dată.

Era, în această alegere a lui, tot ceea ce ar fi putut spera un învățător. Nu e mai puțin adevărat că aspirațiile lui Niagoe depășeau cu mult pe cele ale unui dascăl de rând. Ele erau bazate pe o mare capacitate de muncă, pe talent și, mai ales pe o serioasă și variată cultură; ceea ce avea s'o dovedească nu peste mult. Vorbind de virtuțile și armura lui intelectuală apare întrebarea: unde-și va fi câștigat titlul de învățător? Bihoreni, cei din părțile Beiușului sau Vascăului, care voiau să se facă învățători, frecventau preparandia din Arad, deși încă de pe vremea episcopului Meletie Covaci-Macedoneanu exista și în Oradea o instituție analogă. Deși ne găsim în primii ei ani de funcționare, totuși, preparandia din Arad cu Loga, Iorgovici, Mihuța, Gavra, era firesc să atragă mai mulți elevi decât cea dela Oradea, cu toată osteneala unui Magiar, Corneli și alții, de a ridica și în părțile Bihorului învățământul sătesc la nivelul celorlalte strădanii naționale românești. Mai pledează pentru părerea că Șt. P. Niagoe a terminat preparandia din Arad și faptul că la sosirea lui în Pesta cunoștea limba germană în deajuns pentru a o utiliza în relațiile sociale și în lectura clasicilor germani. Ori, germana era obligatorie numai în instituția dela Arad, cu toate că pare puțin verosimil ca în cincisprezece luni, cât îi era dat pentru formarea unui învățător la această preparandie, să-și poată însuși o limbă streină, destul de dificilă, cum era cea germană. Aci se va fi inițiat în ale metodei și didacticei.

Încă dela începutul activității sale dăscălești, îl găsim lucrând cu mult sârg alături de Georgiu Mucio ¹⁾ și de alți români însuflețiți care trăiau în Pesta. Omul care citise pedagogia lui Durchmăr al cărei propagator printre românii ardeleni a fost călugărul piarist Grieb (Sibiu), ori cea simplistă a unui Kampe sau Salzmann, nu putea rămâne strein de alte probleme, care agitau intelectualitatea română. Lupta angajată între istoricii și filologii români și adversarii descendenței noastre române, l-au târît și pe Niagoe în arenă. Pentru această perioadă el nu trece numai ca un sprijinitor al literaturii române, ci însuși este scriitor.

Ștefan Niagoe, care obișnuia să semneze, uneori, Ștefan Niagoe Popovici, Ștefan Popovici Niagoe, ba chiar Ștefan Popovici, lucrând alături de G. Mucio, unchiu, după mamă, a lui Anastasie Șaguna,

1) Dr. I. Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, III, 255.

intră în legătură cu celalalt unchiu, al viitorului mitropolit sibian, Atanasie Grabovski. Membru marcant și fruntaș al mișcării naționaliste (1820—1830), luptând împotriva Grecilor și Sârbilor care se opuneau introducerii limbii române în biserica și școala din Pesta, Atanasie Grabovski va fi fost un real sprijin pentru ascensiunea lui Niagoe. Putem admite că Niagoe a fost primul dascăl de limba română al tânărului Anastasie, venit de curând din Mișcolț. Acest lucru pare a-l afirma și primul său biograf, Nic. Popea, spunând că în casa acestui mecenat al Românilor veniau cei mai *învățați* și *învăpăiați* români de atunci: Petru Maior, *Neagoe*, Bojincă și alții.¹⁾ Prestigiul lui Niagoe ca om „învățat” și român bun, la care se mai adaugă și atributele de educator și pedagog, erau calități și condiții preferate într'un asemenea caz. Că a existat chiar o strânsă prietenie între Grabovski și Niagoe, avem dovezi.

În colecția de manuscrise a Academiei Române se află o broșură de 5 pagini care cuprinde o odă în acrostih dedicată lui Atanasie Gabrovski, de ziua sa onomastică, 18 Ianuarie 1824. Pe pg. 2 e un motto: „Fieștecăruiă după faptele sale”, după care urmează oda. Literele dela începutul versurilor, citite de sus în jos, dau numele autorului, „Ștefan Popovici, învățetor Romanesc în Pesta”, în continuare, a generosului român sărbătorit: „Domnule Athanasie Grabovski de Apadia”. Pentru raritatea și specificul ei lexical și de fond, credem că merită a fi reprodușă:

„*Poștele inimii* către cel de bun ghen născutul Domn Athanasie Grabovski Domnului de în Apadia; la ziua numelui Domniei Sale, într'u adâncă umilință și cu nemărginită Venerație dela un Client aduse.

La Pesta în 18 Ianuarie 1824

Să sté omul să gândescă
Toată fapta omenescă
E mare și pré lăodată
Fysicește cumpătată:
Athanasie chér bărbat,
Nu pré mici ai arătat
Pentru care ș'ai numire;
Om cu mare 'nsuflețire,
Patronul Romanilor;
O! încă și Serbilor;
Virtute, ai mari, nu mici
Între Romani jos ș'ai Cl.

Într'un an, precum ș'este,
Văzut fuseși fără veste
TiE ș'acum laodă-ți cară,
Toți cei ce se îmbrăcară;²⁾
O mie d'anni tot așa
Răvnitoriu te vor chema.

Rădicați încă mai mare
O icoană oarecare
Mărita lui Franțisc față,³⁾
A Românilor dulceață
NE căutând la cheltuială
SCobind'o cu rânduială.

1) Nic. Popea, *Andrei Baron de Șaguna*, p. 5.

2) Aluzie la cei 12 elevi dela preparandia Sf. Andrei din Zombor, pe care i-a îmbrăcat la Crăciunul anului 1815 (Oct. Lugoianu în *Revista Nouă*, VIII, p. 283—284).

3) Din îndemnul și pe spesele lui At. Grabovski, a fost turnat în bronz (bust) portretul lui Francisc I.

*Însă, toate de-a 'nșira,
Peste sute așa afla;
Exemplu la toți rămăni
Serbilor și la Români;
Tinerii din șole iară
Al Tău nume nu-l uitără.*

*Dar Beserica! Ce face?
Ori de Șolă, cine tace? 1)
Ma toate să 'nvârtoșesc,
Numai prin Tine 'n floresc;
Unde pentru ghen se cere,
Lucrezi fără 'ntâzierE.*

*Aceste cât au văzut
THronul Austriei au vrut:
Apadé să 'o predé
Nobilis să fii prin ia,
Aceasta cu tărie
Scriindu-ți și DonaȚIE.*

*Grabnică fu sebonare
RĂmurilor faptei, care
BONa faptă nici când móre
Virtute-i a ei recóre:
Singur și din bune vveri
Curseși spre așa urmărl.*

*Așa dară, să trăiești,
Patron ghintei românești!
A știi cine sânt eu? Vezi
Din literă la început
Întreg poți să te încrezi,
Acela-ț poștește mult!*

Legături intime, pare a fi avut cu Damaschin Bojincă. Intrat în acest mediu cărturăresc, a cărui influență binefăcătoare vom studia-o mai la vale, Niagoe nu putea fi nici acolo la catedră un simplu învățător orășenesc. Cunoscător al limbii și literaturii germane, admitem că era tot atât de bine orientat și în pedagogia germană. Un cărturar și bun cunoscător al trecutului învățământului românesc transilvan consideră „Dialogul sau vorbirea dintre învățător și școlar despre Romani și Români sau Daco-Romani” al lui Niagoe drept cea mai veche urmă de învățământ al istoriei românești în școalele din Transilvania.²⁾ Nu e nimic exagerat în această părere. Incontestabil că a avut în față un model. Apăruse deja *Dialog între unchiu și nepot* al lui Petru Maior. Un astfel de dialog scrisese și Șincai, sortit să apară, dacă nu era oprit de cenzură, anexă la Gramatica sa din 1805. Mai amintim acel artificial și forțat *Dialog între doi tineri Romanesti*, apărut într'unul din numerele „Bibliotecii Românești” a lui Carcalechi. Niagoe depășește însă din punct de vedere al informației, al spontaneității și al socratismului sau modului pedagogic de a conduce discuția cu subiectul (elevul) chiar pe Maior; am putea înregistra o realizare literară prin el, dacă n'ar fi așa de evident neverosimilul de situație la una din părți (elev).

2. Munca lui de dascăl, încadrată în programul de activitate al acestei instituții care avea, la venirea lui, o vechime de 32 de ani, bucurându-se „de un frumos renume”) — avusese doar ca primul dascăl al ei pe cărturarul bănățean C. Diaconovici Loga — o cunoaștem din

1) El avea deosebită grijă pentru aceste două institute.

2) O. Ghibu, *Școala din Pesta*, p. 5.

3) Petru Maior, *Istoria pentru începutul Românilor*, 334.

anuarul pe 1824,¹⁾ întocmit de el, intitulat *Scholasticescul Fruct al Tinerimei romane din libera crăiască cetate Pesta, care în Cursul de véra l-au făcut şi la Publica ecsaminare în 2 Septemvrie Annul 1824 s'au arătat*. Din paginile lui aflăm numele superiorilor învăţământului din Ungaria şi părţile bănăţene : Uroş Nestorovici, insp. gl., Gheorghe Petrovici, director districtual, Ion Teodorovici, parohul bisericii române ortodoxe şi catechetul şcoalei şi „sistematicescul învăţiatoriu” Ştefan Popovici, care a propus „obiecturile dela înalte Locuri propuse”, după cum urmează :

CL I, II, III :

A. Din învăţătura creştinască : a) Carte de rugăciune²⁾ ; b) Catihisul mic.³⁾

B. Din Istoria Vechiul Testament,⁴⁾ cu cl. II şi III.

C. Din Arithmetică, cu cl. II şi III, „Cele patru speţii în numeri întregi nenumiţi

D. Din Gramatică (cl. II şi III) : Declinaré, Pronumele Arătător, Comparaţiile, după *Gramatica românească* alcătuită de Radu Tempé, Dir. şc. Neunite Naţionaliceşt din Marele Prinţipat al Ardélului, Sibiu, 1797.

E. Din Prelecţiile Româneşti : Cl. I : Silabisiré din Bucvariu, dela început până la „Fiule, lipeşte-te de Dumnezeu” ; cl. II : Cetiré din Bucvariu, dela „Fiule, lipeşte-te de Dumnezeu”, până la sfârşit ; cl. III : Časlovul şi Psaltiré, peste tot.

F. Din Prelecţiile Nemţeşti, cl. I : Silabisiré din „Namenbüchlein” până la „Kurze Lehre” ; cl. II : dela „Kurze Lehre” la „Der gute Knecht” ; cl. III : „Namenbüchlein”, preste tot.

G. Din Prelecţiile Ungureşti : (cl. I, II, III) : A. B. C. = Bucvariu, ediţie ungurească.

H. Din Scrisóre Romană şi a altor limbi.

I. Caligrafia cu clasa II-a şi a III-a.

Afară de acestea, învăţiatorul care după systema cé noă a scholilor dela pré înaltul Loc întărite, încă şi din Cântările céle Besericesci s'au predat tinerimei, precum : Rânduiala S. Lyturghii, Troparele şi Antifónele la tóte serbatorile céle mari împreună şi Cărţile S. Apostoli s'au cetit.”

Am găsit de cuviinţă să reproducem această repartizare a materiilor de învăţământ, care acum 120 de ani constituia programa analitică a unei şcoli primare urbane româneşti ; de sigur, cele săteşti urmând alte căi, se diferenţiau mult de tipul şcoalei române din Pesta.

3. O lucrare în care a pus suflet dascălul şcoalei române din Pesta e *Dirégătorul bunei creşteri*, cunoscută prin ediţia dela 1830, publicată de Damaschin T. Bojincă în Buda ; carte căutată, citită şi

¹⁾ Despre primul său anuar (1813), la Andrei Veress, *Bibl. rom.-ungară*, II, 71 şi R. Ciorogaru în *Anuarul seminarului ort. Arad*, 1912—1913.

²⁾ Titlul întreg : *Culegere a multor rogacioni spre folosul pruncilor celor rumăneşti care învaţă în Skolă*, Buda, 1815.

³⁾ Cunoscută ediţia I la Sibiu, 1789.

⁴⁾ *Istoria biblicească cu Intrebări şi Răspunsuri*, Buda, 1815.

recitită, ne spune G. Barițiu.¹⁾ Până acum, numai Iuliu Moșil²⁾ și Const. Diaconovici³⁾ — recte Iuliu Vuia — recunosc semipaternitatea lui Șt. P. Niagoe asupra cărții. Materialul cuprins în „*Diregător*” se grupează astfel: 1. „Datoriile părinților față de prunci” („Dascălul încă să se țină aproape de prunci în timpul creșterii”); 2. „Datoriile pruncilor către părinți”; 3. „Datoriile învățăceilor către învățătorii săi”; 4. „Datoriile pruncilor către sine însuși”.

4. „Ferlegărul” universității din Buda, Zaharia Carcalechi, anunțase încă de prin 1821 apariția „Bibliotecii Românești”. Dar revista apare abia în 1829. Colaborează: Eftimie Murgu, Moise Nicoară, D. Bojincă, Em. Gojdu ș. a. Nu lipsește nici contribuția lui Niagoe.⁴⁾ Carcalechi, înzestrat cu o frumoasă inteligență, întrebuințată nu totdeauna onest, spirit comercial, știu să intereseze prin revista sa toată intelectualitatea română de pe ambele versante ale Carpaților. Apărând trimestrial, bine scrisă, aducând în fiecare număr un bogat și variat material literar, revista umplea un gol în cultura românească.

5. Calendarul lui Klain și Șincal (1806) încăput pe diferite mâini, apără până la 1822. În acest an Al. Teodori tipări altul, în continuare, cu litere latine. Inovația n'a prins.⁵⁾ Cauza pentru care acest calendar și-a pierdut cititorii, trebuie s'o vedem în anemicul material publicat în paginile lui și în slabele condițiuni tehnice în care apărea. Lectorii cereau o hrană sufletească mai aleasă, iar Calendarul lui Teodori nu le-o dădea. Probabil, nu le-o putea da. O nouă încercare avea s'o facă peste șapte ani Ștefan P. Niagoe, cu sorți de izbândă. Biruința, în această întreprindere, nu e una editorial-tipografică, ci de compoziție, de atitudine intelectuală. La îndemnul unui grup de prieteni, sprijinit, materialicește, de directorul școlii române, Georgiu Mucio, om de inimă și cu largă înțelegere pentru cele cărturărești, Niagoe scoate calendarul său începând cu 1829. Nu e greu de explicat succesul obținut. De mult ieșise din uz moda calendarelor alcătuite numai din date astrologice. Insuși Petcu Șoanul, dascălul dela Brașov, se trudea, la 1733, să dea, în al său „Calendar pe 100 de ani”, sfaturi medicale, agricole și gospodărești, Cele de acum veneau încărcate cu un material bogat și variat. În factura acestui material literar stă valoarea

1) *Transilvania*, 1871, pg. 65.

2) *Românii ardeleni din Vechiul Regat*, 31.

3) *Enciclopedia Română*, I, 524.

4) Const. Diaconovici, *Enciclopedia Română*, I, 524.

5) Andrei Veress, *Tipografia românească din Buda*, în „Boabe de grâu”, III, Nr. 12.

Calendarului românesc al lui Niagoe, care și astăzi rămâne o realizare admirabilă¹⁾ a genului. Exemplare din acest calendar — ultimul, apărut pe 1840 — se mai găseau în acest an (1840) la Iosif Romanov,²⁾ librar în București, furnizor de cărți al lui Cipariu și al altor cărturari ardeleni.

6. Deși pe la 1836 școala românească din Pesta pare a fi încetat, iar Niagoe, urmând exemplul celorlalți fruntași de generație și prieteni, a trecut în Muntenia, unde la 1837 a fost recomandat Domnitorului Al. Dim. Ghica, spre a fi numit profesor la Seminarul de pe lângă Mitropolie, alături de Nicolae Bălășescu, ardolean, din Hașagul Sibiului, nu renunță la *Calendar*. Cel puțin așa ne face să credem Iosif Romanov. Să-i urmărim, din puținele date ce le avem, viața în Principatele române. V. A. Ureche³⁾ ne dă să înțelegem că a fost numit ca profesor de caligrafie la susnumitul seminar, afirmare făcută și de Timotei Cipariu în *O călătorie în Muntenia la 1836*,⁴⁾ unde relatează că la 17/29 Iulie 1836, se întâlnește la Sibiu, în hotelul Welmann, cu Nic. Bălășescu și, între altele, acesta i-a arătat „decretul de profesorie scris de Neagoe, care acum e profesor de caligrafie”. În anul 1837 îl găsim gravor la monetăria Țării. Să fi funcționat numai un an ca profesor la seminar, sau n'a funcționat de loc? Rămânem pe lângă ultima opinie. De altfel, tot la Ureche citim: „Logofeția i-a fost îndrept (Direcției Seminarului, n. n.) pe un Neagoe, român din Transilvania, carele este și caligraf și n'a voit să-i cerceteze diplomele ce le are de a lui învățătură, pe acele temei numai, după cum se vede, că la anul d'ântăiu nu era trebuință să se înființeze toți profesorii”. Putem deduce că n'a fost primit ca profesor la seminar în acel an și din povestirea aceluiasi Bălășescu, care-i spunea lui Cipariu că „un mare intrigant călugăr la mitropolie este pâr. Ierotei, care cu toate că este Ardelean, nu poate să-i sufere pe aceia, și cu intrigile sale au ajuns de i s'au încredințat Direcția de nou rădicatului seminar”. Sau, mai plauzibil ar fi admitând că în 1836 acel invidios Ierotei, în loc de a-i da o catedră, îi va fi încredințat, vreun serviciu administrativ sau de birou, predând caligrafia în mod onorific la seminar. Cum trecerea lui Niagoe pe la seminar fu scurtă, tot pe atât o putem bănui și pe cea dela monetăria țării, căci, sătul de hărțueli și umilințe, ocupă un post de învățător în București, pro-

1) O. Ghibu, o. c., p. 5.

2) Prospect de reclamă în *Foaia pentru minte*, etc. An. 1840, Nr. 8; același anunță că se află spre vânzare, pe lângă *Calendar*, „*Caligrafii rumânești*” — „Deto cu felii de litere atât de reformă cât și cele vechi” de același autor (Șt. P. N.)

3) *Istoria Școalelor*, IV, 483.

4) Publicată de Al. Lupeanu-Melin în *Prietenii istoriei literare*, p. 357—359.

babel vreo direcție de școală. În această calitate de „institutor public” îi comunică — dându-i chiar spre studiu manuscrisul — titlul unei lucrări, rămasă dela Samuil Micu Clain: „*Canoanele sfintelor Săboare*”, lui Alexandru Papiu Ilarian.¹⁾ Informația trebuie să i-o fi dat îndată după 1850, când lucra la „Istoria Românilor din Dacia Superioară”, în care nu scapă prilejul de a sublinia, vorbind despre fruntașii cărturari români dela începutul sec. XIX, activitatea intelectuală și patriotică a lui Niagoe.²⁾ Pentru meritele câștigate cu *Calendarul* și *Caligrafiile* lui, îl menționează și G. Barișiu între cărturarii ardeleni plecați în Principatele române (Gavriil Munteanu, David Almășanu, Șt. Niagoe ș. a.)³⁾ între anii 1836—1840.

Ajungând Aug. Treboniu Laurian efor al Școalelor, se va fi gândit și la Niagoe, poate dintr'un îndemn al lui Al. Papiu Ilarian, îl ridică din situația de „institutoriu public”, numindu-l Secretar al Eforiei Școalelor, post pe care-l păstră până la moarte (1868).⁴⁾

Reintorcându-ne la opera lui, remarcăm un fapt: Niagoe, când a venit în București, avea deja un nume, pe care și l-a creat prin singura sa operă viabilă: *Calendarul românesc de Buda*. Excepționalul său talent de caligraf,⁵⁾ nu l-ar fi putut impune atenției lumii culte românești; tot pe atât de puțin, aptitudinile sale de gravor și sculptor în lemn și metal; la acea epocă arta grafică și decorativă trecea încă un domeniu în care puțini dintre cărturari se puteau pronunța.

7. Pentru a putea aprecia valoarea activității lui Niagoe ne vom ocupa de *Calendarul pe 1829*, care este o sinteză de gusturi artistice și literare. Ne servim de descrierea și comentarea lui, după un exemplar găsit în biblioteca harnicului folklorist și scriitor pentru popor, venerabilul dascăl Gheorghe Cătană din Valeadienii Carașului. Transcriem coperta și titlurile cu ortografia lui Niagoe (etimologică).

Calendariu Romanescu pe annu-l dela Cristos 1829, quare se cuprinde din 365 de die-le și este aquum a duó oră într'aquestu modu lucratu

Ștefan P. Niagoe

Invietiatoriu Scóle-i Romanesci din Pesta
in Buda

Cu Tipariu Cr. Tipografii tipărit.

1) *Viața, operele și ideile lui Gh. Șincai*, Buc. 1869, p. 120.

2) *Ist. Rom. din Dacia Sup.*, I, 209.

3) *Părți alese din Ist. Trans.*, II, 565.

4) At. Marinescu în *calendarul Amicul Poporului*, pe 1870, editat de Vis. Roman, Sibiu.

5) Gh. Oprescu, *Grafica românească în sec. XIX*, 232.

Coperta e lucrată extrem de îngrijit și frumos scrisă de însuși Niagoe și scobită de L. Coloman. Titlul e litografiat; partea calendaristică, tipărită cu litere latine, negre și roșii. În restul calendarului, litere uniforme, negre. Are două ilustrațiuni: una pe dosul copertei, simbolică: un Român, vrând să-și deschidă drum, sapă într'o stâncă, în vârful căreia doarme imperturbabilă o bufniță. Sub gravură Niagoe a pus următoarele versuri:

„Cu răbdare, sânguință
 „Și indemn, află sperință:
 „Amor și prin piatră răsbate
 „La Țară cu bonitate
 „Așé și romănu' oricare,
 „Indemne-se la luminare!”

A doua, între pg. 38—39.

Cuprinde: I. Dedicăție către Georgiu Mucio. Meritul editării calendarului, așa cum a înțeles să-l scoată Niagoe, e și al lui, fiindcă fără girul său nu s'ar fi tipărit. E adevărat că în anii următori, după ce pătrunsese între cititori și apariția lui devenise o necesitate pentru mulți intelectuali, a fost ajutat și de sprijinitorul atâtor opere și scriitori, episcopul Vulcan. Un contemporan spune: „Calendarul d-lui Neagoi, prin Vulcan fu de două ori fundat spre vecie, însă nemulțămirea făcu abus cu acea jertfă”.¹⁾ Ce am putea deduce de aici? Că Samuil Vulcan a garantat viața, încă de două ori (!), prin crearea unui fond special pentru editarea Calendarului românesc și că (ar fi posibil?), Șt. P. Niagoe va fi epuizat fondul, abuzând de bunătatea inimosului Vlădică. Regretăm că nu cunoaștem raporturile care au existat între generosul episcop orădan și inteligentul dascăl al școalei române din Pesta.

După dedicația către Mucio, urmează: I. o cronologie, sărbători, planete, eclipse, partea calendaristică și târgurile.

II. Dialog sau vorbire între invetiator si Scolariu despre Romani și Români séu Daco-Romani (pg. 39—119);

III. Statistica Daco-Romanilor si a Serbilor în quele Dieșesi: Arad, Temisóra si Vârsset (120—121);

IV. O istorioară (122—123);

V. Epigrame, monolôge; (dela pg. 126—128 numai cu litere latine);

VI. Pe 15 pagini, scrise cu litere cirilice, în limba română și germană, dă o *Scurtă ortografie a limbii daco-romane cu strămoșeștile Latinești Litere* sau „*Kurz verfastete Orthographie der Daco-Romanischer Sprache mit Letainischen Buchstaben*” 1829. Urmează rezoluția de imprimare: „Virtute Benigni Gratosi Depreti Excelsi Consilii Locumte-

¹⁾ Preotul I. Munteanu în „*Foaia pentru minte, inimă și literatură*”, An. V, Nr. 22.

mentialis Ungarici ddto 27-ae Novembris 1827, Nr. 21, 294 ad Petitionum Georgii Mutso Sholae Greco-Valachicae Pestiensis Directoris, Calendarium Valachicum latinis literis imprimendum admittitur. Pesti 13 Octobris 1828". Ioanes Theodorovits.

8. Unii cred că Șt. P. Niagoe a scos calendarul la 1828.¹⁾ E e greșală. Confuzia a creiat-o însuși Niagoe, spunând despre calendarul pe 1829 că e „a duo oră într'aquestu modu lucratu". El înțelegea că prima dată *în acest mod*, cu litere latine adecă, l-a lucrat Al. Theodori — doctorul — la 1822. Că cel de pe 1829 e primul calendar editat de Niagoe, o spune însuși rezoluția de imprimare semnată de I. Teodorovici, cenzorul cărților ortodoxe române, la tipografia din Buda. Mai mult decât acolo și mai lămurit, în dedicația către Georgiu Mucio.

9. Să intrăm, dar, în materialul calendarului. E bine să se știe cine a fost acest Georgiu Mucio, pentru că el, At. Grabovschi și alți cetățeni români din Pesta, însuflețiți de înalte sentimente, au contribuit, prin sprijinul lor material, la tipărirea și răspândirea unor opere literare, de a căror cunoaștere se leagă mișcarea culturală românească din Ardeal și Banat, la începutul sec. XIX-lea.

Nimeni mai bine decât Niagoe nu i-a relevat meritele. Dedicația lui nu e o... *captatio benevolentiae*. El merita rândurile lui Niagoe. Ba poate mai mult. Vom vedea de ce.

Iată această dedicație:

De bun Gen născute Domnule!

„Dorirea ce de mulți ani a neamului nostru celui prea însetat după îmbrățișarea de nou a strămoșeștilor litere care s'au împlinit de tot cu eșirea *acestui* calendaru; carele numai prin indemnul Domniei-Tale s'a lucrat, ci mai vârtos și *singur* prin zelul cel mare al Patronimiei Tale putu videa lumina. Sfântă dorință dară am ținut, nu numai publică mulțămire națională a-Ți face, ci și neamului a arăta învăpăiața inimă a Patronimiei Tale, cel ce cu asemenea bună vrere și *alte cărți*, care cu prea bun folos se întorc astăzi prin mâinile românilor, a se da la lumină ai mijlocit. Deci, fiindcă această prea lăudată faptă așa de plăcută se văzu tuturor românilor, cât, luând înștiințare dela mai multe mădulari ale Genului nostru despre facerea Calendarului, acum și despre aceasta am fost cercetat, ca țesetura acestui Calendaru să o învârstez unu sau doi ani și cu scrisoare cirilicească, ca o mijlocire prin care mai ușor și fără diferență fieștecare român trăgând folosul din el, să se ajungă doritul scop. Pentru aceia, făcându-se publice cereri de ajuns, fiind acest Calendaru după poftita formă întogmit, cu Națională simțire se închină Patronimiei Tale Autorul".

Trecând peste nota subiectivă a acestor rânduri, vedem în Niagoe nu numai pe cărturarul informat, ci și pe naționalistul entuziast, in-

¹⁾ Gh. Opreșcu, o. c., p. 232.

fluențat de ideile și modul în care trăia. În ce privește crezul său național, obârșia lui își avea rădăcinile în opera triumviratului blăjan. Nicăieri ca în *Dialog între învățător și școlar* nu e mai vizibilă această supunere concepțiilor Școalei ardelene.

Ortografia întrebuințată de el e cea etimologică, clain-șincaiană. Ideile lui istorice sunt cele exprimate de Petru Maior. Dar dacă are curajul — aceasta am numi-o și inconsecvență — a manifesta o oarecare independență față de Micu și Șincai în scrierea limbii, întrebuințând o ortografie proprie, care mai repede se apropie de cea fonetică, nici Petru Maior, nu e atât de mare, pentru ca Șt. Niagoe să nu aibă rezerve față de el, mai ales fiind vorba de *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*.

10. Interpretările noastre oricât ar fi de fidele și largi, nu pot suplini nevoia de a reproduce părți din acel interesant *Dialog*, în care vom surprinde, fără mari eforturi, ecouri din operele atâtor contemporani.

Dialog sau vorbire între învățător și școlariu despre Romani și Români sau Daco-Romani

Școlarul: Bună dimineața, Domnule învățător!

Învățătorul: Bine veniși fiule! Și să fii sănătos!

Școlarul: Ni pare foarte bine Domnule, că în recreația de astăzi te aflu singur și încă nedeprins cu lucrul.

Inv.: Pentruce, fătul meu?!

Școl.: Eri în prelecția de după prânz ziseși: că noi suntem adevărații stră-nepoți ai preamăriților Romani, a celor ce totă lumea să fi domnit! De aceea am și îndrăsnit cu această vizită a te asupri!

Inv.: În cât imi aduc aminte a fi zis, așa este!

Școl.: Io cât este acedere despre locuirea Romanilor în Dacia, și despre *formacatura* numelui *Roman* în *Român* și *Rumun* (prin flocoasele guri ale unora), aceasta din prea lăudata istorie a nemuritorului Petru Maior și deși *cam cu scădere*¹⁾ neavând deplină cunoștință a cetirii; totuși, oarecât, m'am învățat a cunoaște. Ma (dar) în cât se înțelege dela vechii Romani, afară de cuvântarea (lecția) Domniei-tale de ieri, altă cunoștință nu am; rogu-te drept aceea, de ai vreuna carte despre aceasta, dă-mi să o cetesc, eară de nu este, fii bun a-mi spune, ce se cuvine a crede despre vechii Romani?

Inv.: Nu fără întristăciune fiul meu, pot să spun că Neamului nostru foarte mare scădere i se *acășună* din lipsa Istoriei și a Antiquităților Romane, și că voiești acestea a știre cum se trage Neamul și sângele nostru începutul dela ei, ești vrednic de toată lauda.

Școl.: Și io cred că alta mai de lipsă nu este, decât să cunoaștem mai întâi, cum și de unde ni se trage începutul?

1) Aluzie la *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*.

Inv.: Adevărat este, fătul meu! însă eu aș vrea să știu din care cauză poftesci aceasta să știi?

Scol.: Nu din altă cauză vreau a ști aceasta, fără numai că văzând io gintele vecine într'o mărită stare a se afla, cuget că iele încă dela început tot *așié* au fost eară din contra, a Românilor sôrte văzând-o că e tristă și *mișală*, lesne m'am plecat a crede că a lor încă de-apururea așa a fost.

Inv.: Nice decum, fiul meu! Această credință să nu amăgească cugetul tău! Ci auzi bine, cunoaște și te învață a cunoaște și a crede adevărul: strămoșii noștri Romani, dela care neamul nostru se pogoară, au avut o împărăție așa de mare, cât mai toată lumea o cuprindea; toate Gintele din acele pământuri, numai de însuși numele *roman* auzind, se înfricoșau; cu un cuvânt, Romanii au fost Domnii a toată lumea.

Scol.: Aproape necrezută mi se vedea această zicere, ca Romanii, strămoșii noștri să fi avut așa mare împărăție și să fi fost în toată lumea măriți, iar noi, remășițele lor să fim *așié* de ticăloși!

Inv.: Adevărat fiule, că această *combinare* și asemănare, fieștecăruia Român înțelept și luminat, *acașună* oftare. Și a ți le *desgurzi* toate de-amănuntul, prea scurt mi-se vede timpul; iară mintea ta încă prea fragedă de a le putea toate pricepe și prejudica; de aceea rămână aceasta până când vei veni în stare de a putea singur ceti și înțelege Istoriile; atunci vei învăța mai pe larg a cunoaște adevărul pe care io amu ți-l zic.

Scol.: Bine! io pentru luminata știință și caracterul Domniei-Tale mai 'nainte de venirea la acel scop, cele ce-mi zici, io le cred; dar ca să nu ne îndepărtăm dela firul începutei cuvântări, rogu-te a-mi spune: unde a fost întemeiată acea mare Împărăție? Cine a fost urzitorul ei? Și prin ce mijloace a crescut *așié* mare?

Inv.: Ca toate acestea să ți le număr una după alta, s'ar cuveni și *am* (să am n. n.) un timp mai lung, fătul meu; fără totuși cât e de lipsă ca să cunoști, pe scurt 'ți-voi spune".

(Ii povestește apoi elevului întemeierea Romei și nașterea poporului român).

Scol.: Acum cunosc, iubite învățătorule, cum că Romanii, strămoșii nostri, cu puterea bărbăției lor au fost înfricoșetorii tuturor popoarelor; acum mi se deschiseră ochii minții de a putea pricepe cum s'au putut lății Romanii împărăția *sua* în toată lumea. Însă aș mai vrea a știre; oare cu științele și măestriile asemenea mergere înainte au făcut?

Inv.: Romanii, mai înainte de a-și supune sieși Țara grecească, în știință și măestrie (artă) erau foarte străini; însă după ce au bătut pe Greci și i-au subjugat, având împărtășire cu dâșii, științele și maestriile așa le-au îmbrățoșat în cât, în unele, au asemănat pe Greci, iar în altele i-au întrecut.

Scol.: Mă bucur și salt cu inima pentru aceasta! Însă, spune-mi este adevărată arătarea lui Petru Maior, cumcă noi suntem strănepoții vechilor Romani?

Inv.: Aceasta fără indoială, fătul meu, așa este".

(Urmează istoricul colonizării Daciei).

Scol.: Minunat lucru! Nu te supăra, învățătorule, de această întrebare a mea: Ziseși aceasta despre aducerea colonilor romani în Dacia, numai după mărturisirea lui Maior sau a altor scriitori vechi vrednici de credință?

Inv.: Și pentru ce, această întrebare?

Scol.: Nu pentru alta, ci numai că venindu-mi ieri a mână o carte aleamănească și românească (mi se pare a fii) sub titlul „*Arătare că Vlachi sau Românii nu-s viță romană, și că rădăcina aceea din limba lor slovească mestecată cu tălănească nu se urmează*”. Din limba nemțască pe cea românească întoarsă și cu mai multe mărturii înmulțită prin S. T. în Buda tipărită, 1827”. Această carte deși toată noaptea cea trecută o am petrecut în cetirea ei, totuși din limba ei cea stricăta alta nu am putut pricepe decât că noi (Românii ambelor Dacii) nu suntem strănepoții vechilor Romani, ci numai o gîntă slavicească, care prin subjugarea Romanilor ar fi împrumutat numai unele cuvinte dela Romani. Rogu-te, dar, spune-mi adevărul despre aceasta, nu mă lăsa confundat în întunec. Spune-mi, fii bun, de este țesătura zisei cărți în limba noastră, pentru ce e așa de stricăta? Ori, de este în alt dialect român, arată-mi, care este acela? Și mai pe urmă, cine este autorul ei?

Inv.: Ha, ha, ha! Ca un prunc fără de știință, și experiență, pruncește judeci. Au n'ai auzit zicala românească: „nu toate zburătoarele sunt bune de mîncat”. Ascultă, dară și te deșteaptă din somn. Cartea de care tu grăești, s'a tipărit întâia oră la Halle, anul 1823 în limba aleamănească. Autorul ei se numără printre „aristotelii” (nebunii) secolului XIX, a căruia greieri, prin doctoriile învățatului Domn Damascen I. Bojinca din anul 1827 1) și 1828 2) deplin sau vindecăt.

Pe acel pătimaș l-a urmat și al doilea carele la 1827, tot aceeași carte mai înmulțind-o, o au preintors (după socoteala lui) și în limba Daco-Romană așa precum tu o ai văzut. Iar că s'a tipărit cu o așa limbă stricăta, nu fără presupus a pășit bîrfitoru, ci ca să-și ajungă scopul încai la cei următori, adică, ca după o jumătate de secul sau mai târziu, sculându-se vr'unul de soiul Domniei lui să zică cumcă aceea a fost originala limbă în timpul de acum a Daco-Romanilor cu care el acum numai pentru a sa înțelegere a scris.

Scol.: Mai încă una despre aceasta te rog a-mi spune: dacă suntem adevărații nepoți ai vechilor Romani, pentru ce, dar, nu ne numesc și celelalte ginte, *Romani*, ci *Vlasi*, *Vlahi* sau *Valahi* și Dumnezeu mai știe cum?

Inv.: Numele *Vlasi* sau *Valahi* cu care ne numesc celelalte ginte, este vorbă slavică și înseamnă atât cât *Roman* sau *Latin*. Iară, când și cum s'au aruncat acest nume barbar în spatele Românilor, așa s'a întâmplat: Pe Bulgarii care locuiesc în Misia (Moesia), până la Ana Comnena, Rușii și Slavii, precum și Daco-Românii, îi numeau *Volohi*, după râul Volga lângă care ei mai nainte locuise. Despre această cufundare face lumină naltul istoric, Engel, în *Istoria Bulgarilor*, paragr. 2 pg. 294. când zice: „Bulgarii nu sunt Vlachi adică Rumâni, ci sunt *Volochi*, care cândva au locuit lângă râul Volga; eară Rumânii, numele su cel de acum, *Vlahi*, cu care străinii îi numesc, este împrumutat dela Bulgari”.

Scol.: Bine, dar pentru ce, iarăși literații noștri cei noi au început a ne mai numi Daco-Romani, când noi în vorba comună ne numim numai Români? Nu cumva voiesc prin aceasta să arate sau să întărească, că doară noi suntem Daci romanizați?

Inv.: Dacă n'ai înțeles din cele de până aici pentru ce, ascultă dară: acest cognome *Daco* înaintea numelui de *Roman*, atât înseamnă: *Roman din Dacia*.

Scol.: Dar stricându-se Împărăția romană, urmata au și stricarea domniei Romanilor din Țara Ungurească, Moldova, Bucovina, Transilvania și Banat?

Inv.: Trist lucru mă întrebi, fiule; neci că ți-l pot spune fără oftare.

1) *Animadversio in dissertationem Hallensem, sub titulo: „Erweiss das die Walachen nicht Römischer, von k. Roth, 1822 editionem; 2) Răspundere desgrătătoare la cărțirea cea în Hale în 1823, sub titl. „Arătare cum că Românii ambelor Dacii nu sunt viță de Romani”. De cr. consilier (Sava Tököly) făcută. (Sava Tököly era un șvab bănățean maghiarizat, n. n.).*

Școl. Oricum, iubite învățătoriule, nu mă lăsa lipsit de cunoașterea acestui lucrul.

Inv. Tot pre acel timp când au urmat venirea gintelor străine spre stricarea împărăției romane, am fost supuși și noi acelor răutăți, căci după ce s'a stins împărăția cea veche romană, nemi având oareunde speranță și ajutoriu și scăpare, veniră ginte străine și peste noi se așezară cu locașul. Atunci, fățul meu, ni s'a stricat limba, atunci am pierdut Domnirea și alte multe, fără speranție de a le mai afla.

Școl. Au deodată s'au stins și Domniile Românilor din Transilvania, Țara Românească, Moldova și Banat?

Inv. Ba nu, fățul meu; Ci Transilvania la venirea Ungurilor și-a pierdut stăpânirea; cu Moldova și Țara Românească după îndelungate bătălii ce au avut cu Turcii, având să mărginească pacea, s'au închinat cu tribut (dajdie) Împărăției turcești, cu această condiție ca pururea să aibă Principi din Nația lor și cu ale lor legi să custe, care așa s'au și făcut și stă până azi,

Școl. Pentru toate acestea-ți mulțumesc, însă te rog să-mi spui și aceasta: au dacă Romanii, strămoșii au avut o limbă asemenea cu a noastră, avut-au dară și aceste litere care le avem noi acum în cărțile noastre?

Inv. Nici decum, ci au avut acele litere care se află și acum în cărțile cele latine.

Școl. Așa dară, când ne-a adus Traian din Italia în Dacia, am avut și noi literele cele latine?

Inv. Fără îndoială!

Școl. Și dacă este așa, pentru ce avem noi alte litere? Cum am pierdut ale noastre? S'au, când și cine le-a răpit din mijlocul nostru? Și ale cui sunt acestea care se văd în cărțile noastre?

Inv. Până în sec. XV după Cristos măcar că eram impresurați de ginte barbare, totuși literile între noi le-am ținut; însă fiindcă atunci a urmat *Sinodul dela Florența* (1439) la care se adunaseră Răsăritenii și Apusenii ca să impace biserica creștinească a cărei liniște trufia lui *Foțiu*, patriarhul grecesc și a lui *Nicolau*, papa dela Roma, o turburase, ci nu s'au putut înțelege, că *Marcu* arhiepiscopul dela Efes, el unul nevrând a subscrie așezământurile acestui Sinod (după cum subscrisesse împăratul grecesc și alți mitropoliți și episcopi), fugi dela Sinod și ajungând acasă, face răscoală cumcă subscrierea celorlalți nu ar fi dreaptă, de unde apoi și mai mare ură se născu între Răsăriteni și Apuseni; *ma* rătăcirea cea mai mare dintre toți creștinii, pe poporul Daco-Roman și-au vrsat mai tare veninul că dupe ce se întoarseră căpeteniile bisericii dela acel Sinod, puseră în Moldova metropolit pe *Teoctist Bulgarul*, diaconu lui *Marcu* dela Efes. Acesta după cum arată *Demetriu Cantemir* în *Descrierea Moldovei* la cap. 5, pg. 337, stătu de capul lui *Vodă Alexandru al Moldovei* ca să lapede literile cele latine din toate cărțile daco-romane, zicând că dacă vor ținea Daco-Romanii și mai încolo literile latinicești, vor putea ceti cărțile fraților lor Italiani și înțelegând limba acestora, se vor alipi cu credința de Italiani¹⁾ Deci, într'acest mod și cu această viclenie fuseră amăgiți Români, că după ce s'a dat *demândăciune*

1) Petru Maior, *istoria pentru începutul Românilor*, pg. 334: „Scriind cu slove lătești românește, limpede se vede că limba românească e soră dulce cu limba cea italienească, și că limba românească e limba cea veche a poporului strălucitorilor Romani. Această mărre pismuindu-i-o Românilor, unii dintre Sârbi și dintre Greci, cu *steamățul legii* și astăzi se bat a spăria pe Români ca să nu se întoarcă la strămoșeștile slove, ci să țină ca și Sârbi și Rușii pe cele Chiriliane, și așa pururea să rămână limba Românească într'u acea întunecare și varvarie la care o au adus Grecii și Sârbi...”

Sincai în scrisoarea către *Lipazky* (1804): „Dacă aceste litere cirilane ar fi a se păstra cu cerbicie, apoi nici cu ajutorul lui *Apolline* nu va fi cineva în stare a scrie o gramatică română”.

ca toate cărțile daco-romane scrise cu strămoșeștile latinicești litere să se pearză, infierbântați fiind Daco-Romanii de duhul amăgirii, așiezară în foc toate cărțile ~~săde~~ cele cu litere latine, togma cum li se părea că aduc ardere (jertfă) lui Dumnezeu. Vezi, așie ne amăgiri, așie ne răpiră viclenii de un vistieru strămoșesc — literele — cu care părinții noștri aici în Dacia 1335 ani se desfătară. Și în locul acelora ~~văriră~~ cărți cu limbă și litere streine în mijlocul nostru.

Scol.: Și nu am putea acele litere earăși a le lua?

Inv.: Spre acest scop, fătu meu, unii bărbați prea luminați întru știință cunosând de unde vine scăderea culturii noastre, încă înainte, acum 30 de ani au pus ostenele, ca iarăși să se introducă literele strămoșești în cărțile noastre, al căror spor în anii cești de curând trecuți s'au și implinit. Așa cât acum, laudă lui Dumnezeu, numărăm una *Ortografie*¹⁾ și o *Gramatică* sistematisată și două *Lexicoane* cu litere latine tipărite. Eară *pentru indelefnicire*, se tipărește după această organizație, în tot anul, *Calendarul Daco-Românesc*.

Scol.: Oare nu am putea noi acum preface toate cărțile noastre cu literele cele strămoșești și pe cele cu cirilicești *slove* să le scoatem din mijlocul nostru?

Inv.: Aceasta nu noi, fătu meu, vom face, ci timpul și cu slovele cirilicești așa după cum au făcut când au alungat limba din bisericile noastre, în zilele lui Racoș.

Scol.: Dar ce vor zice la aceasta coreligioșii noștri vecini?

Inv.: Nu vor zice nimic, pentrucă noi nu luăm, ci numai lăsăm ce este al străinilor și îmbrățișăm ce este al nostru, adică literele.

Scol.: Și oare nu s'ar face, prin aceasta, scădere Legii?

Inv.: Nici decum, fătu meu, pentrucă literele nu fac legea, ci numai sunt niște semne prin care însemnăm vorbele Limbei. Au nu știut este că la anul 800 după Cristos se născu price între căpeteniile bisericii și se făcu despărțire, însă literele nu se lăpădară și Legea la Români stătu ca și mai înainte. Eară după aceea, pe la 900, când ciopli, *Chiril Călugărul*, slovele Rușilor, Daco-Romanii le aveau pe ale lor, care le și ținură până la Sinodul dela Florența, nefăcându-se nece o *incurgere* în dogmele bisericești. Auzi! Acelui care dela folosul literelor latine te-ar *desbate*, răspunde-i că e pismătăreț de strălucirea limbei române și îl întreabă: că de ce poartă el vestminte frâncești au turcești? Au doară este el pentru aceea frânc sau turc?

Scol.: Foarte frumos! Aceasta își are temeiul său neclintit. Inșă aș mai vrea a ști: sunt Daco-Romanii toți într'un cuget despre folosul îmbrățișării literelor strămoșești?

Inv.: Vrednică de laudă această întrebare. Deci, ascultă: Cărțile mai înainte zise, țesute cu literele latine prin care s'a organizat fundamentul adevărat al culturii noastre, sunt lucrate de unii bărbați aleși din Transilvania, Ungaria și Banat.²⁾ În Bucovina se află un *Lexicon* și o *Gramatică* cu literele latine de Măria Sa (fie iertatul) Consilier Budai a căroră urzire după cum unele dintre persoanele cu știință care le-au văzut, mărturisesc că ieșirea la lumină a acestor două cărți va lua întâiul loc. Asemenea și despre Țara Românească adeverează Domnia Sa d-l I. Eliade în prefața *Gramaticii* sale din anul 1828 la Sibiu tipărită: „Domnia-lui marele logofăt Iancu Văcărescu are o *Gramatică românească cu litere latinești scrise*, gata pentru tipar, în care zice că „prin *litere* se naște literatura, iar dela *slove* să n'așteptăm decât slovenire”.

1) Petru Maior, *Orthographia romana*, Buda, 1819, cu adaus: „*Dialogul pentru începutul limbii române între unchiu și nepot*”.

2) De sigur, Niagoe se referea la lucrările unui *Iorgovici Paul* (Observații de limbă și stil, 1799), *Ianache Văcărescu* (Observațiuni sau băgări de seamă asupra regulilor Gramaticii românești, (1787) *Iean Molnar* (1788), *Radu Tempea* (1797), *Körösi* (1805), *C. Loga* ș. a.

Acest credincios cercetător și cultivator al limbii și Anacreon Românesc are și destule și prețuite poezii, prin care limba românească a câștigat aripi și sboară dimpreună cu fantazia și sunt cântecele lui dulci, vesele, tinere și vitēze ca el însuș". Io nu mă indoiesc nicidecât, cumcă și mai mulți daco-romani se află carii au lucrat și lucră de a înmulți cultura românească cea nouă; fără, socotesc că vei avea deajuns incredințarea din cât io am știut să-ți spun că Daco-Romanii toți sunt de una și aceeași cugetare despre folosul îmbrățișatelor strămoșești litere.

Scol.: Io aceasta, fără toată indoiala o cred! Acum toate cele ce sunt mai de lipsă unui român a le ști; prin nemărginita domniei tale cunoștință, cu mult mai luminat le cunosc. Decât, de aici înainte, bărfelile inamicilor noștri nu se poate băga indoială în cugetul meu; și așa, multe nu-mi rămâne îndărăpt a mai ști decât că: ce folos se poate aștepta dela îmbrătoșarea literelor latine?

Inv.: Mai mare folos pentru noi Românii nu poate fi altul decât îmbrătoșarea literelor latine, căci până nu vor intra acelea în toate cărțile noastre, până atunci cultura limbii nu se va mișca; și nemișcându-se cultura limbii și altele care se țin de fericirea Nației Române, toate necultivate rămân... Până nu vor știi ceti cărțile noastre și alte ginte, mai ales cele împreună cu noi locuitoare, până atunci noi și limba noastră nu vom avea nicio prețuire la lumea cea cultivată; căci neputând străinii să cerceteze limba noastră cea scrisă, nu numai că prețuirea Națională nu-și va scoate cerbicia din jugul defăimării, ci nici interesul (neguțiatoria) nu va putea face pașuri mai înalte! Apoi mai pe urmă, pe lângă alte nenumărate folosuri, avem mângâietoarea speranție și de aceasta că cu întrebuințarea literelor strămoșești mai lesne ne va fi cunoașterea cărților a Romanilor vechi. Cunoașterea aceasta va stârni în noi simțirea de a judeca vița cea strălucită din care ne tragem...

Până aici *Dialogul*. Lectura lui ne dispensează de alte explicații; cititorul va observa singur că el nu e decât o pledoarie programatică. Originalitatea, dacă poate fi vorba de ea, trebuie s'o vedem în străduința de a fi cât mai clar și la nivelul cititorului român de rând, descurcând spinoasa problemă a istoriei și graiului nostru daco-roman. Am văzut cum o face. Intr'un stil limpede, împetritat pe alocuri de neologisme, efect al formației lui intelectuale, sau de provincialisme (de proveniență bihoreană), acestea dând chiar frazei o fizionomie proprie, arhaică, rezolvă, limpezind, ceea ce în concepția erudiților blăjeni ar fi cerut câteva tomuri, în câteva pagini de agreabilă lectură. Natural, ca documentare și orizont, *Dialogul* e o expunere istorică, cu scurte și prețioase incursiuni în etimologie și filologie, dar fără a putea răspunde serios și definitiv problemelor întâlnite în interiorul lui. Însă el nu urmărea prin tipărirea Calendarului decât popularizarea crezului unor oameni pentru a căror trudă avea un înalt respect. Ii suntem recunoscători și pentru atât. Mulți, înainte de a pune mâna pe *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia* a lui P. Maior, vor fi cunoscut povestea neamului nostru din Calendarul lui Niagoe. Căci opera lui Maior era mai puțin accesibilă, fie din cauza prețului care nu putea fi mic atunci, fie că se găsea mai rar, decât Calendarul scos de Niagoe.

Am mai amintit la descrierea Calendarului, despre acea *Scriptă ortografie*, cuprinsă în partea dela urmă. Cuprinde „Regule scurt întocmite, prin a căror mijloace întru un timp nu prea lung se poate deplin și cu mare lesnire învăța a ceti și a scrie românește cu litere latine”. Atât exemplele cât și regulile, sunt traduse și în limba germană.

Cam astea s'ar putea spune despre *Calendariul daco-românesc pe 1829*.

Spre sfârșitul anului 1829, tipărește, în Pesta, „*Unirea cugetelor*” — foaie volantă în 4°, patru pagini. Pe prima pagină, alături de titlu, sunt și alte cuvinte, fără legătură unele cu altele, scrise cu litere de tipar și caligrafie cursivă și decorativă (ornamentală). Pagina a doua cuprinde o „*Inscuințare pentru scobirea în aramă a Caligrafiei (Scrierii frumoasă) Romanesci; precum și a Calendariului Romanesc cu strămosescile litere pe anu 1830*”. Semnează: „Al tuturor totdeauna gata spre servire”. Stefan P. Niagoi, învețătoriul tinerimei Scol. Rom. din Pesta și Caligraf.¹⁾ Par a fi mai mult prospecte de reclamă a artei sale.²⁾ În pagina a patra anunță cum va fi alcătuit calendarul său pe 1830: „Acest călindariu va fi întâi cu litere mai micuțe tipărit și cu o coală mai gros decât cel din anu acesta (1829); a doua: se va alătura întrânsul o icoană cu închipuirea Punții lui Traian peste Dunere, pe carele vestitul acest Impărat, trecând oștile sale în Dachia, șterse pe *Dachi de pe fața pământului și în locul acelora alocă aci pre strămoșii noștri*. Această punte de carea toată lumea nu se poate în deajuns mira și carea cu dreptul se poate număra cu cele 7 minuni ale lumii! Au doară nu e cuviincios ca fiește care Român să o aibă în casa sa? A treia: Materia va fi după înclinația și circumstarea tâmpului amăsurată; a patra: icoanele care în anu acesta sânt în Calendariu, vor veni la anu viitoriu pe legătura Calendariului; deci, întru această formă fiind, va consta un exemplariu 30 creițari în argint.”

În afară de Calendar, Ștefan Niagoe mai tipărește în 1830, la Buda, *Caligrafia mare sau „Caligrafia românească”*, lucru nu tocmai nou, căci cu unsprezecece ani mai înainte editase una Heinrich Țezar, săpată în 12 table în aramă de Fr. Karacsony, cu care va lucra și Niagoe.³⁾

Pentru predarea în învățământ a caligrafiei, el preconizează metoda *scrierii în tact*, cunoscut astăzi sub numirea de metoda Castairs, deși acest englez n'are alt merit decât acela de a-l fi sistematizat,

1) I. Bianu și Dan Simonescu, *Bibl. veche rom.*, t. III, fasc. III—VIII, p. 667.

2) G. Opreșcu, o. c., 232.

3) A. Veress, *Bibl. rom.-ung.*, II, 225; I. Bianu, D. Simonescu, *Vechea Bibliografie*, III, p. VIII.

dându-i o fizionomie pedagogică. Referindu-se la cele două forme de caligrafie, ornamental și cursiv, e pentru cel din urmă, cerând, însă, ca acesta să se facă în feză (linie oblică).

O altă inovație pe care a adus-o Șt. P. Niagoe în Calendarul său pe 1830, era nu numai calitatea materialului, ci și ilustrarea textelor. Astfel în cel de pe anul despre care vorbim, Damaschin T. Bojincă scrie un studiu asupra familiei Huniade,¹⁾ natural, dovedind românitatea ei, iar Șt. Niagoe are grija a prezenta cititorilor și portretul eroului (Ion Huniade), apoi, în anii următori, 1831, 1832, portretele fiilor acestuia: Ladislau și Matiaș Corvinul, fapt care entuziasmează pe marele mecenate orădan stabilit în Pesta, Emanuil Gozdsu.²⁾

Apariția regulată, calitatea materialului, fac din Calendarul românesc de Buda, o publicațiune nu numai utilă, dar și de circulație. El era tot atât de bine cunoscut la Brașov sau Sibiu ori Blaj, ca și la București. De aceea, cel de pe 1832 avu curajul a-l dedica lui Iancu Văcărescu, Marele Logofăt al Țării Românești:

„Prea strălucitului și de mărit Gen născutului Domn Iancu Văcărescu, Marelui Logofăt al Țerei Romanesci, ș. a. ca un simbol al literarei simphatii i s'a închinat acest Calendar cu cea mai adâncă plecăciune”, dedicație însoțită de următoarele rânduri:

„Preastrălucite și de bun Gen născute Dómnle!

Fericită este o Națiune când cei de naștere 'nalță simțirea adevăratei Culturii și a fericirii Genului său, sparge grelele prejudecăți a întunecimii. Fericți, dar, cu adevărat, se pot zice astăzi Compatrioții Preastrălucitei Domniei Tale, având pe Măria Ta mare în Sfat, puternic în cuvânt și preainălțat în neasemănatele P. D. Tale scrise, prin care inmuind inimile sălbătécite ca prin un soare Român întinzi lumina și ștergi din Patria Ta ambițioasă negură fanatismului; ear cu sunetul Lirei Tale, pătrunzând inimile române, ațiți sfântul foc al omeneștilor simfiri. Cu dreptul sumeția a toată Ginta Română Putându-se lăuda cu icoana Literaturii sale și a simphatiei române. Intr'acești fericți numărându-mă și io, salt (de) bucurie văzându-mă în stare a fi, un simbol a incitatu-mi simphatie literară în faptă a-l putea aduce Măriei Tale, care-l și vezi, am purces, închinând P. D. Tale acest Calendaru, ce este după dorirea Măriei Tale cu strămoșeștile Litere tipărit și cuprinde în sine încă și scurta Biografie a înălțării lui Mathia Corvinus pe tronul Crăimei Ungurești, carele fu o prea aleasa Plantă Română răsărită din prea eroica Nobilitate a Țării Românești și domni Crăimea Ungurească un număr îndelungat de ani, spre mărirea Ungariei, spre fericirea tuturor supușilor săi și spre lauda Genului Românesc.

Binevoește acum, dară, această micuță chiar română Cărticea, a o scuti sub aripile grației Măriei Tale, care cu toată cuviincioasa națională reverență o recomand al Preastrălucitei Domniei Tale

mulțamitoriu

Niagoi

¹⁾ „Descrierea nașterii și a eroiceștilor fapte a mult vestitului, de toată Europa minunatului erou Ioan Corvinus de Huniad.”

²⁾ Cf. I. Lupaș, *Emanoil Gojdu (1802—1870). Originea și opera sa*, în *Ac. Rom. Memoriile Secf. Ist.*, Seria III, tom. XXII, pp. 696—698 și pp. 717 și urm., unde se reproduce foaia de titlu a Calendarului și dedicația lui Niagoe către Gojdu.

Calendarul (pe 1832) mai cuprinde : o *Cronologie, Păscălia, Partea Calendaristică* propriu zisă, *Târgurile din țară și străinătate, Biografia lui Mathia Corvinus Craiul Ungariei* (de Gojdu), scris pe pg. din stânga cu litere latine, pe cele din dreapta cu cirilice, *Cumpăniri ideale*, capitol care cuprinde : 1. Invățătorul sătesc și școlarul lui (dialog), 2. Cercetarea Fortunei (norocului) și 3. Strânsura (adunarea) zeilor în Olimp, ultimele două semnate de Em. Gojdu. Urmează o insuflețită *scrisoare* a lui Gojdu către Niagoe ¹⁾:

„Domnule Profesor, Frate și Naționaliste prea iubit !

În al cincilea an văd fructurile sânguinței și zelului Național al Domniei Tale, care toate Gintei noastre sunt fără măsură folositoare ; adevărat zic numai Domniei Tale, ce aș fi voios a umplea toată Lumea Română, că Ginta noastră nu-ți poate îndestul a mulțami pentru folosul acesta al sânguinței D-Tale, iar puțini sau nimeni nu-ți știe patimile și răbdările, nu-ți știe jertfele și ostenele care ai pățit și ai pus pe altarul Nației noastre cei iubite, prin întemeierea și urmarea Calendariului Românesc, ca cum le știu eu și văd și până în ziua de azi ; ma m'am și mâhnit pentru ele, că s'au înălțat fumul jertfei Tale ca a lui Avel până la Ceriul Românilor și primite sunt întru inimile noastre, căci cu adevărată mulțămire te va pomeni Ginta noastră de câte ori va cugeta (la) folosul carele Calendarul Tău Literaturii noastre l-a adus. Mai vartos mă aflu silit io să-ți mulțănesc, că după pré frățasca mea rugare ai dăruit Gintei noastre icoanele (fețele) celor în toată lumea vestiți Români : Ion, Ladislau și Mathia, toți Corvini de Huniad, pe carii, și cu Ginta lor, i-ai făcut cunoscuți.

Nu despera, Naționaliste vrednic de toată lauda și nu fi întristat pentru împedcările care ți s'au pus și ți se vor pune, și (și) nu veni la indoială prin patimile care ai răbdat și încă doară vei mai pătimi, ci fi statornic ca cum erau Părinții noștri în toate propunerile lor și frăția ta : „dacă s'ar sfărâma lumea, neînfricoșat mă va afla ruinele ei”. Iară cugetând că în lume toate sunt nestatornice, adevărat îți zic că foarte mă tem nu cumva și Calendariul Românesc să-și prerumpă curgerea sa ; pentru aceea, alerg a-ți face un plan despre statornicia lui cunoscut : observând că fețele eroilor numiți ce au înfrumusețat Calendarul D-Tale, la Ginta noastră foarte plăcute sunt, am cugetat că de s'ar tipări acelea pe un pătrariu de coală cum să se poată întrebuița ca lcoane, nu numai acei Naționaliști care au Calendariul, ci și aceia (alții) care cu mare bucurie vor primi a le cumpăra și (să) orneze casele sale cu icoanele acelor mai vestiți români. De aceea, iară mă apropii cătră D-ta cu națională iubire rugându-Te și te invoiești după zelul arătat a resigna dreptul celui interes care ai putea să-l ai cu vinderea acelor icoane, pentru bunul de comun numai prin aceea, dând gratis arăturile pe care se află scobite fețele numiților eroi, pe care apoi eu sânt aplecat a le tipări cu expesele mele spre așa scop, ca banii ce se vor aduna de pe vinderea icoanelor, să fie Fundație pentru vecinica tipărire a Calendariul și după intrarea lor să se facă cunoscut Nației cunoștința sumei, așa și numele Domnilor cumpărători, ca să știe prin cine și cât fond are Calendariul, din care apoi, sau D-Ta saudacă ai fi împiedecat prin vreo circumstanță, altul care se va îndemna a continua Calendariul, va primi ajutor spre tipărirea lui, fiind îndatorat suma primită a o întoarce după vinderea exemplarelor și așa, în tot anul se va da ajutorință și se va face Calendariul vecinilor.

¹⁾ Despre care cf. și I. Lupaș, *Cronicari și istorici români din Transilvania*, Craiova, f. a., ed. II, p. XXV—XXVI.

Primește dar, mulțămirea mea ca dela un mic mădular a prea iubitei noastre Ginte cu acea inimă cu care i-o ți-o fac, și fii încredințat că tot însul român, care nu-i stricat de patimi sau prejudecăți, cu aceeași inimă curată cugetă despre bunul și mergerea înainte a Literaturii Românești, asemenea cu mine simțește; iar despre altă parte frățește te rog, fă-mă și pe mine părtași de bucuria aceea, să am ocazie a jertfi ceva pentru Ginta mea și primește planul meu să-ți cunune și asta faptă cele alte frumoase și de laudă merite a D-Tale.

Cu adevărată prețuire rămânând
al D-Tale

In Pesta 25 Aug. 1831.

Amic și Naționalist iubitoriu
Emanuil Gozdsu, m. p.
jurat a Ungariei avocat.

La care Ștefan P. Niagoe i-a dat următorul răspuns :

„Spectabile și de bun Gen născute Doamne, Preazelos Naționaliste și mie prea ales Amic !

Pătruns-a cea din văpăiatul zel iscata Epistolă a D. Tale în toate simțimintele inimii mele ! Cu uimire numai am putut ceti cuprinsul ei cel sigur din a D. Tale înaltă poftă spre înaintarea Literaturii Române și exemplara iubire de adevăr și amicitie către mine țesut. Cu oftare numai m'am despărțit de așa prea subtile și prea onorabile simțiri, care eu cu plecăciune le îmbrățișez făcând numai acea modestă observație că lauda adusă mie de este cuviincioasă, nu numai mie ci și altor D. D. Naționaliști carii au binevoit a mă ajuta la tipărirea Calendarului și la împărtășirea lui cu Ginta noastră se cuvine, între carii Frăția Ta mai tare strălucește cu faptele.

Placă dar mai vartos D-Ta a primi mai cuviincioase a mele mărturisiri de obligată mulțămire ce écó și de astădată se prenalță peste faptele mele, îndreptățitul pătrunzător plan a O. Tale pentru vecinicirea Calendarului ! La a cărui definire, după cererea D-Tale, mai întâri-o-voi cu părțica jertfelor mele, ca împreună cu cea mare jertfă a D-Tale curând să o și ridicăm pe Altarul Națiunii Române. Ia dela mine și această adevărință, că de așa fi în stare, mai mare jertfire spre așa scopuri a aduce mai fericit m'as ținea. Mai ia dela mine încă și cea încredințare că lauda sau interesul niciodată nu va stărni în simțirile inimei mele mai mare îndemn decât o poate iubirea Națională a produce ; precum nici orice asprime a Soartei sau a urmării invidiei omenești, nu va putea înmădă (micșora n. n.) în sufletul meu simțul și dilingența către datorințele Naționale.

Fericit, dar, numai până atunci mă voi ținea până când după a mea puțință și cu cointelegerea altor aleși D. D. Naționaliști, voi putea servi Gintei mele ; și până când mă voi bucura de amicitia aleșilor Bărbați, precum ești Măria Ta.

Cu plină cuviință comandându-mă, rămân al de bun Gen născutei D-Tale

In Pesta 25 August 1831

Serv plecat
Niagoi

Apoi se adregează tuturor intelectualilor români „Naționaliști” :

Din nou sus pusele epistole, chiar (clar) se vede cumcă numitele icoane peste scurt timp vor ochia (vedea) lumina tiparului în pătrariu de coală pe hârtie velină și prețul a toate trei icoanele va fi pentru prenumeranți 30 cr. în argint, iar afară de prenumeranți, 1 fl. argint. Așa dar, toți titulanții D. protopresbiteri, Districtuali și localnici directori, aleasă preoșime, învățătorii și negustorii orașelor și satelor de frunte fără a se afla pe nume chemați, binevoiască numai din iubirea folosului Național,

singuri de sine să se îndemne a culege prenumerați la cumpărarea acelor icoane și a-și forma cu națională laudă prenumerați, iar D. zeloși culegători la târgul Pesta din Martie 1832 a-i trimite încoace, iar la acel târg, vor binevoi a trimite banii către vrednicul nostru Naționalist de bun gen născut Dom. jurat al Ungariei, avocat Emanuil Gozdu în Pesta și prin care apoi fieștecare D. culegător de prenumerați suma icoanelor dimpreună cu o quitanție cu aceeași ocazie va primi. — Cu prețul cumpărării icoanelor vom pune temei unui Fond spre al nostru și al urmașilor noștri interesați; vom adevăra că precum alte afaceri Naționale numai prin a noastre sudori se țin, așa și Literatura noastră, numai prin a noastre după puțină încet făcute jertfiri, au început la mai înalte trepti a se putea ridica; iar alt folos va fi că Seculul acesta neuitat îl vom întipui următorilor noștri.

Lângă așa rugătoare simțire se comandă

Cel mai umilit serv
autorul (Niagoi)

În capitolul: „Oarece din prealăudata poezie¹⁾ a preastrălucitului de nobil gen născut Domn Iancu Văcărescu“, se reproduc, — numai cu litere latine, — „Legile Țării Românești“, „Sigiliul și starea Românilor“, „Ceasornicul îndreptat“ și „Elegie“.

Calendarul se termină cu o „Cheia ortografiei“, scurte indicațiuni de scriere a grupelor: ce, ci, ge, gi, che, chi, în grafia latină: que, qui, etc.

Dar succesul Calendarului său pare a fi stârnit o oarecare gelozie între intelectualii români din cele două orașe de pe Dunăre. Cel care manifestă această atitudine e însuși parohul bisericii din Pesta și censor al cărților românești de rit ortodox, de pe lângă tipografia din Buda, Ion Teodorovici. Lui îi putem atribui apariția, la 1832, a altui „Calendariu românesc“ întocmit pe gradurile și clima Țării Ungurești, a Marei Principat al Ardealului, a Țării Românești și a Moldovei“. Ni s'ar putea infirma părerea. Până atunci, credem că e al lui, din următoarele motive: Calendarul acesta slab, de altfel, servește mai mult de reclamă operei lui Ion Teodorovici. Într'adevăr, exceptând cele „Două istorii alese“ traduse din latinește de Șt. Mihalovici, „auzitoriu 1 an a filosof.“, restul paginilor — din partea literară — sunt ocupate, 10, de „Sentenții Morale“ apărute la 1813 în volumul cu același titlu, de Ion Teodorovici, și de două cataloage de cărți; primul, cuprinzând pe cele aflătoare spre vânzare în „librăria de pe lângă crăiasca tipografie“ din Buda, al doilea arată „cărți ce se află spre vânzare la parohul bisericii neunite românești din Pesta, Ion Teodorovici“ din care vedem uriașa muncă scriitoricească a acestui harnic preot. La acest an, avea tipărite nu mai puțin de 10 volume, traduceri, prelucrări, originale, de literatură bisericească și laică.

NICOLAE ALBU

¹⁾ „Poesii alese“, Sibiu, Martin Hochmeister, 1830.

O NOUĂ ISTORIE A ROMÂNILOR

Am ascultat zilele acestea glasul Transilvaniei. Era într-o carte și într'altă limbă decât limba noastră. Nu vă lăsați înșelați de titlul nevinovat și prea cuprinzător, *Zur Geschichte der Rumänen*, un fel de Contribuții la Istoria Românilor. Nicio pagină nu e streină de Transilvania. Părintele Lupaș a făcut aici ca o întâie schiță, la început pentru streinătate, a unei noi istorii a Românilor. Poate că are să fie odată, după atâtea studii de amănunt și monografii de sine stătătoare, cu întregirile pe care le vor aduce anii, lucrarea de căpetenie și cu care va rămâne în știință acest cronicar de școală mare al Românilor transilvăneni. E o istorie a Românilor, nu cum suntem noi deprinși, priviți din Țara Românească sau din Moldova, cu știri foarte rare despre cei de peste munți, socotiți, datorită împrejurărilor politice, ca Români fără istorie. În felul acesta, întunericul care îi acoperea era întrerupt numai când și când de raze plecate dela noi. Un singur fir în viața lor politică nu se putea descoperi. Ajunseserăm să credem, chiar după Unire, că, pentru secolele trecute Românii transilvăneni nu puteau să facă decât cercetări de cultură populară, din care să reiasă legătura din toate vremurile cu ceilalți Români și ființa lor aceeași. Părintele Lupaș, întâi ca Român transilvănean, rănit în mândria lui de fiu al țării descălecărilor, ținută pe o treaptă atât de joasă și apoi ca om de știință, căruia documentele îi spuneau altceva, a pus pe hârtie un alt fel de condeiu, un condeiu de dramă și de luptă, ca în zilele marilor tăgăduieli. Transilvania românească fără istorie? Cine cutează s'o mai arate? Ea e mai veche decât aceea a Principatelor dunărene și tot așa de fără întrerupere ca a lor. S'a desvoltat alături și de atâtea ori a hotărât-o, în așa măsură, cum n'a izbutit istoria celorlalți Români s'o înrăurească pe a Românilor transilvăneni. Cartea de față aduce temeieri pentru această îndoită părere. Cele mai multe din capitolele ei nu sunt altceva decât capitolele unei Istorii a Transilvaniei, a Transilvaniei românești, urmărite aproape an cu an. Niciodată până la Părintele Lupaș nu s'a făcut o încercare atât de îndrăzneată. Partea a doua, după clădirea unui singur monument din atâtea mădulare risipite, a venit dela sine. Și ne cuprinde ca o bănuială că, dacă dovada are să se poată

face până la urmă convingătoare, Istoria tuturor Românilor are să trebuiască să fie scrisă din nou. Elementul apusean are să se împletească atunci cu cel răsăritean, precumpănit până astăzi. Amestecul cu viața ungurească rămâne fără nicio însemnătate, de afară și în așteptare să fie măcinat și desființat, ca și amestecul la ceilalți Români cu viața slavă sau cu viața turcească. Fluviul era românesc. Afluenții cu ape altfel colorate, s'au vărsat și s'au pierdut în el. Ce afluenți vreodată au crezut că pot ridica drepturi de stăpânire asupra fluviului părinte?

Nu știu dacă din cele 33 de capitole, câte alcătuiesc volumul acesta puternic, frumos tipărit de Krafft și Drotleff dela Sibiu, este vreunul care să fi fost scris în românește. Ele au fost rostite unul la o Universitate germană, altul la altă Universitate germană, dela Berlin la Viena, dela München la Tübingen și dela Lipsca la Praga, la Universitatea slovacă dela Bratislava sau la Congresul internațional de istorie dela Zürich. Cele mai multe au încă în ele căldura vorbeii și freamătul unei săli de ascultători. Nu citim, ci ascultăm și noi. Atâtea fapte noi își fac loc din mulțimea faptelor cunoscute. Ele înviorează un răstimp, dar urmăresc mai mult să dea la iveală o legătură care, până la această carte, scăpa. E bine că o asemenea înlanțuire a fost purtată, ca un proces istoric, în fața streinătății. Nu e o acțiune de propagandă, ci o acțiune de comunicare academică. Sunt și în epocile istorice, ca pe hărțile geografice, pete albe, care trebuie înlăturate, prin osteneala tuturor specialiștilor, în numele aceleiași științe care e a tuturor. Istoria Românilor — și această istorie în deosebi a Românilor transilvăneni, — este a noastră și ne e scumpă mai presus de orice, dar este și a Europei, cu a cărei istorie se găsește împletită. Iată că cercetătorul nostru a dus-o fără teamă în fața Europei, care să afle astfel de-a-dreptul rodul cercetărilor lui și în același timp să judece. Nu și-a ales un auditor întâmplător, ca să-i povestească un basm frumos, ci o adunare de cunoscători și de colegi, pentru care orice afirmație trebuia să aibă îndărătul ei un document. Incheieri de ordin practic, dar care ar fi putut jigni pe unul sau pe altul, n'a tras. Și e mai cuminte că nu le-a tras! Ele însoțesc toată această expunere și vorbesc singure, fără nicio silință pentru că ies din fapte. Cine a văzut năvălind, pe calul lui alb, pe Mihai Viteazul în mijlocul istoriei vremii lui, printre împărați și alianțe contradictorii, ca purtător al idealului unirii celor trei țări românești și n'a rămas înfiorat, fie că era de ai noștri, fie că era strein? Ori cine a înțeles că aceasta a rămas o lozincă de viață și de moarte pentru un întreg neam. Capitolul cu Mihai Viteazul stă în carte, ca un miez de flacără către care toate celelalte se îndreaptă, venind pe căi tainice din trecut. Când Nicolae Iorga, înainte să fi scris Istoria Românilor în românește, a publicat la Gotha, în 1905, într-o colecție universală, *Geschichte des rumänischen Volkes*, el își supunea părerea unității istoriei poporului român, ori în ce formă politică ar fi trăit, întâi judecării Europei. Europa i-a dat atunci dreptate și, după aceea judecată a oamenilor de știință, a urmat întregirea țării. Aceeași Europă de oameni de știință va da dreptate astăzi Părintelui Lupaș și după această a doua judecată va urma ceea ce trebuie să urmeze. Pentru că la Tribunalul istoriei, altfel decât la atâtea tribunale omenești, nu se poate judeca, în aceeași pricină, în două feluri.

Pe părintele Lupaș l-am văzut vorbind în multe locuri și în multe înfățișeri, ca să nu mi-l închipui cuvântând și dela marile catedre și tribune ale Apusului pentru adevărurile de viață ale unei științe și ale unui popor, cu aceeași convingere liniștită și fără nicio retorică. Il știu dela sala de curs, ca profesor, îl știu dela amvon, ca preot, îl știu dela Parlament, ca om politic, îl știu dela Academia Română, ca academician. În toate părțile aduce dela început o mare bogăție de fapte. L-am dorit de atâtea ori cu mai multă strălucire, ieșind din făgaș, lăsat în voia improvizației. Mi-ar fi plăcut poate mai mult, dar mi-ar fi dat mai puțină încredere. Inveți totdeauna dela acest om mai mult mic de stat, numai ochi, care parcă vor să vadă totul, alergător pe ori unde ar putea să facă ceva, punându-se la îndemână fără preget, lucrând el însuși și împingând pe alții la lucru. Ființa lui adună împreună trei întrupări, care sunt nedespărțite și dau o înfățișare care-i numai a părintelui Lupaș oricărui cuvânt, oricărui rând și oricărei fapte, aceea de istoric, aceea de Român și aceea de creștin. De pe fiecare pagină din această carte își fac loc, dacă ești cu luare aminte, iubirea de știință, iubirea de țară și iubirea de biserică și încă nu de orice biserică, ci numai de biserica răsăriteană ortodoxă. Gândurile sunt aproape prea mari și pierd din ceea ce e viață de toate zilele, în care intră atâta fulg și praf. Trebuie să se facă ascultat acest om între streini și cu cât e mai puțin cunoscut cu atât mai multă încordare, pentru că duce cu sine ceva de așezământ și deslipit de clipă. În fața lui simți că n'ai de ce să te supraveghezi, pentru că vorbește în numele unor puteri mai mari, căroră le-a jurat credință și pe care nu le poate îngela. Nu vine cu însușirile omenești, pe care le pune înainte ca să te fure, ci cu însușirile lucrurilor care se desvoltă dela sine și câștigă. Trebuie să fac însă o îndreptare, ca să fiu mai bine înțeles și mai ales ca să se simtă mai ușor de ce Părintele Lupaș găsește dincolo de hotare o ascultare sigură. Spuneam că este în toate ale sale și tot odată istoric, Român și creștin. Dar Români mai pot fi și alții; Părintele Lupaș este Român numai întru cât este Transilvănean, este cel mai Transilvănean dintre Transilvăneni. Când deschide gura ca să vorbească despre Transilvania, aș vrea să văd pe cel care s'ar hotări să i se ridice împotriva și să pună la îndoială cele spuse. Convingerea se face credință și mireanul, pe care îl presupuneam, se îmbracă înaintea noastră în veșminte monahale, în veșmintele de acasă, cu tiv de lumină. Dacă ești însuși Transilvănean, te deslipești de ceilalți și te alături de el, iar, dacă ești strein, rămâi fără glas în fața unei asemenea apariții.

Întâia oară când am tresărit înaintea Părintelui Lupaș, pentru că mi se arăta cu o față care mi s'a părut nouă, a fost acum câțiva ani, la Cluj. Era acolo, în strada Nicolae Iorga, la casa cu numărul 11, Institutul de Istorie Națională Regele Ferdinand. De câte ori mă duceam prin capitala Transilvaniei, dădeam și pe la Institut. Întâlneam pe unul din directori, sau pe d-l Alexandru Lapedatu sau pe Părintele Lupaș și pe colaboratorii lor. Vorbeam despre un nou document și de cele mai multe ori mă așezam numai la o masă lungă de lucru câteva clipe, cu o carte deschisă înainte și în care nu citeam. Vream să mă pătrund de duhul din acea casă a Transilvaniei. În biroul directorului,

parcă o văd și astăzi, pe peretele din dreapta cum intrai, era o pânză monumentală, pictată de nu știu cine. Trebuie să fi fost o scenă de după Unire din Săliște. Oamenii erau de acolo, mulți ca un alaiu de prasnici de sărbătoare. Mergând purtat de ei, pe deasupra capetelor, în odăjdii de mătase vișinie și de aur, cu crucea în mână, se ducea, către o țință văzută numai de el, un preot. La început am crezut că era numai un preot oarecare dintr'un tablou care se gândea să fie simbolic. Era Părintele Lupaș, pe când mai slujea ca protopop în cel mai frumos sat al Mărginenilor și întâmplarea fusese o întâmplare aievea. El era pe acea pânză preotul călăuză de popor, care-l scotea din legendă și din folklor și-l aducea în istorie. Își schimbase numai veșmântul, nu menirea, mutându-se la acel birou încărcat de hârtii, din dăruțul căruia îmi vorbea. Trebuia să apere cu alte arme, cu armele științei, ceea ce câștigase dincolo cu puterile credinței.

A doua oară, eram la o adunare generală a Astrei, în Sfântu Gheorghe din Trei Scaune, la granița Secuimei. Ședințele se încheiaseră și comitetul, împreună cu noi oaspeții, primeam, de pe un podiu înalt și încăpător, așezat în mijlocul pieții, defilarea conductului etnografic. De-a dreapta erau satele din jos, locuite numai de Români, iar de-a stânga satele care nu vorbeau românește, dar din tot așa de buni Români ca și ceilalți, cum ne încredințam din spusele lor, din nume și credință, care era ortodoxă, între catolicii cu paraclise ale Sfântului Antoniu din Padova pe înălțimi. Un membru din comitet trebuia să le fie o cuvântare. Atunci Părintele Lupaș s'a desfăcut dintre noi, a făcut un pas până la marginea podiului și a început să vorbească oamenilor care s'au strâns mai bine unul într'altul și au ridicat capetele și o jumătate de ceas n'au mai știut de ei. Nu era un cărturar care le spunea una și alta, ci un preot, de pe ale cărui buze cădeau cuvinte binecuvântate. După ce a isprăvit, s'a îndreptat către cealaltă margine a podiului și a început să vorbească, tot așa de curgător și de blând, dar de rândul acesta în ungurește. Am văzut pe câte o femeie ștergându-și repede o lacrimă cu capătul cârpei din cap. Cred că nu-și ștergea numai lacrima ei, dar și lacrimile mele.

Știința Transilvaniei are ceva călugăresc în ea, jertfă și patimă. Teologi și călugări au fost cei mai de seamă înfățișători ai ei, dela filologii și istoricii dintâi, Samuil Clain și Gheorghe Șincal, până la cei mai apropiați de noi, Timoteiu Cipariu și Augustin Bunea, iar la științele naturale Alexandru Borza. Între ei se înșiră și Părintele Lupaș, ortodox în fața uniților. O lumină plutește peste toți, care e dela Dumnezeu, nu dela oameni. De aceea, poate, capitolul cel mai adânc din noua istorie a Românilor, scrisă pentru străinătate, e acela care privește biserica. Nicolae Iorga, atunci, în 1902, când călătorise pe la Românii de peste munți, ca să-i cunoască, nu din cărți, ci din vieață, ne-a dat acea carte, care a fost nu numai de însemnări de drum ci de mărturisiri istorice: *Sate și preoți din Ardeal*. În acest așezământ și în acești oameni găsisem păstrat și călăuzit neamul lui de sub stăpânire streină. El însuși se întorsese puțin dela acest țărănism când se descoperise la biserica domnească dela Argeș, ascuns sub o lespede, Basarab cel dela 1330 îmbrăcat în aur, dar nu ca un rege barbar, ci ca un prinț și

cavaler dreptcredincios întru toate asemenea suveranilor din cele mai strălucite case domnitoare ale Europei. Părintele Lupaș ne arată și el în viața Transilvaniei nu numai sate și preoți, care rămân puterea de sub orizontul istoriei, ci voievozi și prinți de sânge românesc și mari probleme europene. Din cartea sa vedem mai limpede decât ori unde că Românii fac parte din istoria Reformei. Ea ne-a dat limba românească în biserică și prin aceasta, în scris ajutând astfel la zămislirea limbii literare, Huss, Luther și Calvin în aceeași măsură. Unirea cu Roma sau „așa zisa Unire”, cum îi place Părintelui Lupaș, ortodox până la urmă, să-i zică, ne-a dat, la rândul ei, conștiința obârșiei latine, nu numai ca o convingere științifică, dar ca un crez popular, ceea ce a putut să ne hotărască istoria. N'au fost decât și una și alta, improspătări apusene, care nu ne puteau veni decât prin Transilvăneni, așezați la poarta acestui Apus. Dar dă încredere și e frumos că tocmai un istoric, preot ortodox aduce o asemenea recunoaștere, care e, firește, mai mult de fapte decât de vorbe, rămase ele și cum era de așteptat, mai mult ferite și înconjurătoare.

Pentru asemenea și multe alte însușiri am avea însă dreptul la o tălmăcire în limba noastră a acestei cărți, care-și face drumul sortit prin țările de limbă sau de înțelegere germană. Este o carte a Transilvaniei și suflet din sufletul nostru.

EMANOIL BUCUȚA

E. LOVINESCU

Cu moartea lui E. Lovinescu literatura română a pierdut nu numai pe unul din cei mai mari scriitori contemporani, dar a pierdut pe unul din observatorii ei, tocmai în clipa când acesta prin luminile aruncate asupra unei epoci de citorie spirituală, desăvârșea o operă prestigioasă și fără semen. Critica Junimismului începută cu cele două volume monografice asupra lui Titu Maiorescu și continuată în alte trei lucrări privitoare la relațiile lui Titu Maiorescu cu contemporanii și cu posteritatea sa critică, era în plină ascensiune spre culmi, când aripa învâluitoare a morții a înfășurat umerii neînvinși ai unui luptător de elită, conducându-l în împărăția umbrelor. Temperament masiv, mobil, neanchilozat în niciun fel de formulă critică, experimentând mai multe, E. Lovinescu, deși permanent atent la frământările literare, a căzut totuși în momentul când, detașat oarecum de literatura imediat contemporană, contura, în plină maturitate spirituală, harta literaturii noastre clasice. Acuzat de a fi neglijat mult timp literatura dinainte de zilele noastre, E. Lovinescu a desfășurat în cele mai admirabile linii panorama acestei literaturi, ca o probă clasică adusă împotriva acuzelor, cu aceea suplețe neîntrecută a observației sale psihologice, a stilului său latin și a ponderei axiologice caracteristice, în chiar clipele cele mai patetice ale vieții sale: clipele morții. S'a prăbușit înainte de a fi încheiat opera începută. Dar figurile câte au mai putut fi prinse în graba unui presentiment neîndoios, au rămas modele ale genului. Alecsandri, Eminescu, Maiorescu, Xenopol sunt monografiile ultimului cuvânt spus și a celui mai judicios din câte s'au spus despre literatura noastră clasică. Creangă, Caragiale și cei ce urmau să vină au rămas deocamdată fără comentator. Ca și de altfel însăși moartea scriitorului.

Căci incontestabil E. Lovinescu ar fi fost singurul comentator ideal al morții sale.

A căzut măreț și singur. Așa cum a trăit. Urit de mediocrități și iubit de cele dintâi condee ale literaturii de azi. Măreț, fiindcă biruitor al altora și al lui însăși. Singur, pentru că deși înconjurat ca nimeni altul de forfota vieții literare, totuși nepătruns, plin de o superbă înțelepciune română, învăluit într'un ethos al conținuturilor, care îi dădea puțința de a fi mare tocmai pentru că cei mai mulți îl voiau mic. Singurătatea lui E. Lovinescu a fost așa dar nu numai cea mai minunată formă de viață socială, dar și pilda cea mai fecundă din care noile generații de scriitori trebuie să ia lumină.

A fost apoi un clasic al literaturii și fără îndoială primul artist al criticii literare românești. Consecvent în timbru și în culoare, îmbrăcând fraza cu o mantie firească, propozițiunile scrisului său se îmbucau unele în altele fără artificii, dobândind astfel pentru aprecierea inteligentă, chenarul unei expresii ea însăși la rândul ei de apreciat. Făcând, prin urmare, artă pe marginea artei, E. Lovinescu a fost un poet stăpânit, adeseori refutat și lăsat în frâu numai în seria „Memoriilor” — adevărate oglinzi etrusce. Dacă Titu Maiorescu a statornicit modalitatea principală a criticii românești, E. Lovinescu i-a creat stilul și a adăugat, față de singurul ochiu al criticii maioresciene — acela al criticii de îndrumare — pe cel de al doilea — ochiul interpretării transversale și verticale — completând astfel definitiv o formă a artei literare românești. Obiectiv, cu strictețe, impresiile cele mai bogate le-a cules nu din viața altora ci din propria sa viață, fiind de departe cel mai mare autobiograf pe care l-a cunoscut literatura românească.

Continuând strălucit tradiția maioresciană criticul a fost însă și un animator, determinând astfel prin accent de continuitate un tip autohton de critic — criticul animator — care va rămâne un ce specific al literaturii noastre interpretative. Conducător al cenaclului și implicit al revistei „Sburătorul”, a creat pe lângă memorialistica, critica și epica sa, o formă literară personală: *după amiezile lovinesciene*, adevărate opere de artă. Timp de patru decenii, neîntrerupt, criticul a modelat zi de zi un soi de scenete literare vii, prin sacrificarea câtorva ore de scris. După amiezile lovinesciene vor rămâne pentru posteritate cu un farmec ce se va aura treptat, ca un corespondent oral al criticii literare ce a stăpânit o epocă de artă românească. Înconjurată de rafaturile colorate aproape vegetale, timp de patruzeci de ani ușa bibliotecii lui E. Lovinescu a cunoscut tot felul de intrări: timide, inedite, familiare, fruste, violente, imperiale, reci, indiferente sau — de cele mai multe ori — incandescente sub pălăia emoției. Înfășurat într'o liniște aproape alburie, criticul traducea între zidurile biroului său în curiozitate socială și în contact viu, agitația literară a zilei, proiectând-o cu un ușor aer cardinalesc, peste comunitatea sa caducă, în firidele muzeografice ale scrisului modern. Câți tineri nu au fost întâmpinați de privirea coboritoare a criticului, înlănțuiți între brațele fotoliului din fața biroului său masiv, brațe căscate spre istoria literaturii românești, ascunsă în mapa neagră de pe birou, sau poate în sertarele ce se deschideau răsplina sub reflexele unei lămpi care semănând cu trestia gânditoare a lui Pascal, se apleca cu o stranie compătimire spre noul

venit? Câți tineri nu s'au perindat pe scaunul literar și menținuți o clipă pentru catehizarea dinaintea sanctificării, fără răspuns, într'o tăcere mirată și întotdeauna prevestitoare de declanșări: entuziasme sau decepții. Dela ora 5 în sus după amiezile lovinesciene, culminând în Duminecile „Sburătorului” aduceau criticului câte un scriitor sfios, pe care acesta îl primea tipic — cu mâna întinsă molatic ca un gât de lebădă, cu ochii aproape înghețați examinând doar interior, ochi care surprindeau fără dificultate și direct, din lectura, din gesturile, din comportamentul uneori studiat și falsificat al noului venit, trăsătura sufletească esențială, pe care criticul, adevărat scafandru, o scotea apoi dela orice acâncime ca pe un mărgăritar ascuns nebulos de propria-i scoică. Entuziasmele ca și decepțiile criticul le canaliza direct în scris, fără reflexe pe obraji, așa că la plecare ca și la sosire, el îndeplinea același ritual, ridicându-se imens de pe fotoliul său, care — prin linii trase imaginar — făcea cu scaunul literar din fața biroului, cercul închis al celor două guri care îmbucau literatura română a zilei, ca să dea celui ce pleca, uneori provizoriu, alteori pentru totdeauna, aceeași mână moale, de cardinal ușor obosit și aceeași privire trasă ca o ață de mătase, întotdeauna de sus în jos. Și aceasta timp de patruzeci de ani, după amiază de după amiază, cu speranța că într'o zi se va ivi necunoscutul, „Marele necunoscut”, care iluminându-l și pe el, va ilumina literatura unei țări pe care E. Lovinescu a iubit-o mai mult decât mulți alții.

Necunoscutul a venit. Dar nu după masa. Veșnic în așteptarea lui, criticul și le-a sacrificat pe toate în emoția intrării acestuia, iar acesta a venit într'o dimineață (ca să-l găsească singur) — tânăr strein, înalt, înfășurat într'o mantie purpurie, tânăr liberator, purtând cu sine sulul celui mai frumos poem: Moartea. La colocviul dintre cei doi mari scriitori nu a asistat nimeni. Și nici posteritatea nu va putea afla vreodată cum s'a petrecut marea întrevvedere. Pentru că nicio amintire nu se mai poate scrie de dincolo de mormânt.

RADU STANCA

UN TURNEU ARTISTIC LA ORADEA

Firește că nu e vorbă de o întâmplare a zilelor noastre, ci de una care s'a petrecut mai demult. Au trecut de atunci peste șapte decenii. Incercăm o prezentare a turneului artistic al *trupei Pascali*, care a cercetat Oradea în anul 1871.

Incepând cu înființarea Episcopiei române unite (1777), Oradea a devenit un centru de gravitație al românismului din tot ținutul Părților Ungurene și un adevărat lăcaș al culturii, de unde au pătruns raze de lumină și în țările române de peste Carpați. Institutele de instrucție și educație ale eparhiei: Seminarul, Școala de învățători și Liceul din Beiuș, creșteau cu deosebită grijă odraslele neamului, dintre care se desprindeau conducătorii poporului dornic de lumină. Facia menită să le arate drumul a fost trecută aici, cu vrednicie, dela o generație la alta, până în pragul zilelor noastre.

În anul 1871 Oradea prezintă următorul capitol românesc: 1. Clerul din centru al Episcopiei, profesorii școlii de învățători, conducătorii Seminarului și câțiva preoți grupați în consistorul ortodox român cu sediul în cartierul Veneția. Alături de ei mai erau câțiva intelectuali

liber profesioniști, îndeosebi avocați și tineretul dela Academia de drept. 2. Venia la rând, apoi, o importantă masă de muncitori agricoli, grupați în cartierele de periferie: Olosig și Veneția și un mănunchiu de negustori și meseriași pe cari ivirea zorilor îi găsea pe ogoare, ori robotind în ateliere pentru pâinea de toate zilele, iar în sărbători, în straie cuviincioase, țineau interiorul celor două falnice biserici românești, așezate în centrul orașului nou.

S'ar părea că o lume cu o componentă artistică atât de variată n'ar fi capabilă de elanuri comune. Venia însă Biserica și de odată cu ea interesele obștești ale nației, care sudau sufletele. Lor le jertfia episcopul *Iosif Pop-Sălăgianul* și negustorul mecenat *Nicolae Jiga* din arginții chivernisiți într-o vieață plină de cumpăt. În numele lor se ridică animatorul *Iustin Popfiu*, un idol al tineretului, orator distins și om de condeiu. Revista sa omiletică „Amvonul” avea — după afirmația ziarului „Nagyvárad” (5 Ian. 1871) — mai mulți abonați decât totalitatea publicațiilor periodice ungurești din localitate.

Preocupările fruntașilor noștri se cristalizau acum în jurul unor probleme vitale: crearea unui institut național pentru educația fetelor la Oradea, fondul de teatru român, și promovarea culturii naționale în toate straturile românești. Se reuși prin preoți și fruntași ca să afilieze acestor ținte și populația românească din celelalte centre ale regiunii. Așa, la biserica română unită din Satu-Mare se puse o cutie pentru danii cu inscripția „pe seama culturii poporului român”, iar Românii din Carei colectară 175 de floreni pe seama înființării unei academii juridice românești și pentru fondul de teatru.

Nu lipsiră nici manifestările în public. La onomastica din acest an a lui *Iustin Popfiu*, *Hoványi Geza* ridică paharul în sănătatea tineretului român, îndemnându-l să-și iubească neamul și pământul acesta „pe care trebuie să trăim și să murim”.¹⁾ Veniau apoi balurile vestite, cum a fost cel din 3 Februarie, în sală decorată cu tricolor românesc, cu repertoriu de cântece naționale și recitări, patronat de soția lui *Alexandru Roman* și la care ia parte și soția conducătorului naționalist *Dr. Ioan Rațiu*, din Turda.²⁾

Sub presiunea tumultuoasei noastre afirmări, presa maghiară din localitate începu să ne dea o atenție crescândă. *Ember György* traduce pentru societatea *Kisfaludy* un ciclu de balade și romane populare românești, iar *Rádl Ödön*, publicist cu o selectă cultură apuseană, consacră literaturii române moderne o serie de articole, cu aprecieri surprinzător de juste.³⁾

În lumea aceasta va poposi pentru două reprezentații *Mihail Pascali* cu trupa sa de artiști, în turneul pe care-l face în anul 1871 prin ținuturile românești de dincoace de Carpați. Marele artist își anunță turneul său prin Ardeal, în Aprilie, printr-o scrisoare către *Iosif Vulcan*, care a fost dată publicității. El își propune să continue drumul prin centrele cu populație română supusă Ungariei, început înainte cu trei ani, îndeplinindu-și o sfântă datorie de ordin „moral, artistic și național”.

¹⁾ „Nagyvárad”, 16 Iunie 1871.

²⁾ „Nagyvárad”, 5 Februarie 1871.

³⁾ „Nagyvárad”, 25 Februarie 1871. Articolele lui *Rádl Ödön* în același ziar, 31 Oct., 3—5 Noemvrie (1871).

Va începe în 3—4 Mai st. v., urmând itinerarul: Braşov, Sibiu, Blaj, Cluj, Năsăud, Oradea-Mare, Arad, Lugoj, Timişoara, până în capitala Ungariei, la Pesta. Bine înţeles, dacă necesităţile o cer, se va abate din drum în oricare oraş „care-mi va face onoare să mă cheme”, spune Pascali.¹⁾

Programul, cu unele modificări, a fost executat şi timp de trei luni şi jumătate (16 Mai—20 August) crainicii fermecătorului graiu românesc au fost oaspeţii alinaţi ai Ardealului, însufleţit şi dornic de scenă românească; mai ales când aceasta venia de peste Carpaţi, chiar din cetatea de scaun a Domnului român.

Oradea, cu toate piedecile ce se puneau în cale, a ţinut cu orice preţ să-şi ia partea sa din marele praznic. Căci, pe lângă publicul mare românesc din oraş şi regiune, care aştepta cu înfrigurare sosirea trupei, mai intrau în combinaţie şi socotelile frunţaşilor. Pentru ei, acest eveniment de cunoaştere directă cu arta naţională de peste Carpaţi însemna şi un moment de afirmare de prestigiu şi forţă, în proporţie cu ceea ce reprezentam ca importanţă şi număr în acele locuri. Doreau o desfăşurare a solemnului eveniment într-o cât mai bogată amploare. De aceea, nu se mulţumesc acum cu sala mare de festivaluri dela „Vulturul Negru”, ori „Arborele Verde”, locuri unde se desfăşurau tradiţionalele baluri româneşti şi unde-şi încercau talentul scenic studenţii noştri, ci vor să închirieze, din vreme, sala pompoasă a „Cercului Artistic”, unde dădea reprezentaţii trupa maghiară. Li se cerea, însă, pentru sală şi decorurile scenice jumătate din încasări, iar Pascali, care avea să întâmpine serioase greutăţi materiale cu deplasarea personalului pe o distanţă atât de lungă, (veniau la Oradea tocmai dela Alba-Iulia), se temea de un eşec financiar. Atunci interveniră câţiva dintre oamenii noştri mai înstăriţi şi oferiră 1000 de floreni, indiferent de încasări, pentru întâia societate dramatică românească de peste Carpaţi ce va veni să joace la Oradea. Partea materială era asigurată!²⁾

Lansară acum un apel către publicul nostru din „comitatul Bihariei şi vecinătate”, în care se spune că, „de oarece venirea D-nului Pascale este împreună cu spese multe şi inteligenţa română orădană numai în interesul artei şi a cauzei române l-a angajat pe D-l Pascale şi l-a afidat (asigurat) că-i va fi desdaunat sacrificiul material, să binevoiască în zilele amintite — 13—14 Iulie — a concurge la Oradea şi a îmbrăţişa cu căldură întreprinderea naţională, ce acum pentru prima dată apare în Crişana, ca astfel să depunem tributul nostru artei şi artiştilor români şi faţă cu confracţii conlocuitori să ne susţinem onoarea naţională”.³⁾ Pentru pregătirea terenului veni şi Iosif Vulcan la Oradea, iar oraşul şi întreaga regiune începu să fiarbă: „Vine Domnul Pascale!” Noutate ce trecea cu fiori, din om în om. În 12 Iulie artiştii se împărtaşiră de o primire princiară.

În seara zilei de 13 Iulie s'au reprezentat două comedii: *Păcatele Bărbaţilor* şi *Femeia să-şi urmeze bărbatul*, iar în pauză *Matilda Pascali*, îmbrăcată într'un splendid costum naţional, a recitat *Fata română*, poezie de Iosif Vulcan. În 14 seara s'a reprezentat *Patrie şi domnitor*, dramă în trei acte de M. Pascali. „În ambele seri efectul

¹⁾ „Familia”, an VII (1871), nr. 18, p. 213.

²⁾ „Nagyvárad”, 11 Iulie 1871 şi „Familia” (1871), nr. 26, p. 311.

³⁾ „Familia” (1871), nr. 26, p. 311.

fu mare și teatrul plin, încât mulți nici nu-și mai căpătară loc. Publicul unguresc, mai ales în seara primă a participat în număr foarte mare," ne spune *Familia*, care, copleșită de emoții, n'are o privire de ansamblu, nici discernământul notelor particulare din evenimentul emoționant ce s'a petrecut sub ochii și prin concursul redactorului său.¹⁾ Cu mult mai bogat în date e, în schimb, ziarul maghiar local *Szabadság*. În ce privește repertoriul, are o rezervă: „Păcatele bărbaților”, comedie, care pe afișe figura drept creație originală a lui Pascali, nu este decât o traducere după o lucrare franceză. Probabil, „interese naționale”, ori „vanitatea personală” a maestrului l-au determinat să și-o însușiască.²⁾ Noi nu credem nici unul, nici altul, dintre motivele indicate de către ziarul maghiar cu o ironie răutăcioasă, ci la mijloc poate fi o simplă eroare în redactarea afișelor, foarte probabilă în asemenea ocazii când un director de teatru are atâtea pe cap.

Dar despre artiști și jocul lor se vorbi aici elogios. „Trupa lui Pascali se compune din cele mai bune elemente și am fi fericiți să avem și noi una la fel.” Sunt mai pricepuți în interpretarea comediei decât în dramă. Au un joc scenic ușor și interpretarea lor e cât se poate de cursivă. Cel mai de seamă e, firește, Pascali, care în întâia reprezentație a jucat cu o ușurință specific franceză, dar vioiciunea sa pe unele locuri e prea exagerată. În dramă vădește o dicțiune remarcabilă. Alături de el, Matilda Pascali are calități scenice vădite, iar ansamblul artistic dă dovadă de multă rutină.

Reportajul din gazeta maghiară a fost întocmit de Rádl Ödön, un om umblat pe la Paris, cunosător în ale secretelor tehnicii dramatice. Depășia, prin urmare o simplă opinie provincială de circumstanță. Deci trupa română dădu la Oradea un examen artistic strălucit.

În jocul lor actorii au fost încurajați și de atmosfera de însuflețire ce domnea în sală, unde s'a dat o bătălie pentru fiecare loc, până la cel mai dosit ungher. Veniră la teatru și de aceia cari își uitaseră limba, dar își mai aduceau aminte că sunt Români. Publicul aplauda frenetic. Reportajul maghiar relevă o scenă semnificativă. Un Român striga în tot cursul reprezentației, cu însuflețire:

- Să trăiască!
- Ce spun? — îl întrebă gazetarul.
- Nu înțeleg eu, Domnule, nimic din ce se spune acolo.
- Atunci de ce aplauzi?
- Pentru că-mi închipui că se spun foarte frumoase lucruri!³⁾

Reprezentațiile avură repercusiuni și de ordin politic. În ziua de 13 Iulie Românii din Bihor ținură la Oradea o mare adunare națională și se organiză în „Reuniunea politică națională”, cu un comitet de 25 membri și 5 subcomitete. Se votară și statutele, iar în seara de 14, tinerii români, la dorința fetelor, au organizat un bal în „Grădina Ottó” (un local de vară), unde se petrecu până în zori. În seara zilei de 15 se dădu banchetul de adio, pentru ca oaspeții, cari prin arta lor fermecară sufletele și oțeliră conștiințele, să plece spre Cluj.⁴⁾

¹⁾ „Familia” (1871), nr. 28, p. 334.

²⁾ „Szabadság”, 15 și 16 Iulie 1871.

³⁾ Același ziar și aceleași numere.

⁴⁾ „Familia” (1871), nr. 28, p. 333 și „Szabadság” (1871), 16 Iulie.

A doua zi, cu drum de fier, trupa lui Pascali trecu prin Piatra Craiului îndărăt, spre Ardeal, să-și urmeze misiunea de apostolat în alte centre. În urma lor rămase amintire feerică a celor trei zile de intens praznic al limbii și sufletului românesc din capitala Bihariei. Iar nouă, celor de azi, o potrivită ocazie de a cunoaște o manifestație spontană a oamenilor din regiune, care de atunci nu s'au schimbat prea mult. A încercat stăpânirea să-i desnaționalizeze și Ovreei să-i bolșevizeze, dar curentelee acestea, cu mici excepții, masa mare le-a întâmpinat cu un refractarism caracteristic unui neam cu încredere în superioritatea sa numerică și cu ținte diametral opuse. Așa l-a găsit armata Regelui întregitor de țară și dacă unele naivități în aprecierea fenomenelor naționale au dispărut, în locul lor a răsărit o conștiință formată care cere cu tot dreptul o regăsire între ai săi.

V. BOLCA

N. MĂRGINEANU: PSIHOTEHNICA ¹⁾

1. Evoluția vieții industriale moderne este un fapt asupra căruia s'a insistat cu destul interes. S'au analizat aspectele mecanizării industriei și s'au tras destule consecințe teoretice din acest fapt. Producția era titlul sub care erau înscrise diviziunea muncii, febrilitatea mecanizării și organizarea activității omenești în câmpul industriei. Producția și câștigul, aceasta era eticheta care stăpânea întreaga viață industrială. Sub acest stindard însă, în numele căruia se vorbea și se făcea atât, sgomotul infernal al mașinilor, fumul gros și inecăcios al coșurilor, lăzile cu produse ale întreprinderilor, rodeau cu temei rădăcina sănătății și a liniștii muncitorului exploatat. Mașina, timpul, producția și câștigul, acesta era strigătul economiștilor la sfârșitul secolului trecut și începutul celui prezent. Strigătul de alarmă n'a întârziat să vină însă, cu atât mai puternic și mai stăruitor cu cât pericolul era mai mare. Omul, reabilitarea lui și cântărirea dreaptă a importanței pe care acesta o are în opera de producție nu trebuie niciun moment neglijată. Această problemă trebuie adusă pe primul plan al atenției. Între metodele care și-au oferit concursul pentru rezolvarea acestei probleme un accent deosebit trebuie să punem pe încercarea de raționalizare, de organizare în mod științific a industriei moderne, despre care se vorbește în ultima vreme. Aceasta este o fază nouă pe care istoria economiei o va înregistra ca pe un fapt deosebit. Începuturile de raționalizare în câmpul industriei sunt de dată recentă și rapiditatea cu care ele au câștigat teren și au rodit apoi în el, este un semn îmbucurător și de bun vestit pentru cariera pe care această idee o va face. În viața industriei românești începutul acestei fraze de raționalizare este marcat prin interesul arătat problemei și prin adoptarea principiilor psihotehnice în organizarea muncii.

2. Pentru timpul de tatonare și nesiguranță care stăpânește mentalitatea contemporanilor noștri cu privire la psihotehnică și pentru teama și curiozitatea, totdeauna, cu care marea industrie privește opera de raționalizare a muncii, „Psihotehnica” d-lui N. Mărgineanu este o foarte prețioasă și binevenită și tot pe atât de așteptată, călăuză știin-

¹⁾ Ed. Institutului Psihotehnic dela Cluj la Sibiu. — 1943. Pp. XIV—516.

țifică. Ea umple un gol simțit atât în practica orientării profesionale, cât și în practica și organizarea vieții industriale.

Nu vrem să exagerăm rolul și importanța acestei cărți, însă e bine să precizăm accentul ei major și direcția nouă de orientare pe care o aduce în multiplicitatea incertitudinilor și îndoielilor care bântuie acest domeniu. Ea este o piatră de hotăr — și la noi singura, până acum — care arată răscrucea drumurilor pe care rodește buna aplicare a principiilor psihotehnice în industrie. Psihotehnica, sau psihologia muncii, cum numește d-l Mărgineanu această nouă știință, este psihologia aplicată comportamentului uman în legătură cu factorul muncă. Ea este purtătoarea soluțiilor care încearcă o reabilitare a omului în câmpul muncii. Orientarea și fundamentarea ei pe principiile de *psihologie a persoanei* și de *cunoașterea persoanei* este o garanție că locul cuvenit omului în raportul individ — muncă va reveni, după cum este de așteptat, primului element. „Psihotehnica” este o aplicare și o verificare pe teren a principiilor de psihologia persoanei. Acest lucru îl mărturisește și autorul. „Într'un anumit fel însă lucrarea de față este și o încercare de verificare pe teren a poziției teoretice susținute în cele două lucrări, dela care ea pornește”. (Prefață, pagina 9).¹⁾

3. Autorul acestei lucrări nu are nevoie de nicio recomandatie. Cărțile a cărei copertă îi poartă numele sunt o excelentă carte de vizită și o mărturie elocventă și neîndoelnică a calităților sale. Preocupările autorului pentru problemele de psihotehnică sunt anterioare funcțiunii de Director al Institutului Psihotehnic dela Cluj la Sibiu, pe care autorul o deține în prezent. „Psihotehnica în Germania”, apărută încă în 1929, stă mărturie pentru afirmația aceasta. Înaintea ei doar „Psihologia exercițiului” a văzut lumina tiparului în același an. Am putea prescurta clasificarea operilor d-lui N. Mărgineanu printr'o fericită împerechere, care e ușurată de doi factori: 1. înrudirea problemelor tratate și 2. timpul sau succesiunea volumelor și care aduce o oarecare lumină asupra preocupărilor pe lângă care a zăbovit autorul. În adevăr, „Psihologia exercițiului”, apărută în 1929, este înrudită cu „Psihologia învățării”, care apare în 1931, „Psihologia Germană contemporană” (1931) cu „Psihologia franceză contemporană” (1932) și va fi sperăm, cu „Psihologia americană contemporană” pe care o așteptăm pentru completarea unei configurate trilogii. Este de tot evidentă această înrudire între „Analiza factorilor psihici” și „Elemente de psihometrie”, chiar și apărute în același an, 1938, prin care se pune bază statisticii, pe care măsurarea psihologică trebuie să se întemeieze. În sfârșit, trebuie să amintim, cu deosebire, importanța și unica pereche elegantă ce o va constitui „Psihologia persoanei”, publicată în 1941, cu cealaltă operă „Cunoașterea persoanei umane”, care așteaptă la porțile tiparului. Rămân înafara acestei clasificări volumele: „Psihologia configurației” (1929), publicat în colaborare cu L. Bologa, L. Rusu, A. Roșca și D. Todoranu și „Problema evoluției” publicat, în Ed. Soc. de mâine, în 1931, precum și studiile publicate în diferitele reviste de specialitate streine în limbile germană, franceză și engleză. Repartizate în timp, fiecare an, aproape, a dăruit literaturii psihologice românești câte o operă, dela

¹⁾ E vorba de *Psihologia persoanei*, 1941 și de *Cunoașterea persoanei umane*, care așteaptă tiparul.

1929 până azi, deși între timp a fost o mare pauză în care d-l Mărgineanu a colindat Universitățile europene și americane în special, al căror strălucit elev este, în calitate de elev al bursei Rockefeller, pentru a-și desăvârși formația științifică. Dacă ar fi să amintim, ca încheiere a acestei paranteze, noutatea problemelor tratate, modul cum au fost discutate, valoarea operelor și numărul lor, „Psihotehnica” nu mai are nevoie de nicio recomandare.

4. Interesul autorului pentru mai multe probleme a mers paralel și puterea sa de muncă ne-a arătat că aceasta nu înseamnă nici superficialitate, nici grabă. După publicarea studiului „Psihotehnica în Germania” (epuizat), interesul autorului pentru asemenea probleme rămâne și trecând pe sub operele publicate între timp răsare mai puternic și mai luminos în 1942, cu publicarea „Psihotehniceii în marea industrie”, ca apoi să fie încoronat cu opera care figurează drept titlu al croniceii de față. În „Psihotehnica în Germania” autorul a pus la dispoziția celor interesați date asupra rezultatelor obținute de Germania, în acest domeniu, printr’o aplicare rațională și chibzuită a acestor metode în viața industrială, înlesnindu-le meditația asupra acestor probleme. A fost reluată apoi problema cu un neobosit entuziasm și tot atâta perseverență, în coloanele Revistei de Psihologie din articolele căreia s’a născut „Psihotehnica în marea industrie”. Între timp, orientarea profesională a câștigat teren și a devenit o problemă de interes general și destul de populară. Tocul specialiștilor și uneori și al diletanților ia în desbatere problema aceasta. Cu toate acestea lucrurile nu se văd distinct, nu apar în lumina lor adevărată, ci deformate de nepriceperea diletanților sau de entuziasmul celor prea aprinși pentru problemă. Pentru unii, psihotehnica e numai orientare și selecție profesională, pentru alții e o idee străină transplantată pe sol românesc fără niciun temei și mai ales fără nicio perspectivă de succes. Răspunsul convenit acestor minți opace vine prin publicarea unei cărți științifice și documentate cum este „Psihotehnica”. Informațiile bine și rău venite care erau vânturate în scrisul românesc apropos de această problemă nouă cereau editarea unei asemenea cărți. O mărturisesc chiar autorul. „A lipsit doar o lucrare de sinteză, care să cuprindă dezvoltarea întregii mișcări, să precizeze domeniul problemelor de bază și granița care îl desparte de altele și să dea informația convenită asupra tuturor acestor teme, pag. VI. Și acest gol vrea să-l umple „Psihotehnica”.

A încerca o rezumare a lucrării de față în paginile acestei reviste ni se pare deplasat și peste putință. Mulțimea problemelor discutate, întinderea lucrării (peste 500 pag.) și varietatea interesantă a datelor ne face să regretăm anumite părți, care ar trebui recomandate. De altfel, rândurile de față nu vor să fie decât o simplă carte de vizită a „Psihotehniceii”, dacă aceasta va avea, cumva, nevoie de ea. În paginile „Psihotehniceii” sunt desbătute cu o suficientă și evidentă claritate și competență aproape toate problemele dependente de psihologia muncii: orientarea și selecția profesională, organizarea științifică a uceniciei, organizarea științifică a muncii, oboseala profesională, accidentele de muncă, dinamica muncii, psihologia reclamei, cunoașterea persoanei umane și măsurarea aptitudinilor etc. O scurtă privire aruncată peste Cuprinsul lucrării va lămuri pe oricare cetitor asupra mulțimii și va-

rietății problemelor discutate în această carte. Dar ceea ce vrem noi să subliniem aici pentru cititorul eventual al acestei cărți, se grupează în jurul următoarelor puncte: a) poziția psihotehnice, b) puterea ei și gradul de dezvoltare la care a ajuns, c) legătura ei cu terenul de activitate și d) rolul psihotehnicienilor în aplicarea principiilor de psihotehnică, pentru care autorul a avut deja grije să dea lămuriri încă din prefață:

a) Intemeierea psihotehnice pe datele psihologiei persoanei este fără îndoială o încercare cu porțile deschise spre succes. Speranța acestui succes poate fi cu atât mai mare cu cât încercarea amintită ține sub o singură privire toate elementele educației om-muncă, adică, munca însăși cu anexele ei (unelte, material, etc.), mediu și condițiile în care se exercită și omul cu tot ceea ce știm despre el. Punctul de vedere sintetic e afirmat chiar în prefață: „Două sunt năzuințele ei (cărții) mai de seamă. Una privește așezarea disciplinei psihotehnice pe o nouă temelie, psihologia persoanei, iar alta clădirea psihotehnice în contact cât mai strâns cu munca pe teren, pe care ea e chemată să o facă”. Pag. VI;

b) Dar, chiar ținând seama de toate aceste elemente și de punctul de vedere sintetic psihotehnica își declară neputința de a face minuni. „Validitatea psihotehnicii este azi unanim admisă. Aceasta, bineînțeles, nu înseamnă că ea poate totul. Dimpotrivă, multe sunt de împlinit”. „De aceea este și necesar și înțelept ca psihotehnica să se angajeze exact cât poate și nimic mai mult”. Pag. VIII. Ea nu poate rezolva, cel puțin în prezent, tot ceea ce realitatea așteaptă și oferă spre soluționare. Aci stă explicația care se cuvine dată îndoielii ce încercuește încă creșterea psihotehnicii. O atitudine cuminte și înțeleaptă ne îmbie spre judecată două reguli: 1. aplicarea ei în conformitate cu toate principiile pe care i-au legănat tinerețea și i-au completat creșterea și 2. micșorarea pretențiilor față de ea. Această modestie trebuie aplicată și cărții nu numai disciplinei ca atare;

c) Legătura psihotehnice cu realitatea lucrurilor s'a făcut prin intermediul autorului după cum însuși mărturisește în prefață, d-l N. Mărgineanu fiind însărcinat cu supravegherea Oficiilor de orientare profesională și fiind consilier tehnic pe lângă unele mari Uzine din Transilvania: U. A. B., I. A. R., Brașov, Reșița, etc.

În stuful problemelor care împânzesc cartea, o deosebită importanță cade pe capitolul Dinamica Muncii, în care o pledoarie caldă aduce lumină nouă asupra unor aspecte, prea des trecute cu vederea, din viața și tratamentul muncitorilor. Aci este partea calitativă din tehnica lucrării pe care unii sunt înclinați s'o vadă tot mecanic;

d) Cât privește pe psihotehnicieni, prefața le poate fi un permanent „memento”, în opera pe care sunt chemați s'o ducă la izbândă. Ca și în alte domenii, omul cântărește și aici mai mult decât metodele și știința îngrămădită sub titlul problemei.

5. Am putea aminti între calitățile lucrării modul cum ea a fost concepută, documentată și prezentată. Indexul pe materii, indexul pe autori (peste 400 de autori cercetați) și bibliografia pe capitole sunt calități care trebuie să însoțească orice publicație cu pretenții și caracter științific. Nu pot scădea valoarea operii, nici micșora ținuta în care ea a fost prezentată, anumite mici greșeli de tipar.

DUMITRU SALADE

INSEMNĂRI

NOTE ACTUALE

Probleme culturale sau problema culturii?

Am fost totdeauna alături de aceia cari nu confundă cultura cu civilizația. După ei cultura este deșteptarea, creșterea, îmbogățirea și desăvârșirea puterilor spirituale ale omului prin cunoașterea, aprobarea și trăirea valorilor spirituale, etern valabile, cuprinse în general în conceptul de adevăr, drept și dreptate, bine și frumos. Toate mijloacele prin cari se urmărește aceasta ținută, sunt mijloace culturale, instrumente ale culturii: religia, filosofia, educația, școala; totalitatea cunoștințelor: științele, totalitatea artelor.

Cultura urmărește trăirea armonică, — deci fericirea, scopul omului în existență, — în individ, societate, neam și omenire. Vieța armonioasă e imposibilă dacă nu izvorește și nu se alimentează din valorile spirituale recunoscute de omenire în cursul existenței sale. Mulțumirea și fericirea sunt acte ale spiritului, nu ale materiei.

Cultura este singura creiatoare a civilizației. După aceeași definiție pe care am primit-o: civilizația este suma instrumentelor materiale descoperite și perfecționate pentru ușurarea existenței materiale a omului în lume. Este evident că aceste instrumente sunt fructul cunoștințelor de specialitate, ale geniului sau îndelungei răbdări omenești, deci

ale omului crescut în puterile sale spirituale prin cultură.

Un multimilionar de războiu poate avea palate, mașină, aeroplan, trăind material cel mai rafinat, dar aceasta nu implică să aibă și un intelect încărcat de cunoștințe, sau un suflet nobil, să fie un om adevărat sau chiar superior.

Civilizația e în bună parte tehnică și mecanică, mașină, dar tehnica, cu cât e mai superioară în realizări, se poate întoarce mai primejdios împotriva omenirii, dacă nu e întrebuințată în slujba valorilor spirituale cultivate de adevărata cultură. Dovada e dată chiar azi: o omenire lipsită de cultura pe care o dă cultul valorilor spirituale, folosește tehnica la distrugere nu la creație.

Ce problemă culturală ar fi azi mai actuală și mai importantă pentru Ardeal?

În primul rând socotesc că nu numai pentru Transilvania, ci pentru întreaga țară, mai importantă e însăși problema culturii, în înțelesul de mai sus. România — ca și oricare altă țară — pentru a-și asigura existența, are nevoie de cetățeni adăpați din izvoarele adevărate ale culturii. Avem arzătoare nevoie de cetățeni cari să fie concrescuți în valorile spirituale eterne, să nu poată eși din poruncile lor între orice împrejurări, fiindcă ele sunt însăși vieța lor. Avem nevoie de cetățeni cari să slujească la altarul adevărului, al dreptății, al binelui și al frumosului toată vieța.

Câtă vreme cultura românească prin toate mijloacele ei, — înșirate mai înainte, — nu ne va da un astfel de cetățean român, ea nu-și va fi îndeplinit destinul și nu-și va putea alege o altă țintă mai înaltă decât aceasta. Pentru că fără cetățeni — oameni adevărați — un Stat nu poate exista și orice discuție pentru alte ținte ale culturii, e fără rost și fără temei.

Credem că nu numai în Transilvania, dar în toată țara, cultura românească încă nu a reușit să ne dea acest tip de cetățean armonios *generalizat*.

Nevoia unui ideal național de viață

Pentru ca factorii culturii românești să ne poată da un asemenea tip de cetățean armonios : prin religie, gândire filosofică, educație în familie și școală, știință și artă, e nevoie de un nou ideal național, după acela al unirii politice. Acest ideal nu poate fi decât *umplerea României, dela o graniță la alta, cu un neam românesc sănătos la trup și la suflet, crescut în puterile potențialității sale spirituale, conștient de el, de menirea lui între granițele Țării și în lume, înrădăcinat în toate drepturile și datoriile lui, individuale, sociale, ca și colectiv naționale.*

Acest ideal trebuie să însușească până la entuziasm, să ardă ca o flacără, în familie, în școală, în preocupările științelor, în literatură și peste tot în artă, în tot ce poate fi mijloc de cultură națională.

Noi, *colectiv*, avem încă un drum lung de urmat pentru formarea tipului de român — om superior, sau de adevărată cultură.

Și înainte de a-l avea, nu avem temeiul viitorului. Ne-am răzimat două milenii pe un neam de țărani — armonios acesta și slujitor valorilor spirituale eterne, de cari îi este plină credința străbună și întreaga lui creație artistică. Ne-am răzimat și pe pătura conducătoare a boierilor, cari nu se deosebeau de popor în cultul valorilor spirituale. Azi

însă trebuie să ne răzimăm și pe păturile suprapuse, cari — *colectiv* — nu au o formațiune spirituală armonioasă.

Pentru noi, multă vreme, cred că se pune, deci, pe toată țara, însăși problema culturii naționale adevărate și problema noului ideal național.

Ceea ce nu exclude, se 'ntelege, nici știință pentru știință, nici artă pentru artă — dacă există, — nici „creiații majore”, cum e azi obiceiul să se spună. Acestea toate atârnă de talent și mai ales de geniu, și cine ar putea opri geniile noastre să lumineze, să facă bine, să ferească și omenirea, nu numai pe noi românii ? Sau știința românească să îmbogățească știința universală ?

I. Agârbiceanu

RUINELE DIN SARMISEGETUSA

Resturile istorice ale *Sarmisegetusei* romane (Ulpia Traiana), desvelite în cursul anilor trecuți de Școala arheologică ardeleană din Cluj, au găsit un mecenat în persoana d-lui director general al Institutului Național al Cooperăției, ing. Gh. Minescu. După o vizită făcută în vara acestui an la Amfiteatrul și Forul fostei capitale a Daciei, d-sa a propus, iar comitetul de conducere al Institutului Cooperăției a aprobat suma de 250.000 lei pentru lucrările urgente de *consolidare* a ruinelor scoase la lumină în lungi ani de muncă, ferindu-le, astfel, de distrugerea lentă dar sigură la care sunt expuse aceste neprețuite vestigii, în clima destul de neprielnică a ținuturilor noastre. Dărnicia Institutului Naț. al Cooperăției — după cât suntem informați — nu se va opri aici, ci va sprijini, în viitorul cel mai apropiat și *restaurarea parțială* a mărețelor monumente care ni s'au păstrat numai în ruinele impunătoare de azi.

Gestul frumos vorbește dela sine. El e un semn bun și o pildă strălucită pentru toți cei care iubesc și cinstesc tecutul acestui neam. În operele culturale nu trebuie să așteptăm totul dela

Stat care are și alte nevoi mari de împlinit. Nu ne îndoiim că fapta nobilă a mecenatului Gh. Minescu va fi urmată și de alții.

Dacus

N. COMȘA,

EPISCOPUL ION INOCHENTIE MICU¹⁾

Se frământă în Blaj o generație de tineri, care vrea să-și încresteze și ea numele în lungul șir de generații care au făcut din acest orașel una din fântânile spirituale nesecate ale neamului. D-l Radu Brateș, care ne-a dat în anul trecut *Aspecte din viața Blajului*, pe care am semnalat-o la timpul său, face parte din această generație; d-l N. Comșa de asemenea. Deocamdată acești tineri vreau să-și achite datoria față de trecutul Blajului, despre care oricât s'a scris și s'a vorbit n'a fost pus suficient în valoare. Cu acest scop și-a scris și d-l Comșa cârticica despre ctitorul Blajului, în multe privințe ctitor al însăși conștiinții noastre etnice moderne, despre vlădica-erou Inochentie Micu. Ea deschide colecția „Oamenii Blajului”, al cărei scop este să prezinte în mici monografii, marile personalități ale acestui centru de lumină, monografiile în care nu informația este scopul principal, ci portretul moral al celui evocat, „liniile esențiale ale activității sale”. Inițiativa merită toată lauda, nu numai pentru că urmărește răspândirea în cercurile noastre intelectuale largi a unor energii morale, care numai un spor de conștiință și demnitate etnică pot aduce, ci pentru exemplul pe care ni-l dau acești tineri care scot aceste cârticele din propriile lor mijloace.

Intr'un stil simplu și cald, d-l Comșa aduce în mijlocul nostru marea figură a vlădicului Inochentie, cu copilăria și tinerețea lui legendară, cu bărbăția de luptă neînfrântă pentru a face un loc la soarele dreptății obiditului său neam, cu bătrâneța de sfânt și de mu-

cenic. Este un fel de vieață romanțată fără să abuzeze de defectele acestui gen hibrid. Ici-colo apare și documentul, însă numai în măsura în care poate să contribuie la o conturare mai puternică a personalității morale a celui evocat. Este o carte pe care o dorim mai ales în mâna tineretului, cu sufletul deschis marilor elanuri.

I. B.

TRANSILVANIA ÎN POEZIA ROMÂNEASCĂ

D-l Emil Giurgiuca, delicatul poet ardelean, a avut buna idee de a strânge într'o antologie poeziile în care a fost cântată Transilvania, începând dela poezia populară și întâii poezi din sec. XVIII, până la cântăreții durerii de astăzi.¹⁾ Mai mult decât oricare din provinciile românești, Transilvania este o temă care a făcut să vibreze lira poezilor noștri, fie pentru că aici este leagănul neamului, fie pentru suferințele și momentele ei eroice, fie pentru aspirațiile sau frumusețile pământului ei. Firește că aceia care au cântat Transilvania au fost înainte de toate transilvănenii, totuși sunt surprinzător de numeroși poezii din celelalte provincii care s'au cutremurat în fața măreției sale, sau au ascultat glasul durerilor ei. Mai ales ultima sfâșiere a sguđuit adânc toate conștiințele noastre poetice, împrăștiată în țara fericită de eri pe cărările aspirațiilor înalte și pure.

D-l Giurgiuca și-a împărțit antologia în cinci grupări: 1. Transilvania în lanțuri (1784—1894); 2. Chemarea Transilvaniei (1894—1914); 3. Patria și războiul pentru Transilvania (1914—1918); 4. Transilvania liberă (1918—1940); 5. Transilvania sfâșiată. În interiorul acestor grupări a așezat autorii în ordine alfabetică. Noi am fi preferat și aici ordinea cronologică sau pe curente. Este mai firească și mai elocventă.

I. B.

1) Emil Giurgiuca, *Transilvania în poezia românească*, Antologie. București, 1943.

1) Blaj, 1942, Colecția „Oamenii Blajului” Nr. 1.

VALERIU PUȘCARIU: ENCICLOPEDIA TURISTICĂ A ROMÂNIEI, X (1943).

Indrăgostitul și cunoscătorul neîntrecut al pământului românesc, Valeriu Pușcariu ne dăruiește al X-lea volum din culegerea de studii și articole privitoare la peisajul și turismul nostru, în aceleași admirabile condiții tehnice (uimitoare mai ales pentru vremile de azi), cu colaborări tot așa de variate, de instructive și de frumoase. Cu fiecare volum care apare, se încheagă bogatul mozaic al pământului românesc, cu podoabele și oamenii lui. E o carte de cunoaștere și de îndemn, scrisă cu acea iubire și voioșie pe care fiecare din noi am simțit-o, sorbind aerul pur al înălțimilor. Volumul începe cu un fragment din *Peregrinul transilvan*, al lui I. Codru-Drăgușanu, o adevărată podoabă a literaturii noastre turistice și continuă cu articole, studii, evocări privitoare la colțuri de pe toată întinderea pământului românesc, scrise de unii dintre cei mai pasionați turiști ai noștri. Reținem: frumosul articol al lui Emanoil Bucuța: „Tineretul și drumeția”; cele trei articole ale lui Valer Pușcariu despre „Izvoarele Tisei”, „Valea Oltului” și „Stâna de vale”; „Popasurile” pe Valea Bistriței ale lui M. David; „Stâna românească” a lui Tiberiu Morariu; paginile de poezie alpină „Mi-au plecat la munte gândurile”, scrise de Corneliu Axente; prezentarea Păltinișului de Dr. L. Daniello; a Pădurenilor de G. Făcăuaru; a Văii Mureșului de Caius Lepa; a Bradului cu împrejurimile de Dr. I. Farcu. Ilustrațiile bogate și variate dau cărții caracterul unui album.

B.

TIBERIU BREDICEANU:

„LA SECERÎȘ” și „LA ȘEZĂTOARE”.

Editura „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român”.

De curând d-l Tiberiu Brediceanu, directorul general al Operei din București, consacratul nostru compozitor național, culegătorul și armonizatorul nemuritoarelor noastre doine și jocuri românești,

a dat publicității, prin Tip. „Scrisul Românesc”, Craiova — București, partiturile pentru voce și pian ale celor două „icoane dela țară”, cum își intitulează distinsul autor cele două lucrări muzicale de proporția câte unui act de operă.

Valoarea artistică a acestor două fresce muzicale s'a impus cu o unanimă apreciere de superlativă frumusețe melodică și armonică, încă dela prima lor execuție publică: „Șezătoarea” la 1908 de către „Reuniunea Română de Muzică” din Sibiu, iar la „Seceriș” în 1936 la Blaj, cu prilejul serbărilor aniversare de trei sferturi de veac de existență a „Astreii” de către ansamblul Operei Române din Cluj.

De atunci, ca o încurajare a muzicei noastre scenice autohtone, s'au reluat de multe ori ca piese de deschidere solemnă a stagiunilor teatrale atât la Cluj—Timișoara cât și la București, succesul ajungând la maximum de admirație din partea publicului românesc.

Alături de „Crai Nou” al lui Porumbescu, „La Șezătoarea”, „La Seceriș” și „Sara mare”, ale lui Brediceanu (aceasta din urmă o „scenă lirică” cu mai bogată acțiune teatrală și mai profund fond muzical), formează cel mai prețios și frumos început al literaturii noastre muzicale-teatrale, pentru faptul că a canalizat gustul publicului spre făgașul dramei muzicale, iar puterea de creație a compozitorilor noștri a stimulat-o și îndrumat-o printr-o evoluție firească spre adevărata operă muzicală românească, cum este „Năpasta” lui Drăgoi, „Al. Lăpușneanu” lui Zirra, „Păcat boeresc” al lui Negrea, etc.

Dacă cele două instituții de operă române și-au deschis stagiunea de mai multe ori cu aceste podoabe muzicale românești până ce partiturile erau numai în manuscrisul autorului, de acum încolo societățile corale, reuniunile de muzică din diferite orașe de provincie cum și școlile secundare românești, vor avea la dispoziție un repertoriu de teatru muzical adecvat atât gustului publicului în-

cepător, cât și puterilor de execuție și interpretare ale actorilor amatori, care și până acum, în unele orașe cu tradiție muzicală mai adâncă, adesea au dat dovada puterii de asimilare și interpretare a acestei frumoase muzici — până la un nivel de adevărați artiști profesioniști.

Felicităm cu toată căldura pe marele nostru compozitor național pentru că a reușit, cu toată greutatea materială, să dea în sfârșit publicității și aceste două lucrări de seamă ale literaturii noastre muzicale, înlesnind astfel popularizarea lor, de al căror succes nu mai puțin apreciat suntem siguri că se va bucura în toate prilejurile de reprezentare în oricare parte a țării.

N. Ursu

S. MEHEDINȚI:

ACADEMIA — INSTITUȚIE ETNO-PEDAGOGICĂ. — INSTITUTUL — ORGANIZAȚIE INTERNAȚIONALĂ¹⁾

În această foarte importantă comunicare, Prof. S. Mehedinți stabilește, în prima parte, raportul dintre Academie și Institut, precizând că „*Academia unei națiuni cuprinde — și trebuie să cuprindă — în fiecare epocă, valorile cele mai reprezentative ale neamului respectiv*” (p. 12), fiind „*expresia cea mai înaltă a culturii neamului de care e vorba*” (p. 2); pe când „*Institutul unei țări este exponentul cel mai înalt al științei din țara și epoca de care e vorba*” (p. 14); „... un așezământ pur științific, de caracter universal și internațional” (p. 15).

În a doua parte a comunicării, arată că Academia este „*purtătoarea de grijă numai a tezaurului culturii naționale*” (p. 15), sarcina ei cea dintâi fiind „*îngrijirea limbii*”, fiindcă limba este oglinda cea mai credincioasă a sufletului unei națiuni (p. 15).

Dar Academia trebuie să se ocupe nu numai de limbă și de literatura națională,

ci și de „*purtătorul graiului, adică de om*” (Antropologia), apoi de *etnografia, istoria, antropogeografia, geografia țării și poporului respectiv* (p. 17).

Academia trebuie să devină „un îndreptar, o școală de perfecționare a neamului, o instituție *etnopedagogică* — adică educatoare a națiunii întregi” (p. 24).

Antropologia descriptivă „se impune dela sine ca sarcină a oamenilor de știință adunați în acest for suprem de cultură”, căci după cum *unealta* a fost dela începutul omenirii și este și azi mijlocul de exprimare al născocirilor în tehnica materială, tot astfel *limba* a fost și este *unealta* prin care se manifestă întreaga viață sufletească a fiecărui neam. Pe lângă caracterele somatice, pe care antropologul le cercetează și trebuie să le cerceteze, dacă vrea să-și dea seama de ceea ce este caracteristic în ființa unui popor. „Serologia, cum se știe, a deschis și ea interesante perspective pentru cunoașterea complexului omenesc, pe care în timpul din urmă, unii îl numesc *ethnie*” (p. 16).

„Alături de studiul *antropologic* al rasei se mai adaugă în programul preocupărilor academice și *etnografia descriptivă*. Aici, spune Prof. S. Mehedinți, nici nu mai e nevoie să stăruim. Cele spuse altădată în „*Coordonate etnografice*” și în „*Caracterizarea unui popor prin munca și uneltele sale*”, credem că sunt de ajuns. Cine știe cum se reflectă viața fiecărui neam în civilizația sa, adică: în *locuință, port, nutriment, mijloace de circulație* și în particularitățile muncii de toate zilele, acela știe că „Muzeul Etnografic” al unui popor este rezumatul cel mai complet al civilizației lui; iar pentru cultură, potrivit cu definiția dată la început, același rol îl joacă „Muzeul de artă” și alte manifestări ale culturii. O dovadă concretă este „Muzeul limbii române, ale cărui fericite rezultate începem a le simți nu numai în progresul Dicționarului, dar și pentru deslegarea unor mari probleme, cum este cea privitoare la continuitatea elementului român.

1) București, Academia Română, Mem. Sect. Ist., Seria III, Tom. m. 15, 1941, în 8°, p. 30.

în Dacia. Prin urmare, se înțelege dela sine cât de însemnată e strângerea și studierea *folklorului* sub toate manifestările lui. — Dacă e vreo sarcină mai grabnică de implinit pentru Academia unei națiuni, aceasta e, când cugetăm ce rezezi schimbări s'au ivit în viața tuturor neamurilor, de când s'a întesit grozava revoluție adusă de „Marea Industrie” (p. 17).

Subliniază apoi însemnătatea capitală a studiilor *istorice*, culegerea și îngrijirea tuturor documentelor despre trecutul neamului până în timpurile preistorice, precum și a *antropogeografiei* și a *geografiei* ținutului respectiv (p. 17).

„Iată, constată Prof. S. Mehedinți, câte și cât de mari sarcini are de purtat Academia unei națiuni, spre deosebire de Institutele științifice, cari își pot împărți munca cu oricâte așezăminte de caracter internațional. Toate științele sunt necesare și toate sunt bine venite în Academie. Dar dacă astăzi s'ar întâmpla să nu fie tocmai înlesnită astronomia în România, am regreta fără îndoială, totuși ne-am mângâia cu speranța că ceea ce ne lipsește o clipă aici, s'ar putea face în Australia, în Canada, în Japonia sau aiurea. *Pe când studiul limbii și al poporului nostru, cu toată civilizația și cultura lui, dacă nu se face aici și*

acum, nu se mai poate face nicăieri și niciodată (cel puțin când e vorba de ceea ce rămâne neînregistrat la timp.)”¹⁾ Iar sarcina aceasta enormă, de a face mereu inventarul material și sufletesc al vieții unui neam, presupune numai decât concentrarea tuturor ramurilor de cercetare mai sus amintite într'un singur organism cultural „*Academia Națiunii*” (p. 19).

În partea ultimă a comunicării, stăruie asupra laturei etice din menirea unei Academii, afirmând că „cine zice Academie, acela zice o supremă selecționare a tuturor valorilor pozitive din fiecare epocă și o riguroasă înlăturare a tuturor celor negative”. Astfel: „nu poate intra în Academie cine nu respectă adevărul, Academia neputând tolera nici greșelile făcute de imperfecțiunea metodelor de cercetare, necum cele făcute „cu știință”; apoi: „cel care nu respectă Binele și Frumosul. Un impur nu poate să se apropie de sanctuarul unde suprema datorie e să te conformezi vechii învățături a lui Plato: *Kalonkagathon*, adică frumosul să fie unit cu binele și deci cu adevărul care, în latura practică a vieții, se chiamă dreptate.”

Teodor Onișor

1) Sublinierea noastră.